

ERDÉLYI JOGÉLET

III. FOLYAM | VI. ÉVFOLYAM | 2025 | 04.

KIADJA:

SCIENTIA KIADÓ

Szerkesztőbizottság

Dr. Csák Csilla egyetemi tanár (ME ÁJK)
Dr. Mezey Barna egyetemi tanár (ELTE ÁJK)
Dr. Nagy Csongor István egyetemi tanár (SZTE ÁJK)
Dr. Nótári Tamás egyetemi tanár (Sapientia EMTE JTI)
Dr. Papp Tekla egyetemi tanár (NKE)
Dr. Szabó István egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Dr. Szalayné Sándor Erzsébet egyetemi tanár (PTE ÁJK)
Dr. Szikora Veronika egyetemi tanár (DE ÁJK)
Dr. Veress Emőd egyetemi tanár (Sapientia EMTE JTI és ME ÁJK)
Dr. Vékás Lajos akadémikus, professor emeritus (ELTE ÁJK)

Szakterületi felelős szerkesztők:

Dr. Fazakas Zoltán József (kisebbségi jog, jogtörténet), egyetemi docens (KRE ÁJK)
Dr. Fegyveresi Zsolt (kereskedelmi jog, jogtörténet), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Kádár Hunor (büntetőjog, büntető eljárásjog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Kokoly Zsolt (európai jog, médiajog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Székely János (polgári jog, polgári eljárásjog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Sztranyiczki Szilárd (polgári jog), egyetemi docens (Sapientia EMTE)
Dr. Vallasek Magdolna (munkajog) egyetemi docens (Sapientia EMTE)
Dr. Varga Attila (alkotmányjog, közigazgatási jog, kisebbségi jog), egyetemi docens (Sapientia EMTE)

A lapszámot szerkesztette:

Dr. Veress Emőd

Szerkesztőségi titkár:

Nagy Gellért

www.jogelet.ro

ISSN: 2734-6226 (nyomtatott)

ISSN: 2734-7095 (online)

ISSN-L: 2734-6226

TARTALOM

Veress Emőd 5

Márai és a Messiás – megjegyzések az 1933. év német jogtörténetéről

Nótári Tamás 23

Az ügyvéd szerepe és jogi helyzete az ókori Rómában

Leszkoven László 37

Sérelemdíj szerződészegés miatt: a „Miki-ügy” tanulságai – némi ügyvédi csavarral

Kokoly Zsolt – Orosz Andrea 48

A képmásvédelem jogi eszközei a deepfake jogsértő tartalmak esetében – a platformszabályozás novumai és a jogalkalmazás válaszai között

Szilvássy Zoltán 67

A Magyar Tanácsköztársaság büntetőpolitikája

Kasuba Róbert István 83

A fakultatív polgári házassági modell magánjogi integrációjának lehetőségei Magyarországon – empirikus tapasztalatok egy lehetséges jogpolitikai irányról

Jónás Andrea 100

A bírák szolgálati jogviszonyának fennállása alatt okozott károkért való felelősség szabályai II.

RECENZÍÓ

Ilyés Kinga 126

Veress Emőd – Székely János: Efectul pozitiv al autorităţii de lucru judecat în procesul civil

VARIAE

Tízéves az Erdélyi Jogászgyűlés

CONTENTS

Emőd Veress 5

Márai and the Messiah – Notes on the German Legal History of the Year 1933

Tamás Nótári 23

The Role and Legal Status of Lawyers in Ancient Rome

László Leszkoven 37

Restitution for Breach of a Contract: The Lessons of the “Miki Case” – With a Pinch of Attorney’s Twist

Zsolt Kokoly – Andrea Orosz 48

Protecting One’s Image Against Harmful Deepfake Content – Navigating Novelty in Platform Regulation and Legal Solutions by Law Enforcement

Zoltán Szilvássy 67

The Penal Policy of the Hungarian Soviet Republic)

Róbert István Kasuba 83

Possibilities for the Private-Law Integration of the Facultative Marriage Model in Hungary – Empirical Insights into a Possible Legal Policy Direction

Andrea Jónás 100

Rules on Liability for Damage Caused during the Service Relationship of Judges II

REVIEW

Kinga Ilyés 126

Veress Emőd – Székely János: Efectul pozitiv al autorității de lucru judecat în procesul civil (The Positive Effect of the Authority of Res Judicata in Civil Proceedings.)

VARIAE

Ten Years of the Meeting of Transylvanian Lawyers

VERESS EMŐD

Márai és a Messiás – megjegyzések az 1933. év német jogtörténetéről¹

Márai and the Messiah – Notes on the German Legal History of the Year 1933

Abstract: The study notes that Sándor Márai’s Berlin report of January 1933 (“Messiah in the Sportpalast”) appeared one day before Adolf Hitler’s appointment as chancellor, at a turning point in German legal and political history. According to the author, Márai identified with remarkable precision the operational logic of the dictatorship then in formation. The article shows that National Socialism presented itself not only as an ideological system but also as a sensory, theatrical form of mass mobilization: sound, rhythm, spectacle, discipline, and collective ecstasy produced an experiential sense of “belief”. It further argues that the leader cult functioned as a surrogate religion, displacing political deliberation with ritual, proclamatory speech and personal loyalty, while the crowd and paramilitary presence served as instruments of intimidation. The study connects these observations to the legal transformations of 1933, including the suspension of civil liberties, the enabling of mass arrests, the removal of effective parliamentary oversight, and the statutory consolidation of party–state fusion. It concludes that Márai is an especially significant witness because he analysed not the content of propaganda but the mechanisms through which it operated, and, from this early encounter, he inferred the logic of subsequent violence and war.

Keywords: leader cult, propaganda, emergency legal order, enabling act, Sándor Márai, Hitler

Összefoglaló: A tanulmány rögzíti, hogy Márai Sándor 1933. januári berlini tudósítása (*Messiás a Sportpalastban*) a német jog- és politikátörténet fordulópontja, Hitler kancellári kinevezése előtt egy nappal jelent meg. A szerző szerint Márai rendkívüli pontossággal azonosította a készülő diktatúra működésmódját. Bemutatja, hogy a náciizmus nemcsak eszmerendszerként, hanem érzéki, színpadi tömeghatásként jelent meg: hang, ritmus, látvány, fegyelem és kollektív ekstázis hozta létre a „hit” élményét. Rámutat arra is, hogy a vezérkultusz valláspótlékként működött: a politikai vita helyét rítusok, kinyilatkoztatások és személyi hűség foglalta el, miközben a tömeg és a félkatonai jelenlét a megfélemlítés eszközüvé vált. A tanulmány ezt a tapasztalatot összekapcsolja az 1933-as jogi átalakításokkal: a szabadságjogok felfüggesztésével, a tömeges letartóztatások lehetőségének megteremtésével, a parlamenti ellenőrzés kiiktatásával és a pártállami összefonódás törvényi rögzítésével. Végül azt a következtetést vonja le, hogy Márai azért különösen fontos tanú, mert nem a propaganda tartalmi kérdéseit, hanem a „hogyan hat”, „hogyan működik” mechanizmusát írta le, és ebből a korai élményből a későbbi erőszak és háború logikájára is következtetett.

1 A tanulmány a szerző készülő, *Nürnbergi esszék* című kötetének egyik tervezett fejezete.

Kulcsszavak: vezérkultusz, propaganda, rendkívüli jogrend, felhatalmazási törvény, Márai Sándor, Hitler

„A méltatlanul sötétnek vádolt középkor helyébe az igazán sötét jelenkor köszönt be, s alaposan elterpeszkedik. A középkor sötétjében a hit és a kétely világított, de az újkor sötétjében csak az elektromosság világít, ami nem ugyanaz.”

(Márai Sándor, 1933)

1. Alapvetés

Márai Sándor a weimari köztársaság utolsó másodperceiben, 1933 januárjában, sőt, február közepéig Németországban járt.² Január végén a Német Nemzetiszocialista Munkáspárt egyik rendezvényén vett részt, és arról újságíróként tudósított. Olyan tudósítás született meg (*Messias a Sportpalastban*), amely jogtörténeti szempontból is releváns. Márai szövege hátborzongatóan pontos láttelep a német politikai állapotokról, és ugyanakkor jóslat, a teljes nemzetiszocialista mozgalom élveboncolása. Valójában nem is jóslat, hanem inkább a megtapasztalt, érzékelt jelen szerkezetéből vont le következtetéseket. Márai ekkor 32 éves volt; cikke 1933. január 29-én, vasárnap jelent meg az *Ujságban*.³

Másnap, 1933. január 30-án, hétfőn Hindenburg a 43 éves Hitlert kancellárrá nevezte ki;⁴ február 1-jén feloszlatták a Reichstagot és új választásokat rendeltek el; február 27-én történt a Reichstag-tűz Berlinben; a Reichstag-tűzre adott azonnali jogi reakcióként február 28-án „A nép és állam védelmérő” szülő elnöki szükségrendelet⁵ felfüggesztette az alapvető szabadságjogokat, megnyitotta az utat a tömeges letartóztatásokhoz; március 5-én megtartották a Reichstag-választást, és a náciknak lett a legnagyobb frakciója; márciusban megnyílt az első koncentrációs tábor Dachauban,

2 Mészáros, 2024, 218.

3 Márai, 1933a, 5. Az újságcikk műfajának tragédiája, hogy ez a rendkívüli szöveg Diana sós-borszeszreklámmal („influenza járványnál tudják az emberek palotától kunyhóig, hogy minden-nemű meghűlésből eredő fájdalmak csillapítására, toroköblítésre, náthánál beleégzésre, fejfájásnál borogatásra, szaggatásnál dörzsölésre, azonkívül belsőleg is cukorra cseppentve páratlan hatású...”), valamint Anacot-reklámmal („nátha, influenza, grippe ellen véd”) jelenik meg egy oldalon. Végül is január volt. Egy ugyanazon az oldalon található másik cikk szerint „Cifra Gyuri tizesztendő s fiúcska” a világ egyik legnagyobb zongoristájának mutatkozik. Legalább ez beváltott ígéret: Cziffra György valóban rendkívüli zongoraművész lett (1921–1994). 1950-ben Cziffra családjával ki akart szökni Magyarországról, de börtönbe zárták, és 1953-as szabadulásáig többek között a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem (a mai Miskolci Egyetem) kampuszának felépítésén kényszerült dolgozni.

4 Ekkor még csak két náci minisztere volt a kormánynak (Frick és Göring); márciusban Goebbels propagandaminiszter lett; a nem náci miniszterek fokozatosan kiszorultak (1933–1937). Vö. Sandkühler, 2025, 114–118.

5 „Verordnung des Reichspräsidenten zum Schutz von Volk und Staat”, RGBl. 1933 I, 83.

ekkor még „csak” a politikai ellenfelek számára; március 23-án elfogadták a felhatalmazási törvényt (*Ermächtigungsgesetz*)⁶, amely a végrehajtó hatalom javára felszámolta a hatalommegosztást; áprilisban elkezdődött a zsidó üzletek bojkottja és a zsidók kizárása a közszolgálatból (ideértve az egyetemi tanárokat, bírakat, állami üzemek alkalmazottjait is⁷); májusban felszámolták a szakszervezeteket; május 10-én lezajlott egy nagy náci könyvégetés; június 22-én betiltották a Szociáldemokrata Pártot, majd július 14-én bevezették az egypártrendszer⁸; ugyanaznap megszületett a sterilizációs (az örökletesen beteg utódok megelőzéséről szóló) törvény;⁹ november 12-én népszavazás erősítette meg a Népszövetségből való kiválást és az egypártrendszert; december 1-jén megszületett a párt és az állam egységéről szóló törvény.¹⁰ Németországban 1933 a *Machtergreifung* (a hatalomátvétel) és a *Gleichschaltung* (a társadalom és az állam „egységesítése”, uniformizálása) éve... A weimari alkotmányt formálisan nem helyezték hatályon kívül, de az alkotmányos rendet alapjaiban formálták át.

Hitler kancellári kinevezését 1933. január 30-án a „nemzeti egységnek” és a „rend helyreállításának” retorikájával igazolták, mintha a weimari válság („az állam mint karnevál”¹¹) ilyen korrekcióval lezárható lenne; a gyakorlatban azonban ekkor indult meg a hatalmi gépezet kulcspontjainak – mindenekelőtt a belügy és a rendészeti apparátus – fokozatos elfoglalása. A február 1-jei Reichstag-feloszlatást és az új választások kiírását a „népi felhatalmazás” szükségességével és a „stabil kormányzás iránti igénnyel” igazolták, miközben a választási kampány feltételeit egyre inkább a nyomásgyakorlás, a megfélemlítés és az egyenlőtlen politikai verseny határozta meg. A február 27-i Reichstag-tűzet azonnal úgy értelmezték, mint az állam elleni támadást és a küszöbön álló kommunista felkelés jelét; ennek nyomán, a sürgősségi rendelet alapján elkezdődött a politikai ellenállás szervezeti és személyi feltételeinek szisztematikus szűkítése. Dachaut „védőőrizeti” szükségintézményként állították be, valójában a politikai ellenfelek fizikai eltávolításának és megtörésének állandósuló eszközévé vált. A felhatalmazási törvénnyel a kormány a parlament érdemi közreműködése nélkül is képes lett törvényi szintű jog megalkotására (erre a kérdésre hamarosan részletesen visszatérek). *„A legutóbbi Reichstag nyitóülését a Kroll Operaházban tartották, amely Berlin belvárosában, a Tiergarten mellett állt, mivel a Reichstag épületét néhány héttel korábban tűz pusztította el. A nézőtér belsejében a kormány és a Reichstag elnöke által elfoglalt emelvény mögött hatalmas horogkereszt zászló függött. Hogy bejussanak a terembe, a képviselőknek át kellett futniuk a széles, előtte elterülő téren összetömörült, horogkeresztet viselő, szemtelen fiatalok gyűrűjén, akik centrista disznóknak vagy marxista kocáknak nevezve gyalázták őket. A kommunista képviselőket bebörtönözték, arra hivatkozva, hogy a párt állítólagosan részt vett a Reichstag épületének felgyújtásában. Néhány szocialistát szintén őrizetbe vettek, egy másikat pedig az épületbe való belépésekor tartóztattak le. Náci rohamosztagosok sorakoztak*

6 „Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich”, RGBl. 1933 I, 141.

7 Tóth, 1937, 41.

8 „Gesetz gegen die Neubildung von Parteien”, RGBl. 1933 I, 479.

9 „Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses”, RGBl. 1933 I, 529. 1939 októberéig maradt hatályos; Hitler ekkor rendelte el a sterilizálás helyett az eutanáziát. Vö. Chapoutot, 2018, 2.

10 „Gesetz zur Sicherung der Einheit von Partei und Staat”, RGBl. 1933 I, 1016.

11 Stolleis, 2004, 250.

*fel a szocialisták mögött, és eltorlaszolták a kijáratokat. A Reichstag előtt mindössze egyetlen napirendi pont szerepelt: egy felhatalmazási törvény, amely a kancellárnak azt a jogkört adta, hogy a Reichstag jóváhagyása nélkül is törvényeket bocsásson ki...*¹² A Reichstag jelentősége ezután annyira lecsökkent, oly mértékben vált ceremonális testületté, hogy a korabeli élcelődők „Németország legjobban fizetett férfikórusának” csúfolták, mert a kizárólag férfiakból álló tagság évente egyszer összeült, elénekelt a himnusz, majd hazament.¹³ Hitler szerint „a parlamenti többségi elv a vezéri eszmének a megölője”; és „az előrehaladás nem a többségek agyában megszületett gondolatok révén válik valósággá, hanem az egyesek eszméi révén”.¹⁴ Áprilisban a zsidó üzletek bojkottját „külső támadásokra”, ártó zsidó propagandára adott válaszal, a zsidók közszolgálatból való kizárását pedig a közigazgatás „megtisztításával” és a „szakmai feltételek helyreállításával” indokolták; a lényeg a kirekesztés állami szintre emelése és a zsidók, valamint a politikailag megbízhatatlannak minősítettek kiszorítása volt az államapparátusból.¹⁵ Hiszen „a nemzeti szocializmust céljai megvalósításában csak odaadóan buzgó, feltétlen engedelmességű, s ami a legfontosabb, feltételül kézbentartott tisztviselői kart használhat”.¹⁶ A szakszervezetek felszámolását az „osztályharc” meghaladásával és a „nemzeti egység” programjával magyarázták, miközben megszüntették a munkavállalói érdekvédelem autonóm intézményeit, és a náci irányítású munkafronttal (Deutsche Arbeitsfront, DAF) helyettesítették őket.¹⁷ A könyvégetés a „szellemi megtisztulás” nevében a kulturális pluralizmus felszámolását és a megengedett gondolkodás határainak szigorú kijelölését jelezte. A szociáldemokraták betiltását „államellenes tevékenységgel” indokolták, ténylegesen az utolsó jelentős ellenzéki tömegpárt kiiktatása történt meg, majd július 14-én az egypártrendszer jogi rögzítése a politikai verseny intézményes megszüntetését jelentette. A sokszínűség „széthúzás”, amit fel kellett számolni. „Az egész nemzetnek politikailag azonos nevezőre hozása jelenti egyrészt a meddőnek ítélt pártküzdelmek kikapcsolását, másrészt a kormányzat tehermentesítését, miután az ellentétes véleményű frakciók akadályozó tevékenysége teljességgel kiesik.”¹⁸ A sterilizációs törvény „közegészségügyi” és „tudományos” érvekkel legitímálta a faji higiénia állami programmá válását, és orvosi érvekkel és nyelvezettel próbálta igazolni a jogsértések rendszerét.¹⁹ A november 12-i népszavazás a „népakarat egységének” demonstrációjaként szolgált a Népszövetségből való kilépés és az egypártrendszer mellett. Végül 1933. december 1-jén a párt és az állam egységéről szóló törvény a már végrehajtott hatalmi összefonódást normatív formába öntötte: lezárta a pártpolitikai központ és az állami intézményrendszer tényleges összerendezését.

Mindezek hidegrázó történelmi pillanatában járt Márai Berlinben. Láthatta Hitlert, ahogy gyakorlatilag bevonul a hatalomba. Alfred Rosenberg Nürnbergben halálra ítélt és kivégzett náci főideológus szerint a német lélek soha nem volt önmagával jobban

12 Passmore, 2002, 7–8.

13 Caplan, 2019, 47.

14 Vö. Tóth, 1937, 13.

15 Caplan, 2019, 47.

16 Tóth, 1937, 41.

17 Caplan, 2019, 77–78.

18 Tóth, 1937, 21.

19 Passmore, 2002, 112.

megbékélve, mint 1933-ban.²⁰ Nyilván, utólag visszatekintve a történelemre könnyű a jeleket egy irányba mutatónak látni, és egyfelől 1933, másfelől a következmények között felállítani az okozati összefüggést. Ez azonban nem a helyes álláspont. 1933-ban még nem látszott, élesen biztosan nem, hogy pontosan mi lesz ebből a rendszerből. Márai írása ezért is különleges, akár nemzetközi viszonylatban is. Márai jól, belülről ismerte a weimari köztársaságot, amelynek utolsó másodperceiről van itt szó, hiszen a két világháború közötti időszakban több évig Németországban élt; ennek az időszaknak a leírása az *Egy polgár vallomásainak* is fontos részét képezi.

Az esemény, amelyen Márai újságíróként vett részt: Horst Wessel-émlékünnepély, Berlin. A cikk január 29-én jelent meg, de a rögzített eseményre január 22-én került sor. Napközben Wessel sírjánál emlékművet avattak, és a Sportpalastban²¹ került sor a nagyszabású emlékünnepélyre. Horst Wessel (1907–1930) a náci párt félkatonai szervezetének, az SA-nak (Sturmabteilung, „rohamcsapat”) a berlini aktivistája és egyik vezetője volt, és ő írta a *Die Fahne hoch!* (később *Horst-Wessel-Lied*) szövegét. 1930. január 14-én kommunista támadók meglőtték, 1930. február 23-án belehalt sérüléseibe; Goebbels propagandája „mártírrá” tette.²²

2. Márai tudósítása

A továbbiakban megpróbálom három pontban rögzíteni Márai megállapításait a Horst Wessel-émlékünnepély kapcsán. Kétségtelen, hogy ez a magyar nyelven megfogalmazott egyik legérdekesebb és legfontosabb náciellenes szöveg.²³

2.1. A nácizmus mint színpadi sokk

Márai, mint tanú, mindazt látta, amit a fogalmak valójában elfedtek, mert pont a lényegében nem érzékeltették. Ezért mondja, hogy „*aki ezt nem látta és nem hallotta egyszer, az talán soha nem érti meg igazi jelentőségében a háború utáni Németország baljós lelki összetételét. A valóság, a Hitler-féle valóság és következményei minden híradást és elképzelést meghaladnak.*” Látni kellett, mert különben nem lehetett megérteni, hogy a nácizmus nemcsak eszme, hanem érzeki, színpadi sokk volt. A tömegpszichózis valósága a testre

²⁰ Hofer, 1982, 19.

²¹ A Sportpalast Hitler több mint harminc beszédének a helyszíne volt. A háború után az épületet helyreállították és még használták, sporteseményeket és koncerteket rendeztek itt. Végül a sportpalotát az 1970-es években lebontották.

²² Vö. Siemens, 2013. Horst Wessel lelövését ma többnyire egy lakásbérleti vitából és a barátja (prostitúciós múltja) körüli „félvilági” feszültségekből (féltékenység, illetve a korabeli állítások szerint a nő kommunista volt ügyfeleiről is kémkedhetett Wesselnek) kiinduló konfliktusként értelmezik. Mindez a kommunista–SA utcai erőszak közegében politikai színezetet kapott, amiből a nácik mártírmítoszt faragtak. Wessel néhány évig joghallgató volt.

²³ Márai számára is fontos lehetett az élmény. *Sértődöttek* című regényében irodalmi eszközökkel is feldolgozta ezt, de ez már a háború utáni újraértelmezés, amely 1947-ben jelent meg első kiadásban. Vö. Márai, 2015, 283–338. Bogdán László szerint az *Ujságban* megjelent szöveg a „szemtanú publicisztikai gyorsfényképe”; a *Sértődöttek* pedig „hosszú beállításokkal operáló film”. Lásd Bogdán, 1999, 4.

hatott. „A hangszóró különben is meggyőző valami, nehéz túlkiabálni. Mintha forró vizet innál, olyan ez a beszéd. Nincs íze, nincs szaga, de forró, éget.”²⁴ A beszéd tartalma másodlagos. Márai ráérezett a modern tömegmédiára (hangerő, visszhang, ritmus) szerepére, amely nem csak közvetít, hanem előállítja a „hit” érzetét, ennek a totalitárius rendszereket jellemző minden következményével. Márai rögzítette, hogy „fél kilenckor a hangszóró elordítja: 'Der Führer kommt.' Huszonötezer ember felemeli karját és visszabögi: 'Heil.'”²⁵ Mikor ezt a bőgést hallom, egyszerre megértem a náci sikerét. Így csak a dervisek üvöltenek, akik halálosan kétségbeesettek. [...] Aztán elbődül a hangszóró a terem minden pontján egyenletes ropogással, mintha ágyút sütögetnének. 'Der Führer spricht.'” A náci akusztika – kürtjelek, ropogó hangszórók, a kórusban üvöltött „heil” – a rációt megkerülő, archaikus transz állapotát fejezik ki.²⁶ Márai dervis-hasonlata kíméletlenül pontos: a közös üvöltés kollektív önhipnózis. A látványipar, a giccs dominál: „magnéziumfény”, „fehér ruhás kislányok”, akik rózsacsokrot nyújtanak át Hitlernek, „aki megsimogatja arcukat s a csokrokat mellékes mozdulattal nyújtja hátrafelé, a szárnysegédek valamelyikének”. De semmi sem ártatlan díszlet: a keretek szakrális pózt mímelnek, a politikai giccs a morális érzéket tompító máz; ez az esztétika végigkísérte a náci rezsim nyilvános önképét. Márai előre rámutatott, hogy a rendszer motorja a tudatos, jól megtervezett propaganda lesz. Hitlert a háborút követően a hadseregben antibolsevista szónoknak képezték ki: képességeit komoly tanulással fejlesztette.²⁷

Hitler 1933-as hatalomra jutása több válság és több szereplő egymásra rétegződő döntéseinek következménye volt. A folyamat a weimari köztársaság belső sebezhetőségeiből, a világgazdasági válság társadalomromboló hatásából, a politikai táborok széteséséből, a jobboldali elit számítási hibáiból, a félkatonai szervezetek erőszakos cselekményeiből, valamint a nemzetiszocialisták modern propaganda- és mozgósítási technikáiból állt össze. 1933 januárjában, amikor Hindenburg elnök kancellárrá nevezte ki Hitlert, sokak számára ez egyszerű kormányváltás volt;²⁸ egy a sok közül, amelynek eredménye többpárti kormány, amelyben sokan úgy vélték, hogy „bekerítették Hitlert”.²⁹ A politikai elit egy része úgy vélte, hogy Hitler tömegmozgalma legitimációt és irányítható erőt ad politikai céljaiknak. Valójában egy már hosszú ideje széteső rendszer vált át egyik pillanatról a másikra diktatúrává. A legmélyebb okok egyikét maga a weimari államrend adta. A köztársaság demokratikus volt, de törékeny: arányos választási rendszere könnyen termelt sokpárti, instabil parlamentet, miközben az alkotmány rendkívüli felhatalmazást is adott az elnöknek. A 48. cikkely lehetővé tette, hogy válsághelyzetben rendkívüli elnöki kormányzás induljon, a Reichstag megkerülésével. A politikai együttműködés meggyengült, a demokratikus együttműködés is megszűnt: a politikai pártok egyre kevésbé kerestek kompromisszumot, inkább

24 A Hitler-beszédek tudatos tervezéséről, belső ritmusáról, hatásmechanizmusáról lásd Agora, 2020, 73–179.

25 A köszönés e módja a náci pártban 1926-tól volt kötelező; 1933-tól általánosan elterjedt, elvárt köszönési mód lett. Vö. Caplan, 2019, 81–82.

26 A hangzás szerepéről a náci rendszerben lásd Birdsall, 2012.

27 Vö. Agora, 2020, 107–108.

28 Stolleis, 2004, 249.

29 Sandkühler, 2025, 117.

egymást hibáztatták. Ezzel magát a parlamentarizmust tették nevetségessé. A weimari rendszer jogilag demokratikus maradt, de politikailag fokozatosan kiüresedett.

A másik döntő tényező a gazdasági és társadalmi összeomlás volt. Az 1929-es válság Németországban különösen súlyosan csapódott le: tömeges munkanélküliség, infláció, elszegényedés, a középosztály lecsúszása, kilátástalanság. Ilyen környezetben a politika nem programok és alternatívák közötti választást, hanem a megmentés kizárólagos ígérte-tét jelentette. A nemzetiszocialisták egyszerre kínáltak bűnbakokat és reményt. A bűnbakok listája ismert: „a versailles-i diktátum”, a „novemberi bűnösök” („*Novemberverbrecher*”: vagyis akik az első világháború elvesztéséért felelősek; ugyanis 1918. november 11-én kötött Németország fegyverszünetet), a kommunisták, a zsidók, a „korrupt” demokraták. A reményt pedig az egyszerű és erős náci üzenet sugározta: rendet, munkát, nemzeti fel-emelkedést ígértek. A válságban az emberek egy része nem feltétlenül „náci” akart lenni; inkább egy olyan erőt keresett, amelyik cselekvőképesnek látszott. Ehhez hozzájárult, hogy a német gazdaság 1933-tól a gazdasági válságból kifelé mozdult, ez a konjunktúra pedig ráerősített, hogy a náci mozgalom lehet a megoldás kulcsa.³⁰

A harmadik ok a politikai táborok széttöredezettsége és a radikalizálódás spirálja. A baloldalon a szociáldemokraták és a kommunisták közötti ellenségeskedés bénította az ellenállást. A kommunisták sokszor a szociáldemokratákat tekintették fő ellenfélnek, nem a nácikat, miközben a szociáldemokraták a szélsőbaloldali forradalomtól tartottak. Ez a kettős bizalmatlanság lehetetlenné tette a demokratikus „védőfrontot”. Közben a polgári-konzervatív pártok is gyengültek: elvesztették társadalmi bázisuk jelentős részét. A szélsőségek erősödése önmagát táplálta: minél hangosabb és erőszakosabb lett az utca, annál inkább tűnt „haszontalannak” a parlament. A negyedik tényező a konzervatív elit és az államapparátus számítási hibája. 1933-ban Hitlert nem puccsal juttatták kormányfői székbe, hanem az akkori alkotmányos rend keretein belül nevez-ték ki. A körülötte lévő konzervatív politikusok – akik közül többen lenézték őt mint „felkapaszkodott demagógot” – úgy gondolták, hogy majd „irányítják”. Hitler népszerű volt, tömegeket tudott mozgósítani; ha beemelik a hatalomba, a felelősség majd meg-szelídíti, miközben a kulcspozíciókat úgyis a „tapasztalt” elit tartja kézben. Ez végzetes tévedés volt. A nácik nem kompromisszumra, hanem államátalakításra törekedtek.

Ötödik tényező az utcai erőszak és megfélemlítés. Az SA és más náci félkatonai csoportok folyamatos nyomást gyakoroltak ellenfelekre és intézményekre. A politika így nemcsak a szavazófülkében zajlott, hanem a kocsmákban, az utcán, a gyűléseken is. A mindennapi fenyegetés sokakat elhallgattatott, másokat pedig a „rend” ígérete felé lökött: paradox módon a nácik által gerjesztett káosz növelte a rend iránti vágyat, amit aztán ők kínáltak megoldásként.

És hatodik okként itt jelent meg, amit Márai már ekkor pontosan azonosított: a náci tömegmanipuláció, a propaganda. A nemzetiszocialisták újszerűen ragadták meg a tömegdemokrácia logikáját: egyszerű üzenetek, erős szimbólumok, látványos gyűlések, a rádió és a sajtó módszeres használata. Hitler beszédei érzelmi azonosu-lást kívántak: megalázottságból büszkeséget, káoszból rendet, szétesésből közösséget ígért. Ehhez társult a pártszervezet fegyelmezett, „mindenütt jelen lévő” jellege: helyi

30 Caplan, 2019, 74.

sejtek, ifjúsági mozgalmak, segélyező akciók, amelyek azt a benyomást keltették, hogy ez nem pusztán párt, hanem alternatív társadalom.

A Márai-szöveggel kapcsolatban felmerül egy érdekes párhuzam. Szabó Lőrinc *Hitler, a szónok* című tudósításáról van szó, amelyet az 1939. április 28-án, Berlinben, a Kroll Operában³¹ elhangzott beszédéről írt.³² Közös Márai és Szabó szövegében, hogy mindkettő elkerülte a beszéd tartalmi ismertetését. Szabó Lőrinc így írt: „*tulajdonképpen alig hallottam a nagy beszédet. Igaz, hogy nem is a tartalmi értesülés volt a legfőbb célo-m. Mint mindenki, én is hallgattam már Hitler-beszédet rádió-n; tudtam, hogy pár óra múlva nyolc-kilenc oldalas tudósításokban lerögzítve láthatom az elhangzott szöveget a német lapokban; ezért aztán a természetes kíváncsiságot, amelyet a nagy titok feltárulása iránt éreztem, feláldoztam az éppolyan erős formai érdeklődésnek. Az elszalaszthatatlanért részben elszalasztottam azt, amit a nagy újság-lepedők világszerte úgyis megőriztek és megismételtek. Én elsősorban néztem Hitlert. A szónokot figyeltem, aki előadást formál meg népe és a világ számára.*”

De amíg az 1933-as Márai-szöveg végtelenül kritikus, Szabó Lőrinc³³ 1939-es írása „csak” benyomásokat és érzéseket rögzített a két és negyed órát tartó beszéd-ről, amely a hallgatóságát magával ragadta:

– „*a két himnusz mennydörgésében igazán félelmes, elszánt és amellet-t meghitt egységbe olvad egyén és nép, vezér és vezetett*”;

– „*ő persze tudta a nagy titkot, amit elmondani készült. A pad szélén ült, és szembenézett az ütemes Heiltől harsogó teremmel és az előreleendőlt karok néma vonalritmusával*”;

– „*nyugodt, csendes, erős hangja egy pillanat alatt kontaktust talált a honfitársaihoz. Arca nyugodt volt...*”

– „*csodálatosan tud árnyalni. Mint egy oldalról megvilágított relief egyes része, úgy ugrik ki a mondatából az ige, a jelző, illetve az a hangsúly, amelyre éppen szüksége van. Remek crescendókat és decrescendókat épít ki. Úgy bánik a hangjával, mint egy Saljapin.*³⁴ *Tud epikus lenni és rohanni, süllyedni, emelkedni, csattogni, áradni, mennydörögni, andalogni, sziszegni, sérteni és felforrni: egy öntudatos tenger hullámjátéka ez, örökké változó, és még akkor is lebilincselő, ha a tartalmára nem figyel egészen az ember*”;

– „*a gesztusai jóval egyhangúbbak, elsősorban a beszéd indulati részét támasztják alá, a kitérőseket. Megfigyeltem, hogy sokszor fél perceken át pontosan tagolták a szótagok ritmusát, valószínűleg a szónok testi és hangbeli kifejezése kapcsolódik össze bennük. És mégis igen kevés-sé tesz színészi benyomást. Olyan természetesen 'lazán' mozog, mintha százazrek között is intim körben lenne. Néha, persze, nagy katonai parádékon kissé szoborszerűen kell viselkednie, általában azonban a teljes közvetlenség jellemzi. S ha más is van benne, akkor az, úgy hiszem, inkább valami kis feszélyezettség, sőt – tiszteletből mondom – valami gyermekien megnyerő vonás*”;

– Hitler „*művész, aki a sorssal birkózik, amikor beszél*”.

31 Ahogy korábban is említettem, a Birodalmi Gyűlés ideiglenes székháza.

32 Pesti Napló, 1939. április 29, 8. Lád még a *135 világtörténelmi perc a Kroll Operában* című tudósítását is ugyanerről az eseményről a Magyarorszá-g 1939. április 29-i számának 6. oldalán.

33 Szabó Lőrinc (1900–1957) a XX. századi magyar líra meghatározó költője, műfordítója és esszéistája, akinek életműve a Nyugat nemzedékéhez kapcsolódva a modern magyar költészet egyik csúcsteljesítménye.

34 Feodor Chaliapin orosz operaénekes.

Szabó Lőrincet újságírói tevékenységéért 1945-ben pontosan ezért a cikkért csak „feddésel” igazolták.³⁵

2.2. A náciizmus mint Führer-kultusz

A szent aszkéta képét közvetítette a propaganda. Márai megfogalmazásában „Hitler negyvenhat éves. Lefogyott, növényevő, absztinens. A jelenség, a fejforma, a száj, a homlok, melyre hódító barna fürt hull, a kezek mozdulatai, mindez feltűnően nőies. Állítólag aszkéta. A pódium közepén elfoglalja a helyét, tenyerébe hajtja fejét, nem vesz tudomást a tömegről, parádéről, maga elé mered. Sokáig ül így mozdulatlanul, negyedórán át, amíg a zene szól [...]. Pillantást nem vett senkire. Komoran ül, 'elmélyedten'. Talán a haza sorsán gondolkodik, talán Horst Wessel emlékét siratja. Mikor a zene elhallgat, tenyerével árnyalja szemeit, mélyen lehajtja fejét, s percekre így marad, mozdulatlanul. 'Er sinnt'³⁶ – mondja az ellenőrzésemre beosztott náci halkan, s eltorzul az arca az izgalomtól. A teremben halálos csend. Huszonötezer ember csendje. Köhintést nem hallani.” Goebbels fontos szerepet játszott Hitler kultuszának a kiépítésében, de a „legnagyobb építőmester” maga Hitler volt.³⁷

Minden a kiválasztottság érzetét sugározza, amelyből egyenesen következik a Führer, a Vezér mindenhatósága. „A Messiás, akinek nem kell indokolni, csak kinyilatkoztatni, megjelenik a vizek fölött és beszél.” A Führer „elmélyedése”, a fej a tenyérben, a fürt igazítása és a hosszú hallgatás: tudatosan komponált jelenetek, amelyek a spiritualitást a hatalmi szerephez igazítják.

„Ez itt nem politika, nem pártgyűlés. Ez vallás, istentisztelet.” A rituálék, a szimbólum-kultusz, a Führer-kultusz már ebben a Sportpalast-misében azonosíthatóak. A Führer-evangélium: „Én háromszáz emberrel kezdtem, ma tizenkétfélmillió áll mögöttem. Én vagyok a német választók ötven százalékának vezére – (nem igaz) –, holnap hatvan, holnapután nyolcvan, jövőre száz százalék az enyém [...]. Én mobilizálom a tőkét a Harmadik Birodalomban, én adok munkát mindenkinek, én irtom ki az őt ellenséget – (zsidókat és a franciákat) –, én tisztítom meg a fajtát, én vagyok a vezér. (Szórul szóra.) Nem hiszem, hogy sokan akadnak a teremben, akiket meglepne, ha beszédét így fejezné be: 'Én vagyok az Út, az Igazság, az Élet.' Nyilvánvaló, hogy ez már nem politikai hitvallás. Egyszerű hitvallás.” A személyi uralom, az intézmények kiüresítése, a plebiszciter vezér logikája teljes mértékben készen állt. Márai pontosan adta vissza a beszéd szerkezetének monoton, mantra jellegű önkijelentéseit: én kezdtem, én vagyok, én mobilizálom, én adok, én tisztítom... A hit átvette az érvelés helyét, a politikai nyelv (a vita) vallási formulává dermedt. A tőke mobilizálása, a munkahe-lyek ígérete a gazdasági világválság tapasztalatait megelőző német társadalomban a gazdasági-totalitárius megoldást kínálta fel, az állami megváltást, amelynek íve a totális gazdasági mozgósítást, a kollektivistá fegyelmet (és a faj megtisztítását is) feltételezi. A politikai liturgia, a megszentelés dramaturgiája van jelen: nem programról, tervről, projektről van szó, hanem megváltásígéretről.

35 Kulcsár-Szabó, 2012, 445–446.

36 Töpreng, tervez, gondolkodik.

37 Dikötter, 2023, 62.

Carl Schmitt 1933-as szövege (*Staat, Bewegung, Volk*) is releváns ebből a szempontból:³⁸ „a vezérelv szervezeti megvalósítása először is – negatív értelemben – azt követeli meg, hogy a liberális-demokratikus gondolkodásmód lényegéhez tartozó módszerek mind kiesnek. Az alulról jövő választás, a korábbi választgatás minden maradványával együtt, megszűnik. (A Reichstag 1933. november 12-i újraválasztása [...] csakis egy népszavazás részének tekinthető.) A régi szavazási eljárások sem folytatódnak vagy ismétlődhetnek meg egypárti államban: azok, amelyek segítségével egy valamiképp összeállt koalíciós többség felülkerekedett egy kisebbségen, és a szavazást a túlszavazás és a leszavazás hatalmi eszközévé tette. Végül a tipikusan liberális szétválasztások és dualizmusok – a törvényhozás és a végrehajtás kettőssége, illetve a községi szervezetben a határozathozó és a közigazgatási, illetve végrehajtó szervek elkülönítése – értelmüket veszítették. A birodalmi kormány törvényhozási felhatalmazása e mesterséges szétszakítások megszüntetésének első, úttörő példája. Mindenütt a felelősség megosztásának és áthárításának rendszerét annak a vezérnek a világos felelősségvállalásával kell felváltani, aki parancsához nyíltan ragaszkodik; és a választást a kiválasztásnak kell helyettesítenie [...]. A vezetésnek ez a fogalma egészen a nemzetiszocialista mozgalom konkrét, lényegszerű gondolkodásából ered. [...] Éppen ezért – pozitív követelményként – feltétlen fajtaazonosságot (Artgleichheit) is magában foglal a vezér és a követők (a követői közösség) között. A fajtaazonosságon nyugszik egyaránt a vezér és követői közti szüntelen, csálhatatlan kapcsolat, valamint kölcsönös hűségük. Csak a fajtaazonosság akadályozhatja meg, hogy a vezér hatalma zsarnoksággá és önkényé váljék; csak ez alapozza meg a különbséget minden, akár a legintelligensebb, akár a legelőnyösebb, idegen természetű akarat uralmával szemben. A belsőleg egységes német nép fajtaazonossága tehát a német nép politikai vezetésének fogalma számára a legelkerülhetlenebb előfeltétel és alap...”³⁹ A fajtaazonosság fordítás szándékos, mert a német eredeti is kétértelmű: jelenthet nézetazonosságot, kulturális azonosságot, de ugyanakkor olvasható faji jellegű azonosságként, faji homogenitásként is.⁴⁰ Egy Schmittet elemző szöveg ki is emeli, hogy az „Art” jelentésmezeje egyszerre biológiai és kulturális, de Schmitt 1933-ban a fogalmat kifejezetten a biológiai (rassz) irányába tolja, és ebben a kontextusban a legtalálhatóbb angol fordításként „racial similarity” (faji hasonlóság/azonosság) adódik.⁴¹ Ebből az azonosságból vezeti le Schmitt a „bizalmat”, „hűséget”, és azt az (alapvetően téves) állítását, hogy ez akadályozná meg, hogy a vezető hatalma „önkényé” fajuljon. 1933-ban a Német Jogásznapon (*Deutsche Juristentag*), októberben, Lipcsében is használja a fajtaazonosság fogalmát: „a Führen (vezetés) nem parancsolás; a Führen nem diktatúra; a Führen olyasmi, ami a vezető és a vezetettek fajtaazonosságán (Artgleichheit) nyugszik.”⁴² A konferencia záró előadását Hitler tartotta; Schmitt pedig naplójába feljegyezte: „Hitler csodálatos beszéde a totális államról”.⁴³

38 Carl Schmitt, a XX. század egyik legeredetibb, de ugyanakkor legvitatottabb jogtudósa 1933-ban, Hitler hatalomra kerülése után belépett a Német Nemzetiszocialista Munkáspártba.

39 Hofer, 1982, 36–37; Schmitt, 2021, 49–50.

40 Cs. Kiss Lajos szerint Schmitt „írásai, a tézisszerű, tömör megfogalmazások látszólagos világossága ellenére, tele vannak figyelemre méltó teoretikus kétértelműségekkel, tanulságos megoldatlanságokkal.” Cs. Kiss, 2010, 19.

41 Buchstein, 2021, 173–174.

42 Schmitt, 2021, 67.

43 Buchstein, 2021, 173.

A náci Németország 1933. március 23-án fogadta el a felhatalmazási törvényt. Hivatalos német neve: *Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich* – A nép és a birodalom szükséghelyzetének elhárításáról szóló törvény, közismerten *Ermächtigungsgesetz*. Lényege, hogy a kormánynak (Hitler kabinetjének) jogot adott a Reichstag és az államfő megkerülésével törvényeket hozni, sőt ezek a törvények az alkotmánytól is eltérhettek. Ezzel megteremtette a náci diktatúra jogi alapját. Stolleis ezt a weimari rend „önkioltásaként” azonosítja.⁴⁴

A bevezető szerint „a Reichstag a következő törvényt hozta, amely a Reichsrat hozzájárulásával ezennel kihirdettetik, miután megállapítást nyert, hogy az alkotmánymódosító jogalkotáskövetelményei teljesültek...” A törvényt valójában a Kroll Operaházban fogadták el, mert a Reichstag épülete a tűz után használhatatlan volt. Lényegében alkotmánymódosító, alkotmányos rangú törvényről van szó, amelyet 444 igen – 95 nem arányban fogadtak el (a szociáldemokrata volt az egyetlen frakció, amely egységesen a törvény ellen szavazott; a kommunista képviselőket előzetesen már kizárták, letartóztatták). A kétharmados többség kívánalma formailag teljesült. Öt rövid cikke a német hatalmi rendet totálisan átszervezte. A weimari köztársaságban korábban elfogadott felhatalmazó törvényekhez viszonyítva az eltérés lényegi: gyakorlatilag tárgyi korlát nélküli, alkotmányt áttörő „felhatalmazást” szabályoz. A weimari köztársaság idején is többször éltek válságok kezelésére felhatalmazási törvényekkel, tehát a jogi előkép már ki volt dolgozva. De ezek a felhatalmazások időben rövidek, tárgyukban korlátozottak voltak, és a parlamenti kontroll lehetősége fennmaradt. Az 1933-as *Ermächtigungsgesetz* azonban teljesen átformálta a hatalomgyakorlás jogi kereteit.

„A birodalmi törvények a Birodalmi Alkotmányban előírányzott eljáráson kívül a Birodalmi Kormány által is elfogadhatók. Ez vonatkozik a Birodalmi Alkotmány 85. cikkének (2) bekezdésében és 87. cikkében megjelölt törvényekre is” (1. cikk), vagyis a költségvetési és hitel-felvételre vonatkozó törvényekre. Törvényalkotási, és nem rendeletalkotási jogról van szó. „A Birodalmi Kormány által elfogadott birodalmi törvények eltérhetnek a Birodalmi Alkotmánytól, amennyiben nem a Reichstag és a Reichsrat intézményét mint olyat érintik. A birodalmi elnök jogai érintetlenek maradnak” (2. cikk). Ezek a fékek csupán szimbolikusak: nem szükséges eltörölni vagy korlátozni, ami az *Ermächtigungsgesetz* rendjében egyszerűen kikerülhető volt.

„A Birodalmi Kormány által elfogadott birodalmi törvényeket a birodalmi kancellár írja alá és a Birodalmi Törvénytárban hirdetik ki. Amennyiben másként nem rendelkeznek, a kihirdetést követő napon lépnek hatályba. A Birodalmi Alkotmány 68–77. cikkeit a Birodalmi Kormány által elfogadott törvényekre nem kell alkalmazni (3. cikk).” Ez is kulcsfontosságú rendelkezés, ugyanis a klasszikus törvényhozási eljárás minden fékét és ellensúlyát kiiktatta, például azt, hogy a kormány törvénykezdeményezéséhez a Reichsrat hozzájárulása kellett (ha nem volt egyetértés, a kormány akkor is beterjeszthette a javaslatot, de csatolni kellett a Reichsrat eltérő véleményét); a Birodalom elnöke általi kihirdetés és egy hónapon belüli közzétételre vonatkozó szabály; hatálybalépés főszabály szerint a közzétételtől számított 14 nap múlva történt; a közzététel elhalasztható volt a Reichstag tagjai egyharmadának kérésére (ha nincs ezt felülíró sürgősségi

44 Stolleis, 2004, 250.

nyilatkozat); a Reichsrat megvétózhatta a Reichstag által elfogadott törvényt; ilyenkor a törvényt visszaküldték a Reichstaghoz, és ha nem jött létre a megegyezés, az elnök 3 hónapon belül népszavazásra vihette a törvényt; ha ezt nem tette, a törvény hatálytalan; a Reichstag 2/3-os többségi megerősítő szavazása esetén az elnöknek ki kellett hirdetnie a törvényt vagy referendumot kellett elrendelnie; az alkotmánymódosítás a Reichstag teljes taglétszáma 2/3-ának jelenlétében, a jelenlévők kétharmadának igenlő szavazatával volt lehetséges, és ebben az esetben is érvényesült a Reichsrat esetleges vétója (amely referendumra utalta a törvényt). Ezt a gondosan felépített rendet kiiktatta az *Ermächtigungsgesetz*, és a kormány gyakorlatilag törvényhozó és alkotmányozó erővé változott.

A 4. cikk a nemzetközi jog kérdését is a végrehajtó hatalom javára rendezte: „*a Birodalomnak idegen államokkal kötött, a birodalmi törvényhozás tárgyaira vonatkozó szerződéséhez nincs szükség a jogalkotásban részt vevő testületek hozzájárulására. A Birodalmi Kormány kibocsátja az e szerződések végrehajtásához szükséges rendelkezéseket.*”

A törvény eredetileg határozott időre szólt („1937. április 1-jével hatályát veszti”; „továbbá hatályát veszti, ha a jelenlegi Birodalmi Kormányt egy másik váltja fel”; lásd az 5. cikket). Később meghosszabbították (1937. január 30.)⁴⁵ egyhangú Reichstag-szavazással 1941. április 1-jéig; majd 1939. január 30-án a hatályt 1943. május 10-ig tolták ki.⁴⁶ Ezen a dátumon pedig Hitler *Erlaß des Führers über die Regierungsgesetzgebung* című rendelete kimondta, hogy az *Ermächtigungsgesetz*ből fakadó kormányzati jogalkotási felhatalmazások „további intézkedésig” érvényben maradnak; ezzel *de facto* határidő nélkülivé váltak.⁴⁷ Az *Ermächtigungsgesetz* elfogadása után és a náci rendszer bukásáig a Reichstag csak 19-szer ülésezett és 7 törvényt fogadott el, miközben a kormány 986 törvényt fogadott el. A kormány gyakorlatilag szabad kezét kapott a totális állam-má váló diktatúra kiépítésére.

Ahogy a magyar szakirodalomban Egyed István értékelte, „*a nemzeti szocializmus [...] uralomra jutása után nem alkotott új alkotmánytörvényt. Az új közjogi rend alapjait egy rövid törvény teszi [...]. Ez a törvény (Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich, röviden a közhasználatban: Ermächtigungsgesetz), tehát a weimari alkotmányformái között szabályosan keletkezett és a weimari alkotmányt nem is helyezi hatályon kívül, csak kimondja, hogy birodalmi törvényeket az alkotmányban megállapított eljárás mellőzésével a kormány is alkothat. Méltán vetődik fel ilyen körülmények közt a kérdés, hogy miben áll akkor a harmadik német birodalom sokat hangoztatott forradalmi jellege? Nem az alaki jogfolytonosság hiányában, hanem a jelenlegi rend teljes újszerűségében. A nemzeti szocializmus nem tudta az ő államrendszerét a weimari alkotmány szerkezetébe illeszteni, ezért az eddigi jogrendszer megbénításával teljesen új államfelfogást érvényesített, az alkotmányfejlődés egész új útjait nyitotta meg.*”⁴⁸

45 Gesetz zur Verlängerung des Gesetzes zur Behebung der Not von Volk und Reich (RGBl. 1937 I, 105).

46 RGBl. 1939 I, 95.

47 RGBl. 1943 I, 295. Fontos előzménye ennek a rendeletnek, hogy 1942. április 26-án a Großdeutscher Reichstag határozata Hitlernek korlátlan döntési/jogalkotási elsőbbséget adott.

48 Egyed, 1934, 1.

2.3. Az új vallás hívői

Márai a résztvevőkre is fókuszál, és itt is kíméletlenül érdekes és pontos. Mindekelőtt: „belépődj egy márka. Jegyet már napokkal előbb nem lehet kapni.” A résztvevők egy része SA-tag. „Hat órákor bevonulnak a terembe a náci csapatok; ez itt ma nagy, reprezentatív gyűlés, minden náci ezred elküldte válogatott képviselőit, a kétszázhuszonhat S. A. (Sturm Abteilung) válogatottjai, úgy hallom, négyezren, egyenruhásan ellepik a termet. Ez a náci egyenruha (lábszárvédő, bricsesz nadrág, barna blúz, a gallér hajtókáján az ezred száma és jelvénye, ellenzős barnasapka szíjjal) objektív megállapítások szerint is a legrondább katonai viselet, amelyet uniformisra éhes képzelőerő valaha megálmodott, pontosabban összelopott idegen katonai viseletekből.” Ugyanakkor „általában nagyon udvariasak a teremben a náciak. Ez mindig így van, efféle emberekkel; ha éppen nem gyilkolnak, akkor csaknem kedvesek. Meg kell válogatni a pillanatot, amikor érintkezzen velük az ember!” De a lényeg az arcok képezik. Amíg Hitler beszél, Márai az arcokat nézi, „fenn a pódiumon, a vezérek arcát, a birodalmi gyűlés nyolcvan képviselőjének arcát! Micsoda arcok! Két intelligens emberi formájú közöttük: Goebbels, kicsi, fekete, ravasz, energikus, értelmes szemekkel, s Göring, a birodalmi gyűlés elnöke, típusa a kitenyészített, régi porosz katonatisztnak. Aztán vizenyős, lélektelen szemek, sörtől duzzadt, vörös arcok, kopszra nyírt fejek, harmadrangú testi anyag. Mi lehet ebben a fejben, mely ilyen szemekkel bámulja a világot? Micsoda zavar, micsoda görcsös rögeszme? Valamilyen álmilitarizmus ez, utánczat, nemcsak az egyenruha, a tartás, a hang, az egész esetlen snájdigság csak utánczat. Ez a militarizált, egyenruhába dugott utca. Ez a parancsszóra tisztelgő, meleg levesért katonásdit játszó mob. Ez az uniformizált csőcselék, az organizált korlátoltság, a mozgósított csorda ösztön, a kitarított és megfizetett brutalitás, a bunkóval nevelt engedelmesség és puskatussal lelkesített odaadás. Ez a tipikus náci arc, amelyet egy hagymázosan beteg társadalom álmodhat csak magának.” Márai anatómiai pontossággal írja le az arcokat és a fajelmélet alapját adó emberi „anyagminőséget”: ez nem valami dicső nép, hanem csorda, amelynek a militarizmusa pusztá stílusutánczat, nem valódi ethosz. Márai azt is megjegyzi kajánul, hogy „egyetlen csinos nőt nem láttam. A csinos nők nyilván másféle szórakozásokat keresnek ebben az órában.”⁴⁹ Ellenben több nőt láttam, akik könnyes szemekkel hallgatták Hitlert, elmondhatatlan izgalomban, reszkető kezekkel törülgették szemüket.” Az összbenyomás pedig az a szorongás, „mintha huszonötezer hirtelen megtébolyodott emberrel zártak volna közös terembe. Kínos érzés.” Ráérezett, hogy a félkatonai fegyelem kormányzási módszerré válik.

49 A regényes feldolgozásban (*Sértődöttek*) Márai más másképpen nyilatkozott: „Feltűnően sok volt a nő. Természetesen jelmezes nők is akadtak – feszesen szabott, katonás zubbonyban, simára fésült, közepén választott hajzattal, keblükön a jelvénnel –, de a többség utcai ruhát viselt. A nők is egyenesen ültek, ünnepélyesen. És ez a sok nő jelenlétével nem enyhítette a látvány komolyságát. Akadtak közöttük csinosok és tetszetősek is, nem kis számban.” Márai, 2015, 288. Minden bizonnyal a tudósítást tekinthetjük hitelesebbnek, és nem a későbbi regényes feldolgozást.

3. Következtetések

Márai Hitler beszéde után elhagyta a Sportpalastot. És próbált optimista lenni. *„Pár lépéssel odébb a berlini utca normális, élénk, éjszakai képe. A német nép nagy és sokféle meggyőződésű. Egyötöde hallgat csak, meggyőződésből, számításból vagy a kétségbeesés zavarában a Messiásra, aki a magnézium dús fényében áll most a Sportpalast dobogóján hívói előtt. Ez az egyötöd nem fog felülkerekedni a hatvanmillión, ezt ma tudja már a Messiás is. De ez az egyötöd a hatvanmillióból mérhetetlen kárt, zavart, nyugtalanságot tud még szerezni hosszú időközön át Németországnak, Európának, a világnak. Amíg ez az egyötöd együtt van és összetart, addig szó nem lehet békéről a világon. Mondom, látni kell az arcokat!”* Márai nem túl erős, aggodalom és negatív előérzetek által korlátozott optimizmusát már a következő napok, hónapok történései minden bizonnyal felszámolták. Ez a fanatizált kisebbség békétlenségét, háborút generál, az egyértelmű és tiszta volt Márai számára.⁵⁰ Amit ekkor még nem látott, hogy a hatalom átvételétől tényleg csak napok választják el a náciakat, és az 1933-as év pedig megalapozza a totális államot. Márai a náci hatalomgyakorlás alapelemeit (vezérkultusz, propaganda, technikai tömegpszichózis, paramilitáris erő, totalitárius gazdasági ígélet, háborús logika) már a születés pillanatában, a dízletből és a hangzásból kiolvassa. A zárómondat (*„szó nem lehet békéről a világon”*) nem retorikai fogás: a látott rítusokból és az arcokból (*„Látni kell az arcokat!”*) következtet arra, hogy a náci rendszer természete expanzív és romboló. Márai szövege azért is aktuális, mert elsősorban nem arra koncentrál, hogy „mit mond” a náciizmus; hanem a „hogyan hat”-ot ragadja meg: a liturgiát, a hangot, a látványt; a ritmust, a várakozás és ismétlés pszichológiai-mérnöki kombinációját. A diagnózis (a politika mint valláspótlék) és az esztétikai-technikai sokk befolyásoló, hipnotikus hatása kortalan figyelmeztetés.

Márai nem állt le a kritikával, komoly vagy ironikus publicisztikája megérdemli, hogy néhány – jogtörténetileg is releváns – elemét megvizsgáljuk. Csak 1933-as szövegeit hivatkozom, amely továbbgörgette a *Messiás a Sportpalastban* témáit. Hitler visszatérő téma. *„Hitler nem magától jött (most nem a személyre s mozgalomra gondolok, hanem a szellemképre, melyet képvisel), hanem mert jöhetett; állásról-állásra üritettük ki előtte a fedezékeket, rosszul harcoltunk, mert amíg jól harcoltunk, mukkanni és mozdulni sem tudott, kétszáz éven át”,* írta áprilisban.⁵¹ A „Hitler-jelenséget” hosszabb európai szellemi-történeti és intézményi erózió eredményeként kezelte. A „jöhetett” fordulat jogtörténetileg azt a kérdést nyitja meg, miként válik a rendkívüli állapot logikája a mindennapi kormányzás eszközzé, és hogyan válik a legitimitáció alapjává a „történelmi szükségszerűség”. Az „állásról-állásra kiürített fedezékek” képe az intézményi önfeladás metaforája: a védelemre rendelt jogi és társadalmi garanciák (parlament, igazságszolgáltatás, sajtó) fokozatosan engedték át a terepet a nemzetiszocializmusnak.

50 Egy másik 1933-as publicisztikájában írta Márai, hogy *„Wells szerint az új háború úgy kezdődik majd, hogy egy lengyel zsidó Danzigban eltöri a fogsorát s kínjában vigyorogva megy az utcán. Egy náci sért ez a vigyor, összevész a lengyel zsidóval, estére itt a danzigi kérdés, a lengyel korridor és a világháború. Lehet.”* Márai, 1933i, 5. Lásd még Mészáros, 2024, 218.

51 Márai, 1933d, 7.

Goebbels német birodalmi propagandaminiszter, „*a német sajtó legfőbb magistere, betiltott a múlt héten Dortmundban egy lapot, mely előnytelen fényképet közölt Hitler Adolf birodalmi kancellárról*”, mert „*különösen rossznéven vette a dortmundi laptól, hogy olyan Hitler Adolf fényképet adott ki, melyen a kancellár közönséges arckifejezéssel bámul maga elé. Az indokolás szerint a jövőben a német megújulás vezérééről csak komoly és energikus arckifejezésű fényképet szabad közölni.*”⁵² Ami lényeges, az Márai kommentárja Hitler arcáról: „*Különös arc, kétségtelenül különös arc, ismerem merengve, mosolyogva, mikor virágcsokrot átnyújtó kisleány felé hajol, mikor csapatszemlét tart, mikor bajorországi parasztház verandáján újságot olvas, mikor Hindenburgra felmosolyog – ismerem ezt az arcot, örökre, feledhetetlenül.*”⁵³ Meg lehet érteni, ha Goebbels gondosan vigyáz erre az arcra. Nincs destruktívabb, mint a jó fotográfia [...]. Ha egy ember már életében a Walhallába kerül, nem lehet az utókorral szemben elég óvatos.”⁵⁴ Amikor Márai Hitler arcáról írt, a politikai teológia modern kelléktárára mutatott rá: a vezető képe szentkép, ikon; a „kép védelme” pedig a hatalomvédelmi mechanizmus részévé vált. Ha valaki életében a Walhallába, a legendás hősök csarnokába került, akkor tulajdonképpen isten, akivel szemben a kritika nem ellenzékiesség, hanem sokkal rosszabb: szentségtörés.

Az alapjogok korlátozása szintén visszatérő téma. Egy potsdami rendezvény rendkívüli biztonsgági intézkedései kapcsán jegyezte fel, hogy „*egy birodalomban, ahol a hatalom ellenzéke, éppen a kormányzási rizikó lecsökkentésének érdekében, magánzárkákban és internálótáborokban ül, természetesen indokolt minden óvatosság, mellyel a hatalom önmagára vigyáz. Nem kételkedünk benne, hogy a szép potsdami ünnepség rendezőinek minden okuk megvolt erre a soha nem látott, soha nem álmódott elővigyázatra. S amikor a lelki gyönyörűséggel telik el a módszeres német rendezés e szép példája láttán, mégis kénytelenek vagyunk hangot adni bizonyos csalódottságnak, mert a közjogi aktus katonás parádéjának lélekemelő magasztosságából sokat levon, hogy kiküszöbölték belőle, ami minden akciónak erkölcsi értelme és feltételei, az ellenfelet és az ellenérvet.*”⁵⁵ Különösen fontos, hogy Márai az ellenfelet és ellenérvet nevezte meg a közjogi aktusok erkölcsi feltételül. Így a pluralizmus mint alkotmányos minimum jelent meg. Azt is felismerte, hogy a Harmadik Birodalom az a hely, „*ahol a polgári szabadságjogokat felfüggesztették, ahol a személyes szabadság, a levéltitok megszűnt, ahol bárkit indokolás nélkül lefoghathatnak, fogva tarthatnak bizonytalan ideig, ahol a karhatalom nyíltan és deklaráltan nem az állam, hanem egyetlen párt szolgálatában áll, ahol általános rendelkezéssel lapok százait tiltják be, ahol különítmények az állampolgárok*

52 Márai, 1933e, 4.

53 Hitler 1933-ban még kihasználta Hindenburg „dicsfényét”, hogy saját magát is a nagy német vezetők utódként jelenítse meg. Az 1933. márciusi Reichstag-választások egyik plakátja szerint, amely Hindenburgot és Hitlert egymás mellett mutatta: „*A legnagyobb szükség idején Hindenburg Adolf Hitlert választotta kancellárrá; most te is válaszd az 1-es listát.*” Az 1-es lista volt a Német Nemzetiszocialista Munkáspárt listája. Majd „*a potsdami Reichstag ünnepélyes megnyitóján Hitler tiszteletteljesen meghajolt Hindenburg előtt, miközben ő az áldását adta rá. Az eseményt minden moziban bemutatták.*” Dikötter, 55. Hindenburg 1934-ben meghalt, és a birodalmi elnöki és a kancellári tisztséget egyesítették, a Führer-államban nem volt szükség külön államfőre. Vö. Stolleis, 2004, 332.

54 Márai, 1933e, 4.

55 Márai, 1933c, 4.

ezreit cipelik a náci kaszárnyák kazamatáiba...”⁵⁶ Németországban nem valamely alapjog sérült ekkor, hanem a teljes garanciarendszer összeomlott.

Tisztánlátása a Reichstag-tűz kapcsán is megnyilvánult. „[...] lehet, hogy a kommunisták gyújtották fel a Reichstag épületét, lehet, hogy csak egy eszelős, lehet, hogy több agent provokateur, lehet, hogy a kommunisták olyan ostobák, s a kétes, közömbös eredményű választások előtt négy nappal önkéntesen fegyvert adnak a nációk kezébe, hogy tessék, itt az ürügy s a fegyver hozzá, mérsárolj le...”⁵⁷ Az óvatos, feltételes fogalmazás Márainál nem a bizonytalanság jele, hanem módszer, amely segítségével Márai megmutatta, hogy nem a tényállás volt fontos, hanem a jól preparált ténynek a választásokat befolyásoló eszközként való felhasználása.

Külön érdemes kiemelni, hogy mit írt Ausztria (végül 1938-ban megvalósuló) német bekebelezéséről 1933 júniusában. Ausztriában Márai szerint „a horogkereszt minden rendelkezésre álló eszközzel iparkodik elfoglalni azokat a stratégiai pontokat, melyeknek birtokában és megfelelő pillanatban az Anschluss hivatalos bejelentése formáság lesz csak [...] Aki a horogkereszt propaganda jelentőségét a hárommillió szudéta-németség, vagy például a burgenlandi parasztság körében lebecsüli, hogy Tirolról ne is beszéljünk, az informálatlan, vagy számár. Hannibál itt áll a határon s akkora horogkereszt lóg a nyakában, hogy öröm nézni.”⁵⁸ A „stratégiai pontok” elfoglalása jelzi, hogy a tényleges Anschluss a már elkezdődött folyamat végső (jogi) aktusa, amelynek politikai, pszichológiai, kulturális előkészítése 1933-ban már javában zajlott.

Rendkívül pontos Márainál a nemzetiszocializmus és a totális diktatúra minősítése. „Mi nem tartjuk valószínűnek, hogy a nemzeti szocializmusból más is alakulhasson, mint káosz, széthullás és európai katasztrófa [...] A weimari alkotmányhozánál igazán csillogóbb kép minden jámbor lélek számára a tempelhofi mező,⁵⁹ ahol egymillió német esküszik hűséget nem valamire, hanem valakinek”, írta 1933 májusában.⁶⁰ Márai szemében a tömeg torz esztétikája és a hűségeskü a legitimáció forrását áthelyezte, az alkotmányos rend helyett a személyi uralomhoz kötött hitvallás vált alapélménnyé, a hatalom igazolásává. Néhány nappal később pedig azt rögzítette, hogy „a diktatúra, a vörös csakúgy, mint a barna, nem éri be a szuronyok előtt tisztelgő hullá- engedelmességgel; rabszolgái álmát is ellenőrzi, kémrendszere behatol a magánélet titkaiba, s ahol a szurony tehetetlen, ott a szellemi cseka⁶¹ végzi el felvilágosító és meggyőző munkáját. Nem elég, ha beleegyezel, nem érik be szavazatoddal, meggyőződésedet is akarják, hitedet, azt a legbelső, megközelíthetetlen, definiálhatatlan valamit akarja megtörni a diktátor, ami pozitív egy emberben...”⁶² A szabadságjogok felszámolása, a magánszféra áttörése a (hitleri és sztálini) rendszer működésének logikai feltétele. Márai itt felvázolta a totális diktatúra lényegét, amely nem egyszerű elnyomásaként, hanem a személyiség totális birtokbavételére törekvő hatalmi formaként jelent meg:

56 Márai, 1933b, 5.

57 Márai, 1933b, 5.

58 Márai, 1933h, 5.

59 Ekkor nyílt terület dél-Berlinben, ahol a nációk tömegrendezvényeket tartottak.

60 Márai, 1933f, 1.

61 A „cseka” (ЧК) a szovjet forradalom utáni első politikai rendőrség, az Összoroszországi Rendkívüli Bizottság rövidített neve; Márai kifejezése ennek metaforájaként az ideológiai kontroll apparátusára utalt.

62 Márai, 1933g, 1.

a hitleri nemzetiszocializmus, ahogy a sztálini berendezkedés is, a kényszer mellé a szellemi átformálás igényét állította.

Az 1933-as évet a Horst Wessel-émlékünnepély nyitotta meg, zárni pedig a decemberben bemutatott Horst Wessel-film (*Hans Westmar. Einer von vielen. Ein deutsches Schicksal aus dem Jahre 1929*, vagyis *Hans Westmar. Egy a sok közül. Egy német sors 1929-ből*) zárta. A film a „Kampfzeit”, a hatalom megszerzését megelőző korszak propagandisztikus feldolgozása. A zárójelenet a náci mártírhősét látványos módon magasztalta fel. A „meggyilkolt hős” temetése baljós, feszült hangulatban indult: a menetet alig védte rendőri kíséret, ellenséges tömeg vette körül, majd áttörte a kordonokat és elszabadult az indulat. A temetést ennek ellenére a bajtársak jelenlétében megtartották, aztán a zene felerősödésével a hős alakja jelképesen felbukkant: zászlót szorított a kezében, és a viharos felhők elé montírozva jelent meg. A jelenet tetőpontján az SA a Horst Wessel-dalra masírozik, és Hans Westmar is velük együtt lépdel tovább, bajtársaival egy ütemre, mintha halála után is részt venne a közössége diadalmas menetelésében.⁶³ A totális rendszer kiépülésének *első átmeneti éve* lassan lezárult.

Irodalomjegyzék

- Agora, Zs. (2020) *A náciizmus történeti pszichológiája*. Pécs: Kronosz Kiadó.
- Birdsall, C. (2012) *Nazi Soundscapes: Sound, Technology and Urban Space in Germany, 1933–1945*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bogdán L. (1999) A szemtanú. *Háromszék*. 2581, 4.
- Buchstein, H. (2021) 'Book Review: *Gesammelte Schriften 1933–1936. Mit ergänzenden Beiträgen aus der Zeit des Zweiten Weltkrieges* by Carl Schmitt, Duncker & Humblot, 2021, 572 pages. ISBN 978-3-428-15762-4', *Redescriptions: Political Thought, Conceptual History and Feminist Theory*, 24(2), 172–177. doi:10.33134/rds.356.
- Caplan, J. (2019) *Nazi Germany: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Chapoutot, J. (2018) *The Law of Blood: Thinking and Acting as a Nazi*. Cambridge, MA and London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Csekey, I. (1936) *A német vezéri állam*. (A M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Barátai Egyesületének Jog- és Államtudományi Szakosztályában tartott előadások, 22). Szeged: Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt.
- Dikötter, F. (2023) *Diktátorok és személyi kultuszuk: Mussolini, Hitler, Sztálin, Mao Ce-tung, Kim Ir Szen, Duvalier, Ceaușescu, Mengisztu*. Ford. Heil Tamás. Budapest: Rubicon Intézet.
- Egyed, I. (1934) 'A német nemzeti szociálizmus alkotmánya', *Magyar Közigazgatás*, 52(46), 1–3.
- Friedländer, S. (1984) *Reflections of Nazism: An essay on kitsch and death*. Translated from the French by Thomas Weyr. New York: Harper & Row.
- Kulcsár-Szabó, Z. (2012) 'Szabó Lőrinc: „A diktátor én vagyok”', *Irodalomtörténet*, 43(4), 445–467.
- Márai S. (1933a) 'Messiás a Sportpalastban'. *Ujság*, 24, 5.

63 Vö. Friedländer, 45–46.

- Márai S. (1933b) 'Dr. Ulk hallgat'. *Ujság*, 53, 5.
- Márai S. (1933c) 'Közbiztonság Potsdamban'. *Ujság*, 66, 4.
- Márai S. (1933d) 'A bukottak nevében'. *Ujság*, 75, 7.
- Márai S. (1933e) 'Az arca'. *Ujság*, 99, 4.
- Márai S. (1933f) 'Berlini címre'. *Ujság*, 112, 1.
- Márai S. (1933g) 'Szabadság'. *Ujság*, 115, 1.
- Márai S. (1933h) 'Szép kilátás'. *Ujság*, 134, 5.
- Márai S. (1933i) 'Párisi napló'. *Ujság*, 211, 5.
- Márai S. (2015) *Sértődöttek. A Garrenek műve 3*. Budapest: Helikon.
- Mészáros, T. (2024) *Egy 20. századi Odüsszeia: Márai Sándor élete I*. Budapest: MMA Kiadó.
- Passmore, K. (2002) *Fascism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmitt, C. (2021) *Gesammelte Schriften 1933–1936: Mit ergänzenden Beiträgen aus der Zeit des Zweiten Weltkriegs*. Berlin: Duncker & Humblot GmbH.
- Siemens, D. (2013) *The Making of a Nazi Hero: The Murder and Myth of Horst Wessel*. London: I. B. Tauris.
- Stolleis, M. (2004) *A History of Public Law in Germany, 1914–1945*. Translated by T. Dunlap. Oxford: Oxford University Press.
- Tóth, L. (1937) *A német birodalom jellegzetes jogszabályai*. Budapest: Politzer Zsigmond és Fiai.

NÓTÁRI TAMÁS

Az ügyvéd szerepe és jogi helyzete az ókori Rómában

The Role and Legal Status of Lawyers in Ancient Rome

Abstract: The paper examines the historical development of the Roman legal profession and the role of the *advocatus* from the Republican period to Late Antiquity, with particular attention to the institutionalization of legal education and the professionalization of advocacy. The relationship between *patronus* and *cliens* – based on the social bonds of *fides* and *amicitia* – served as a prototype of early advocacy, in which rhetorical ability predominated, while the expertise of the *iuris consulti* functioned as an auxiliary discipline in the performance of the *advocate's* duties. Following the initial requirement of gratuitous representation and the prohibition of the *Lex Cincia*, the *Senatusconsultum Claudianum* opened the way for the monetary remuneration of legal practice. During the *Principate*, the network of *scholae iuris* (Rome, Berytus, Constantinople) established the foundations of state-organized legal education, ensuring the recruitment of the imperial bureaucratic jurists. At the turn of the 4th and 5th centuries, the bar (*consortium advocatorum*, *ordo togatorum*) became a closed, privileged corporation, access to which was subject to strict educational and moral criteria. The constitutions of Leo I and Anastasius I, addressed to the *praefectura praetorio Orientis*, prescribed formal legal training as a prerequisite for admission, thereby creating the legal foundation of professional advocacy. The reforms of the Leonid dynasty elevated the *advocatus* to the status of the Empire's "moral defender"; this process was culminated by Justinian, who incorporated the *advocati* into the work of codification itself.

Keywords: Roman law, *patronus*, *cliens*, *advocatus*, *consortium advocatorum*, *ordo togatorum*

Összefoglaló: A tanulmány a római jogi hivatás és az *advocatus* szerepének történeti fejlődését elemzi a köztársasági kortól a késő antikvitásig, különös tekintettel a jogi képzés intézményesülésére és az ügyvédi hivatás professzionalizálódására. A *patronus* és *cliens* közötti kapcsolat – a *fides* és az *amicitia* társadalmi kötelékein alapulva – a korai ügyvédi szerep előképeként a retorikai képességeknek nagyobb teret adott, a *iurisconsultusok* tudását mintegy segédtudományként bevonva az *advocatusi* feladatok ellátásába. A kezdeti ingyenesség és a *Lex Cincia* tilalma után a *Senatusconsultum Claudianum* megnyitotta a hivatás anyagi honorálásának lehetőségét. A principátus idején a *scholae iuris* hálózata (Róma, Berytus, Konstantinápoly) teremtette meg az államilag szervezett jogi oktatás alapját, mely a későbbi császári hivatalnok-jogász réteg utánpótlását biztosította. A IV–V. század fordulóján az ügyvédi kar (*consortium advocatorum*, *ordo togatorum*) zárt, privilégiumokkal rendelkező testületté vált, amelyhez való csatlakozás szigorú tanulmányi és erkölcsi feltételekhez kötődött. I. Leo és I. Anastasius *constitutioi* a *praefectura praetorio Orientis* bíróságain előírták a formális jogi képzettséget mint felvételi követelményt, ezzel megerősítve az ügyvédi professzionalizáció jogi alapját. A Leonida-dinasztia reformjai az ügyvédet

a birodalom „morális védelmezőjévé” emelték; e folyamatot Iustinianus tetőzte be azáltal, hogy az *advocatusokat* a kodifikációs munkába is bevonta.

Kulcsszavak: római jog, *patronus*, *cliens*, *advocatus*, *consortium advocatorum*, *ordo togatorum*

I.1. Jogi képzés a köztársasági korban

A római jogi hivatás kezdete a *sacerdotes publici* működéséhez, pontosabban a *pontifexek collegiumához* kapcsolódott,¹ s épp e vallási gyökerek okán a jog titkos tudománynak számított, amelyet csak a *pontifexek* ismertek, s amelynek őrzésére ők voltak jogosultak. A tudást személyes kapcsolatok útján szerezték meg: az ifjabb *pontifex* az idősebb, tapasztaltabb *pontifextől* sajátította el az ismereteket.² Ez a helyzet csak a jog publikálásával változott meg, előbb a *Leges Duodecim Tabularum*, majd a *Ius Civile Flavianum* Kr. e. 304-es közzétételével.³ A III. század közepén Tiberius Coruncanius (az első plebejus származású, tisztséget 254-ben betöltő) *pontifex maximus* már önálló jogtudósként *responsumokat* adott, és minden jogtanárok őseként tanítványokat gyűjtött maga köré, vagyis megkezdte a jog – immáron nemcsak a *pontifexek* zárt körében továbbadott – nyilvános oktatását. A *responsa*, vagyis a jogi szakvélemények immár nyilvánosan hangzottak el, így a jog iránt érdeklődők szabadon megjelenhettek a konzultációkon: ez a gyakorlat egyfajta informális jogi oktatássá vált; a „hallgatók” számára a publikus *responsumok* egyfajta képzést jelentettek, s ezzel megkezdődött a római jogászság történetének első korszaka, a *veteres* jogtudomány.⁴

A társadalom nyitottabbá válásával az alsóbb rétegek is hozzáférhettek a jogi ismeretekhez, hiszen az elemi oktatás első anyagaként a XII táblás törvényt sajátította el minden írni és olvasni tudó polgár az iskolában.⁵ Ha pedig mélyebben el kívánt mélyülni a jog ismeretében, *iuvenis studiosusként* egy tapasztalt *iuris peritus* házába költözött, és figyelte, hogyan ad a mester tanácsot ügyfeleinek, hogyan készíti elő az eljárásokat (*agere*), és miként szerkeszti a formulákat (*cavere*).⁶

A Kr. e. II. század közepétől, a görög szellem Rómába áramlásával⁷ a *paideia* eszménye a szónoki és filozófiai képzés mintájára az intézményesített jogi oktatást is előmozdította. A retorikai iskola után a fiatal polgár a Forumon hallgatóként vett részt a jogi konzultációkon,⁸ s e gyakorlat során sajátította el a *ius civile* elveit, miközben stílust,

1 Pomp. D. 1, 2, 2, 6 *Omnium tamen harum interpretandi scientia et actiones apud collegium pontificum erant.*

2 Gellius, *Noctes Atticae* 1, 12, 27; Cicero, *De domo sua* 33; *Pro Murena* 25.

3 Livius 9, 45, 5; Cicero, *Pro Murena* 25; Plinius, *Naturalis Historia* 33, 17.

4 Chroust, 1955, 510.

5 Cicero, *De legibus* 2, 59. *Discibamus enim pueri XII ut carmen necessarium, quas iam nemo discit.*

6 Gaius, *Institutiones* 1, 1; Cicero, *De legibus* 2, 9.

7 Horatius, *Epistulae* 2, 1, 156–7 *Graecia capta ferum victorem cepit et artis intulit agresti Latio.*

8 Tacitus, *Dialogus de oratoribus* 34; Quintilianus, *Institutio oratoria* 12, 3.

retorikai készséget és érvelési technikát is tanult. A tanulók nem tantárgyak szerint haladtak, hanem mestereik vitáin keresztül ismerték meg a jog szellemét – a képzés időtartama nem volt szabályozva; általában hat-nyolc év gyakorlati tapasztalatot követelt meg, mielőtt valaki önálló *responsum* adására vállalkozhatott.⁹

A köztársaság korának vége felé megjelentek az első szisztematikus jogi összefoglalások. A *De iure civili libri septem* című művet, az első „tankönyvet” Q. Mucius Scaevola Kr. e. 95 körül írta,¹⁰ amely mintául szolgált Gaius és későbbi szerzők számára is. A *iuris prudentia* a római arisztokrácia hivatásából fokozatosan szabad értelmiségi mesterséggé vált, amelynek művelői – Aquilius Gallus, Servius Sulpicius Rufus – már tudatosan oktatták és kommentálták a joganyagot,¹¹ s ezzel megszületett a „római jogászkola” előképe, amely a császárkorban intézményes formát öltött.¹²

1.2. A *patronus* és az *advocatus* szerepe a köztársaság jogrendjében

A római jog három eljárási rendszert ismert: a *legis actió*kat, a *praetor* formuláris rendszerét és a császári *cognitio extraordinariát*, amelyek alkalmazási időszakai részben átfedték egymást.

A régi *legis actio* eljárásban nem volt megengedett a képviselet, akadtak azonban kivételek, amikor a peres fél védelmező, azaz *protector* által is felléphetett.¹³ A Kr. e. III. század közepétől Róma hatalma és kereskedelme gyorsan növekedett, így egyre nehezebb volt fenntartani azt a szabályt, hogy minden félnek személyesen kelljen megjelennie a bíróságon, ezért a *praetor peregrinus* már lehetővé tette a képviseletet. Ennek nyomán két hivatalosan elismert eljárási képviseleti forma jött létre: a *cognitor* és a *procurator* intézménye.¹⁴

E fejlemények idején a peres fél a *praetor* és a *iudex* elé magával vihette *patronus*át is, aki azonban ekkor még nem rendelkezett hivatalos jogállással: segítőnek számított, aki jogi tanácsokkal és információkkal támogatta a felet. A *patronus* pusztán „szócsőként” szolgált, rendszerint a magasabb társadalmi osztályokból származott, és retorikai képzettsége révén jobban tudott beszélni a bíróság előtt. Cicero magánjogi ügyei is ilyen jellegűek voltak – nem modern értelemben vett ügyvédként, hanem mint *orator* lépett fel. Maga a *patronus* szó, ami védelmezőt, pártfogót, védőt jelent, tükrözi a *patronus* kiváltságos, tekintélyes szerepét: a védett fél, a *cliens* általában társadalmilag, gazdaságilag vagy politikailag gyengébb, hátrányosabb helyzetben volt.¹⁵

9 Chroust, 1955, 510.

10 Pomp. D. 1, 2, 2, 43.

11 Cicero, *Brutus* 41; *De oratore* 1, 177.

12 Chroust, 1955, 513.

13 Gaius, *Institutiones* 4, 82; 4, 10 pr.

14 Kaser és Hackl, 1996, 62–63, 209–221.

15 van den Bergh, 2009, 160.

Dionysius Halicarnassensis történeti műve szerint Romulus elkülönítette az alacsonyabb rangúakat és a patríciusokat, majd a plebeiusokat az előkelők védelme alá helyezte, így jött létre a *patronus–cliens* viszony, amely kölcsönös kötelezéseket és előnyöket biztosított mindkét félnek.¹⁶ A *patronus* feladata volt a jog magyarázata, a *cliens* szerződéses ügyeiben a perindítás és védelem biztosítása,¹⁷ az intézmény maga a társadalmi együttműködés és a *fides* és a *virtus* elvén alapult.¹⁸ A *patronus* tehát a *cliens* jogi tanácsadója és perbeli segítője lett, retorikai képzettsége révén társadalmi tekintélyét a bíróság előtt is kamatoztatta, s ez a gyakorlat vezetett az *advocatio*, az „ügyvédi” tevékenység kialakulásához.¹⁹

A késői köztársaság idejére a *patronatus* jelentése átalakult: a *patronus* már nemcsak a *cliens*ével való hagyományos kapcsolatban, hanem független szónokként is fellépett, Cicero korára a *patronus* fogalma fokozatosan egybeforr az *advocatus* szerepével.²⁰ A *patronus* már bárkinek lehetett védője, függetlenül attól, hogy *cliens* volt-e,²¹ az arisztokraták gyakran egymást is védték, illetve barátaik, rokonaik peres ügyeiben jártak el.²² Az ügyvédi fellépés politikai tőkét és társadalmi befolyást jelentett, és a patríciusok számára a közéleti érvényesülés egyik eszköze lett – az *orator*, a *vir bonus dicendi peritus*²³ számára a *gratia* és az *amicitia* megszerzésének lehetőségét jelentette.²⁴

A *gratia* a római közélet *sine qua non*ja volt, amivel a politikusnak feltétlenül rendelkeznie kellett hívei és a nép körében,²⁵ valamint nélkülözhetetlen volt egy-egy tisztség megszerzésénél is.²⁶ Ezen erős társadalmi összefonódás nélkül a római jog számos intézménye – így például a *mandatum*, a *negotiorum gestio*, a *commodatum* – működésképtelenné vált volna,²⁷ s ha a *gratia* és az *amicitia* nem kötötte volna össze a vezető római köröket, úgy a birodalom kormányzásához jóval nagyobb közigazgatási apparátusra lett volna szükség. A *beneficentia* és a *liberalitas* (miként a *Pro Murenában* említett *gratia*, *amicitia* és *studium*)²⁸ nem pusztán etikai kategória, hanem a közéleti érvényesülés eszköze is.²⁹

A patrónusi szerep betöltéséhez nem volt szükség képzésre, a forrásokban a *patronus*, *advocatus* és *orator* fogalmak gyakran felcserélhetők – Cicero szerint a jog ismerete az oratori műveltség része, de az igazi szónok nem jogtudós, hanem a meggyőző mestere.³⁰ A római *advocatus* tehát ekkoriban mindenekelőtt *orator*, csak má-

16 Dionysius Halicarnassensis, *Antiquitates Romanae* 2, 9–11.

17 Cicero, *Pro Murena* 10; Powell és Paterson, 2004, 37.

18 Cicero, *De officiis* 2, 69–71; *De oratore* 1, 200; 3, 133; Tacitus, *Dialogus de oratoribus* 4; Quintilianus, *Institutio oratoria* 12, 7, 2.

19 Crook, 1995, 31–32; van den Bergh, 2009, 163.

20 Neuhauser, 1958, 175; van den Bergh, 2009, 63.

21 Cicero, *Brutus* 207.

22 Jonaitis és Zaleniene, 2009, 299–312.

23 Quintilianus, *Institutio oratoria* 12, 1, 1.

24 Cicero, *Brutus* 242; *Pro Cluentio* 57–59.

25 Cicero, *De inventione* 2, 161; *De officiis* 1, 48; Bürge, 1975, 101.

26 Cicero, *Pro Plancio* 9.

27 Schulz, 1934, 106.

28 Cicero, *Pro Murena*, 24.

29 Nótári, 2006, 45.

30 Cicero, *De oratore* 1, 201–262.

sodsorban jogász,³¹ Cicero szerint a tökéletes *orator*nak elegendő olykor tudnia, mikor kérjen a *iurisconsultustól* tanácsot.³² Ám az *advocatus* és védelem közti viszony alapja elsősorban az *amicitia*, a „közéleti személyes kapcsolat” maradt, és nem annyira a jogilag definiálható szerződéses viszony, ami átvezet a köztársasági *advocatus* díjazásának kérdéséhez.

A *patronus* hagyományos kötelezettsége volt, hogy a *cliens* ügyeiben ingyenesen járjon el, kapcsolatuk nem gazdasági, hanem erkölcsi természetű volt, ezért a szolgálatokért pénzbeli díjazás nem járt.³³ A *patronus* a perbeli segítségért cserébe társadalmi presztízst és politikai tőkét nyert: a hálás *cliens* támogatta a választások során, és örömmel szavazott rá a népgyűlésben, ahogy ezt Quintus Cicero kampánystratégiai kézikönyve, a *Commentariolum petitionis* is bizonyítja.³⁴

Ezzel párhuzamosan azonban megjelent a hivatásos ügyvédek rétege, akik már nem személyes *cliensi* köteléken, hanem megbízás alapján látták el a képviselőket: nem mindenkinek jutott ingyenes *patronusi* védelem; így kezdődött meg az a folyamat, amely a honorárium intézményét előkészítette.³⁵ A Kr. e. III. századtól a jogi képviselő fokozatosan piaci alapokra helyeződött, és a felek (különösen azok, akiknek nem volt *patronusuk*) egyre gyakrabban „ajándékot” ajánlottak fel a jogi segítségért.

E gyakorlatot a Kr. e. 204-ben elfogadott *Lex Cincia de donis et muneribus* korlátozni igyekezett, megtiltva, hogy az ügyvédek ajándékot vagy díjat fogadjanak el szolgálataikért,³⁶ ám *lex imperfectaként* hatása nem lett számottevő. Cicero maga is nyíltan elismerte, hogy vagyonának jelentős része retorikai és jogi sikereinek gyümölcse volt,³⁷ bár nem feltétlenül honorárium vagy ajándék formájában:³⁸ például a *dictator* unokaöccse, P. Cornelius Sulla, miután Cicero Kr. 62-ben sikerrel felmentette a jórészt politikai természetű vádak alól,³⁹ komoly kölcsönösséget folyósított a szónok számára.⁴⁰

Az ügyvédi fizetség tilalma tehát *pro forma* fennállt, ám a gyakorlatban a társadalom elismerte és elfogadta, hogy a jogi ismeretekkel gazdagított ékecsszólás a társadalmi érvényesülés és vagyonosodás legitim útja lehet.⁴¹ A *Lex Cinciát* Kr. u. 47-ben a *Senatusconsultum Claudianum* váltotta fel, amely tízezer *sestertius* honorárium elfogadását engedte meg a *mandatumot* ellátó ügyvédnek⁴² – utóbb ezen összeg száz aranyra emelkedett.⁴³ Az ennél magasabb díjazást követelő vagy elfogadó ügyvéd a *crimen repetundarum* vádját kockáztatta.⁴⁴

31 van den Bergh, 2009, 170.

32 Cicero: *De oratore* 1, 58. 59. 66; Harries, 2006, 114.

33 Crook, 1995, 149.

34 Nótári, 2010, 35–53.

35 Bablitz, 2007, 145; van den Bergh, 2009, 171.

36 Kaser és Hackl, 1996, 219.

37 Cicero, *Pro Murena* 8; *De Officiis* 69.

38 Carlà-Uhink, 2024, 52–70.

39 Nótári, 2021, 774.

40 Gellius, *Noctes Atticae* 12, 12.

41 van den Bergh, 2009, 172.

42 Curchin, 1983, 38–45.

43 D. 50, 13, 1.

44 Brundage, 2002, 61.

II.1. Jogászképzés a császárkorban

A principátus kezdetére a római jogi hivatás szilárd szakmai keretek közé rendeződött. Caesar döntése, mellyel a görög *grammaticusok* és rétorok római polgárjogot kaptak, új szintre emelte a hivatásos oktatás presztízsét,⁴⁵ ezzel párhuzamosan megjelentek azok a rendszeres rétoriskolák, amelyek a bírósági szónoklathoz szükséges alapvető jogi ismereteket is oktatták,⁴⁶ s ezekből a központokból nőtt ki az első, már kifejezetten jogra szakosodott oktatási intézmények hálózata.⁴⁷ Az első században Rómában két nagy *schola iuris* alakult ki: a Labeóhoz köthető Proculianus- és a Capitóhoz fűződő Sabinianus-iskola;⁴⁸ mindkettő a kor legkiválóbb jogászait vonzotta, s nem pusztán szellemi irányzat, hanem tényleges oktatási intézmény is volt, *praeceptorokkal* és tanmenettel. A források a vezető tanárokat *scholarchae* néven említik, az utódlást pedig *successio scholarchae* formájában rögzítik a görög filozófiai iskolák mintájára, ahol a tanítvány és tanár kapcsolata személyes, de egyben intézményesített is volt.⁴⁹

A *scholarchae* és a vezető jogászok gyakran viseltek magas állami tisztséget; Labeo évente csupán hat hónapot szentelt az oktatásnak, a fennmaradó időt írásra és tudományos munkára fordította.⁵⁰ A tanári fizetés kérdése sokáig rendezetlen volt; Ulpianus szerint a *iuris civilis sapientia* szent dolog, „*sacra res est, quae mercede non aestimatur*”,⁵¹ tehát pénzben, fizetségben nem mérhető. De a II. század folyamán elfogadottá vált, hogy egyes tanárok mérsékelt díjazást vagy „tanulmányi hozzájárulást” (*merces discipulorum*) fogadhassanak el.⁵² A Sabiniani-iskola legjelentősebb tanára Massurius Sabinus volt, aki megírta a *Libri tres iuris civilis* című összefoglalást. Ez a mű a *ius civile* első kifejezetten oktatási célú tankönyve, Massurius Sabinus *Libri tres iuris civilis* című munkája volt,⁵³ a II. században készült el Florentinus *Institutiones* című tizenkét könyvből, majd Gaius négy könyvből álló *Institutionese*, amelyek hosszú időre a jogi oktatás alapjaivá váltak.⁵⁴

Hadrianus alatt végbement a római oktatási rendszer általános reformja: az állam felügyeletet nyert és támogatást biztosított az orvosi, grammatikai és retorikai iskoláknak, s valószínűleg a jogi *scholae iuris*nak is: a császár és utódai felismerték, hogy a közigazgatás igényeihez képzett, egységes tudású jogászokra van szükség.⁵⁵ A birodalom keleti részén, különösen Berytusban, a III. században alakult ki az a jogi iskola, amelyet később *mater legum* néven emlegettek, emellett Athénban, Karthágóban, Caesareában, Antiochiában és utóbb Konstantinápolyban is működtek jogi oktatási központok, „főiskolák”.⁵⁶ A III. szá-

45 Suetonius, *Divus Iulius*, 42.

46 Quintilianus, *Institutio oratoria* 2.1; Tacitus, *Dialogus de oratoribus*, 34.

47 Chroust, 1955, 515.

48 Pomp. D. 1, 2, 2, 47.

49 Chroust, 1955, 516.

50 Seneca, *Epistulae morales*, 94, 72.

51 Ulp. D. 50, 13, 1.

52 Paulus, *Sententiae* 5, 21, 2.

53 Pomp. D. 1, 2, 2, 44.

54 Chroust, 1955, 518.

55 Cassiodorus, *Variae* 3.3.

56 Chroust, 1955, 520.

zadra a tanári kar tagjai már a *privilegia magistrorum* élvezőiként mentesültek az adók, a katonai szolgálat és a városi közterhek alól.⁵⁷ A berytusi iskola, a *mater legum* tanmenete öt évet ölelt fel: a diákok az első két évben a gausi *Institutiones* és a paulusi és ulpianusi *Regulae*, a harmadik-negyedik évben a papinianusi *Responsa* és a Salvius Iulianus-féle *Edictum perpetuum*, az utolsó évben a *leges generales* tanulmányozásával foglalkoztak. A berytusi professzorok katedrájukat császári kinevezéssel nyerték el, és fizetésüket a városi kincstárból kapták – ekkoriban a tanári tisztség már hivatalos rangnak számított: az *antecessor iuris civilis* a császári hivatalnokok hierarchiájában szerepelt.⁵⁸

A IV. század közepén II. Theodosius rendelete szabályozta a jogi oktatás menetét: a hallgatók csak a császári engedéllyel működő, akkreditált iskolákban (*scholae publicae*) tanulhattak, s vizsgát kellett tenniük a *magistri* előtt, mielőtt hivatali kinevezést kaphattak. A tanulmányok sikeres befejezése után a diákok *codicilli scholasticit*, vagyis oklevelet kaptak, ami közigazgatási hivatalviselésre képesítette őket,⁵⁹ az oktatási rendszer célja nem a tudományos képzés, hanem a hivatali utánpótlás biztosítása volt.

A VI. század elején Iustinianus átszervezte a jogi oktatást: *Omnem rei publicae* című, 533-as rendelete öt évben határozta meg a tanulmányok időtartamát. Az első évben Gaius *Institutiones*-ét, a második-harmadik évben a *Digestum vetust* és a *Codex Theodosianus*-t, a negyedik-ötödik évben a *Novellae Constitutiones*-t tanulmányozták. (Az 551-es berytusi földrengés után a jogi iskola Konstantinápolyba költözött, ahol a iustinianusi kodifikáció művei váltak a jogi oktatás alapjává.) Tanulmányaik befejeztével a diákok *licentiati in utroque iure* címet kaptak, ez képesítette őket a császári szolgálatra: a klasszikus *iurisconsultus* helyébe a császári hivatalnok-jogász lépett, a *scientia iuris* dogmatikus, teológiai színezetet kapott.⁶⁰

II.2. Az ügyvédi hivatásrend létrejötte és szabályozása a császárkorban

A IV. századtól kezdve a császári kormányzat egyre több eszközzel próbálta ellenőrzés alatt tartani az ügyvédi hivatást. A bíróságok előtt fellépő *advocatusok* számát

57 Modest. D. 27, 1, 6, 12.

58 C. Th. 14, 9, 3. *Universos, qui usurpantes sibi nomina magistrorum in publicis magistrationibus cellulisque collectos undecumque discipulos circumferre consuerunt, ab ostentatione vulgari praecipimus amoveri, ita ut, si qui eorum post emissos divinae sanctionis adfatus quae prohibemus adque damnamus iterum forte temptaverit, non solum eius quam meretur infamiae notam subeat, verum etiam pellendum se ex ipsa ubi versatur illicite urbe cognoscat. Illos vero, qui intra plurimorum domus eadem exercere privatim studia consuerunt, si ipsis tantummodo discipulis vacare maluerint, quos intra parietes domesticos docent, nulla huiusmodi interminatione prohibemus. Sin autem ex eorum numero fuerint, qui videntur intra capitoliū auditorium constituti, ii omnibus modis privatarum aedium studia sibi interdicta esse cognoscant scituri, quod, si adversum caelestia statuta facientes fuerint deprehensi, nihil penitus ex illis privilegiis consequentur, quae his, qui in capitolio tantum docere praecepti sunt, merito deferuntur.*

59 Mommsen, 1887–1888, 812.

60 Chroust, 1955, 528.

olykor korlátozó intézkedések célja kettős volt: egyrészt a hivatás színvonalának fenntartása, másrészt a bírósági rend áttekinthetőségének megőrzése a túljelentkezésből fakadó versenyhelyzetben. A császárok alighanem attól tartottak, hogy a szónoki pálya anyagi előnyei túl sok kalandort vonzanak, akik retorikai ügyességükkel, de jogi tudás nélkül próbálnak érvényesülni.

A IV. század elején megnyílt a szabad verseny az ügyvédek előtt: I. Constantinus 319-es két rendelete eltörölte a *praefectus praetorio* bírósága előtt fellépni jogosult ügyvédek létszámkorlátozását.⁶¹ 363-ban Iulianus a római *praefectus urbi* bíróságán harmincfős korlátozást vezetett be. Indokolása szerint az ügyvédi pályára vágóknak túlzott száma késztette erre a lépésre; ám az sem zárható ki, hogy valójában a keresztényekkel szembeni *numerus clausus* volt a cél. A korlátozás erősítette az ügyvédek elitképződését, hiszen az így létrejövő zárt kamarákba való belépés presztízst és biztos jövedelmet jelentett.⁶²

E kettősség – egyszerre nyitás és korlátozás – végigkísérte a IV. és V. század jogpolitikáját, amely az ügyvédi hivatásrend kereteit szabályozta. Valentinianus és Valens 368-as rendelete kimondta, hogy „Róma városában azon tisztas állású személyek/magasabb állású tisztségviselők, akik úgy döntenek, hogy e foglalkozásnak szentelik magukat, annyi ügyet képviselhetnek, amennyit csak akarnak, feltéve, hogy ezt nem használják ürügyként tisztességtelen haszonszerzésre vagy szegyenletes pénzszerzésre, hanem hírnevük növelésére törekednek – mert ha haszonszerzés és pénz motiválja őket, akkor a legalacsonyabb rendűek közé soroljuk őket, mint megvetendő és méltatlan személyeket.”⁶³

A városi és tartományi bíróságokon a korlátozásokat inkább a vezető bírók, semmint a császár határozták meg. A *praefectusok* és a *rectores provinciae* gyakran csak annyi ügyvédet engedtek be a *consortium advocatorumba*, amennyit a helyi viszonyok indokoltak. Az ügyvédi karhoz való hozzáférés így erősen hierarchizálttá vált: a főváros, Róma és Konstantinápoly bíróságai kiváltságos státuszt élveztek, míg a tartományi fórumokon a *numerus clausus* jóval szigorúbb volt. A császári hatalom azonban fokozatosan felismerte, hogy a korlátozások nem csökkentik, hanem növelik az ügyvédi hivatás vonzerejét. Az ügyek száma nőtt, az ügyvédi karon belül éles szakmai és társadalmi verseny alakult ki. A pályára lépés feltételei mind anyagi, mind személyi értelemben szigorodtak. A bejutásért folyó küzdelem gyakran politikai pártfogáson is múltott.⁶⁴

A IV. század végén és az V. század elején az ügyvédi kamarák (*advocationes*) már félig hivatalos testületekké váltak, és a hivatásrend egészét ölelték fel, amint ezt III. Valentinianus 433-as rendelete is mutatja, mely szerint a vandál invázió elől menekülő észak-afrikai *advocati* más bíróságokon is nyilvántartásba vehetők.⁶⁵ A bejutás

61 C. Th. 2, 10, 1. *Iussione subversa, qua certus advocatorum numerus singulis tribunalibus praefinitus est, omnes licentiam habeant, ut quisque ad huius industriae laudem in quo voluerit auditorio pro ingenii sui virtute nitatur.*

62 Frier, 2013, 3.

63 C. Iust. 2, 6, 6, 5. *Apud urbem autem Romam etiam honoratis, qui hoc putaverint eligendum, eo usque liceat orare, quousque maluerint, videlicet ut non ad turpe compendium stipemque deformem haec adripiatur occasio, sed laudis per eam augmenta quaerantur. nam si lucro pecuniaque capiantur, veluti abiecti atque degeneres inter vilissimos numerabuntur.*

64 Frier, 2013, 4.

65 Novella Valentiniani 2, 3.

a hivatásrendbe azonban mind nehezebb lett, a kapcsolatok és az ajánlólevelek (*litterae commendaticiae*) – hiszen az adott bíróság elnöke széles mérlegelési jogkörrel döntött a jelöltek felvételéről – egyre nagyobb szerepet játszottak benne. Valentinianus 442-es rendelete⁶⁶ már részletesebben szabályozta a felvételi kritériumokat: a *praefectus praetorio* javaslatára a császár előírta, hogy a jelentkezőknél egyaránt vizsgálni kell „tanulmányukat (studia), jellemüket (mores), születésüket (natales), valamint közszolgálati teljesítményüket (munera)” – ám a tanulmányok még nem a szervezett jogi képzést, hanem az *artes liberales*, különösképp pedig az *ars oratoria* területére vonatkoztak.⁶⁷ A létszámkorlát és a szigorú belépési feltételek révén az ügyvédi szakma presztízse jelentősen megnőtt: az *advocati* immár a császári elit részévé váltak. Az állam felismerte, hogy a jogi szakismeret nemcsak a bírói, hanem az ügyvédi munkában is nélkülözhetetlen, s e felismerés vezetett az V. század közepének döntő változásához, a jogi képzés kötelezővé tételéhez.⁶⁸

A Leonida-dinasztia (457–518) uralkodása mérföldkövet jelentett a római ügyvédség történetében. Ekkor vált a korábbi retorikai orientációjú ügyvédi gyakorlatból fokozatosan professzionális, jogi tudáson alapuló hivatás. A változást három, egymással szoros összefüggésben álló császári rendelet hívta életre: I. Leo rendelete 460-ból,⁶⁹ és I. Anastasius két rendelete 505-ből⁷⁰ és 517-ből.⁷¹ Mindhárom *constitutio a praefectura praetorio Orientis* területét érintette, és közvetlenül a keleti *praefectus praetorio*hoz volt címezve, aki a császár után a birodalom második legfőbb bírói hatósága volt. Mindhárom rendelet Iustinianus 534-es *Codex*ében (2, 7. *De advocatis diversorum iudiciorum*) maradt ránk. A három rendelet különböző szintű bíróságokra vonatkozott: Leo a keleti *praefectura* központi fórumának, Anastasius pedig az antiochiai *comes Orientis* bíróságának és a *Syria Secunda* tartományi bíróságának ügyvédsége kapcsán hozta meg rendelkezéseit. E bíróságok mindegyikén életre hívták az ügyvédi kamarákat, amelyek tagjai kizárólagos joggal képviselhatték az ügyfeleket. Ez a kamarai monopólium az ügyvédek társadalmi és gazdasági státuszát egyaránt erősítette.

66 Novella Valentiniani 2, 2, 1.

67 Vö. Novella Valentiniani 2, 3, 1; C. Th. 16, 8, 24.

68 Frier, 2013, 4.

69 C. Iust. 2, 7, 11. *Nemini licere sancimus aliquem sub adsidendi colore statutis centum quinquaginta advocatis, quos sibi eminentissima praefectura in consilium adsumperit, adgregare.*

70 C. Iust. 2, 7, 22 pr. *Iubemus pro tempore primatem advocatorum fori viri illustris comitis orientis per biennium fisci patroni fungi officio et solacia sibi communi consensu deputata per idem biennium consequi, hoc quoque transacto professionem advocacionis deponere: consortio videlicet eorundem advocatorum ad quadraginta tantummodo viros redigendo, ita ut, si qui superflui sunt iam eidem consortio sociati, de advocacionis officio minime reiciantur, nemine alio eis adiciendo, donec quadraginta virorum numerum advocatorum consortium excedere contingat.*

71 C. Iust. 2, 7, 24. *Petitiones virorum disertissimorum fori praesidialis secundae syriae provinciae advocatorum cum competenti moderatione censuimus admittendas et iubemus pro tempore primatem eorum per biennium fisci patroni fungi officio et solacia sibi communi consensu deputata per idem biennium consequi hocque transacto professionem advocacionis deponere: consortio videlicet eorundem advocatorum ad triginta tantummodo viros redigendo, ita ut, si qui superflui sunt iam eidem consortio sociati, de advocacionis officio minime reiciantur, nemine alio eis adiciendo, donec triginta virorum numerum advocatorum excedere consortium contingat.*

E *constitutió*k részletesen leírják az ügyvédi rend (*consortium/collegium/ordo advocatorum/togatorum*) szervezetét, amely kizárólagos joggal rendelkezik az adott bíróságok előtti pervitelre. Eszerint az ügyvédi rendbe felvételt nyerni kívánó jelölteknek ismeretekkel, jogi képzettséggel kellett rendelkezniük. Leo eskü alatt tett nyilatkozatot követelt a jelölt tanáraitól, amelyben igazolják, hogy a jelölt megfelelő, jogi oktatásban részesült (*peritia iuris instructum esse*).⁷² Anastasius még tovább ment, és megköveteli a jelölttől az előírt időtartamú, vagyis ötéves jogi „egyetemi” képzés abszolválását (*per statuta tempora legum eruditioni inhaesisse*).⁷³ E rendelkezések a római jog történetében először tették kötelezővé a formális jogi oktatást a bírósági praxis számára: a császári hatalom ezzel nem pusztán adminisztratív szabályozást vezetett be, hanem tudatosan törekedett a szakma presztízsének növelésére. A Leonidák felismerték, hogy a bonyolult birodalmi igazgatás és a sokszintű fellebbviteli rendszer fenntartása csak magasan képzett jogászokkal lehetséges.⁷⁴

A Leonidák reformjai szorosan összefüggtek a keleti jogi iskolák fejlődésével. A birodalom e régiójában már korábban is magas szintű jogi oktatás folyt, különösen Berytusban (Beirut), a legrégebbi és leghíresebb római jogi iskolában, valamint az V. század közepétől Konstantinápolyban, ahol II. Theodosius két professzori katedrát hozott létre 425-ben a jog oktatására.⁷⁵ E központok megléte tette lehetővé, hogy a Leonidák az új követelményt gyakorlatilag is kikényszerítsék.

Ezzel szemben más tartományokban a reformok kevésbé érvényesültek. I. Leo 468-as rendelete, amely az alexandriai bíróságok ügyvédi kamaráját szervezte, nem tartalmazott jogi képzési előírást; e térségben az ügyvédi gyakorlat továbbra is a retorikai hagyományhoz kötődött.⁷⁶ Hasonló a helyzet Zeno 474-es decretumával, amely

72 C. Iust. 2, 7, 11, 2. *Iuris peritos etiam doctores eorum iubemus iuratos sub gestorum testificatione depromere, esse eum, qui posthac subrogari voluerit, peritia iuris instructum.*

73 C. Iust. 2, 7, 22, 44. *Nec de cetero quemquam, antequam per statuta tempora legum eruditioni noscatur inhaesisse, supra dicto consortio sociari.*

74 Frier, 2013, 5.

75 C. Th. 14, 9, 3, 1. *Habeat igitur auditorium specialiter nostrum in his primum, quos Romanae eloquentiae doctrina commendat, oratores quidem tres numero, decem vero grammaticos; in his etiam, qui facundia Graecitatis pollere noscuntur, quinque numero sint sofistae et grammatici aequae decem. Et quoniam non his artibus tantum adulescentiam gloriosam optamus institui, profundioris quoque scientiae adque doctrinae memoratis magistris sociamus auctores. Unum igitur adiungi ceteris volumus, qui philosophiae arcana rimetur, duo quoque, qui iuris ac legum formulas pandant, ita ut unicuique loca specialiter deputata adsignari faciat tua sublimitas, ne discipuli sibi invicem possint obstrepere vel magistri neve linguarum confusio permixta vel vocum aures quorundam aut mentes a studio litterarum avertat.*

76 C. Iust. 2, 7, 13 pr. *Petitionem virorum disertissimorum advocatorum Alexandrinae splendissimae civitatis, quam de fori sui matricula et fisci patrono obtulerunt, merito admittentes hac sanctione decernimus quinquaginta statutos haberi eorumque nomina pro tempore matriculae conficiendae inscribi et eos advocacionis officium in iudicio tam viri spectabilis praefecti augustalis quam viri spectabilis ducis aegyptiaci limitis petentibus adhibere, ceteros vero ultra memoratum numerum constitutos apud alios iudices eiusdem alexandrinae civitatis perorare, filiis scilicet statutorum in loco deficientium supernumerariis anteponeendis: egredientem autem post biennium fisci patronum contemplatione laborum exconsulari moderatoris provinciae dignitate decorari: licentia facultateque ei non deneganda, cum usus exegerit, tam pro se quam pro filiis parentibus et uxoribus nec non etiam personis ex transverso latere usque ad quartum gradum constitutis patrocinium suum adhibere.*

az *Illyricum praefectura* ügyvédjeire vonatkozott: a jogi tanulmányok követelménye itt sem szerepelt, bár a rendelet utalt korábbi, elveszett szabályozásokra.⁷⁷ A hiányosságok oka talán a *Codex* szerkesztésmódjában is keresendő: több rendelet ismétlődően vagy töredékesen maradt fenn, tehát nem állapítható meg, hogy a Leonidák reformjai az egész birodalomban, vagy csupán a keleti *praefectura*ban bírtak-e normatív erővel. Mindenesetre a fennmaradt szövegek tanúsága szerint a keleti bíróságok lettek a római ügyvédi professzionalizáció mintaterületei.⁷⁸

A reformok mögött nem csupán gyakorlati, hanem ideológiai cél is állt. A Leonidák tudatosan törekedtek arra, hogy az ügyvédeket a birodalom szellemi és morális védelmezőinek szerepébe helyezték. Leo egy 469-es rendelete az ügyvédeket a katonákkal állította párhuzamba: „nemcsak azok szolgálják birodalmunkat, akik kardot és pajzsot viselnek, hanem az ügyvédek is, akik ékesszólásuk erejével védik a bajba jutottak életét és reményét”.⁷⁹ Ez a hasonlat a *patronus* eszményét idézi fel: az ügyvéd immár nem egyszerű peres képviselő, hanem a közjó védelmezője.⁸⁰

Anastasius e gondolatot továbbfejlesztve kijelentette: „az ügyvédi hivatás dicséretes és az emberi élethez szükséges, s császári jutalmakkal kell megfizetni”⁸¹ – a császári retorika a hivatás társadalmi rangját emelte, és kifejezte a birodalmi hatalom új stratégiáját: az ügyvédek immár nemcsak a retorikai versengés, hanem az állami igazságszolgáltatás intézményes részei lettek. A Leonidák politikájának eredményeként a VI. század elejére kialakult egy magasan képzett, hivatásos ügyvédi elit, amely közvetlenül kapcsolódott a császári adminisztrációhoz és a jogi oktatáshoz: a Leonidák a római ügyvédből jogi szakembert formáltak. Ez az elit később meghatározó szerepet játszott Iustinianus kodifikációjában.⁸²

A kiváltságok, előjogok rendszere is e korszakban vált kiforrottá: az ügyvédek nemcsak anyagi kedvezményeket, hanem társadalmi rangot is kaptak, felmentést bizonyos közszolgálati kötelezettségek alól, részvételt városi tanácsokban, sőt, olykor a császári adminisztrációba való belépés lehetőségét. E folyamat egyik döntő állomása

77 C. Iust. 2, 7, 17 pr. *Iubemus advocacionem fori tui culminis in centum quinquaginta, sicut antea constitutum fuerat, advocatos concludi eundemque numerum, quotiens vel professionis fine vel morte vel quocumque casu fuerit imminutus, electione magnificae tuae sedis impleri, ita ut in praesenti quidem et hinc usque ad biennium ad plenitudinem supra definiti numeri subrogandi sine ulla cohortalis aut cuiuslibet deterioris condicionis quaestione succedant: salva videlicet adversus eos apparitionibus si qua competit actione, quam certum est, postquam fisci patronatus officio impleto exierint, evanescere: post lapsum vero biennium foro tuae magnificae potestatis inseri postulantes non aliter, nisi sub gestorum confectioe minime eos cohortali conditioni subiacere patefactum fuerit, admittantur.*

78 Frier, 2013, 6.

79 C. Iust. 2, 7, 14. *Advocati, qui dirimunt ambigua fata causarum suaeque defensionis viribus in rebus saepe publicis ac privatis lapsa erigunt, fatigata reparant, non minus provident humano generi, quam si proeliis atque vulneribus patriam parentesque salvarent. nec enim solos nostro imperio militare credimus illos, qui gladiis clupeis et thoracibus nituntur, sed etiam advocatos: militant namque causarum patroni, qui gloriosae vocis confisi munimine laborantium spem vitam et posteros defendunt.*

80 Frier, 2013, 6.

81 C. Iust. 2, 7, 23 pr. *Laudabile vitaeque hominum necessarium advocacionis officium maxime principalibus praemiis remunerari oportet.*

82 Frier, 2013, 6.

volt Zeno 486 körül kelt rendelete, amely először azonosította az *advocatus* figuráját azzal a jogi képviselővel, aki teljes felhatalmazással, ügyfele nevében járhat el *mandatum* alapján.⁸³ Ez a rendelkezés tette meg a döntő lépést a modern értelemben vett ügyvéd, azaz a szerződéses megbízásból eljáró jogi szakember irányába.

A Leonidák által kialakított új ügyvédi státusz Iustinianus korában érte el csúcspontját: a VI. század első évtizedeiben az ügyvédek már önálló testületekbe, *advocationes*be szerveződtek,⁸⁴ amelyek jogi tanácskozó fórumként is működtek. A *Codex* több ilyen szervezetet is említ: *advocatio Caesariensis, Illyriciana, Palestina* – ezek mind területi kamarák, amelyek a magánjog kérdéseit vitatták meg, és vitás esetekben közvetlenül az uralkodóhoz fordulhattak, vagyis a római jogi élet aktív alakítóivá váltak, nem csupán végrehajtóivá. A társadalmi elismertség növekedése abban is megmutatkozott, hogy az ügyvédek immár a császári jogkodifikáció részesei lettek. Az V. századi *Codex Theodosianus* kodifikációs bizottsága még szinte kizárólag bírókból és hivatalnokokból állt.⁸⁵ Iustinianus már ügyvédekre bízta a *Corpus Iuris Civilis* összeállítását: a munkát Tribonianus vezette, aki korábban a keleti *praefectus praetorio* bíróságán praktizáló *advocatus* volt, mielőtt 528-ban bírói rangra emelték, a *Digesta* összeállítását⁸⁶ felügyelő tizenhat tagú bizottságban tizenegy gyakorló ügyvéd dolgozott.⁸⁷

III. Következtetések

A római jogász és ügyvédi hivatás fejlődése a köztársasági Rómától a késő antikvitásig jól tükrözi azt a társadalmi és kulturális átalakulást, amelynek során a jog művelése a vallási funkcióból fokozatosan világi, szakmai és végül államilag szabályozott tevékenységgé vált. A római *advocatus* története egyben a *patronus–cliens* viszony átalakulásának története: a kölcsönös erkölcsi és társadalmi kötelezettségeken alapuló személyes kapcsolatból az érett császárkorra önálló, hivatásos jogász rend (*ordo advocatorum*) formálódott, amely az állami jogszolgáltatás nélkülözhetetlen elemévé vált.

A *patronus–cliens* kapcsolat keretében, amely eredetileg a *fides* és a *virtus* elvén alapuló társadalmi kötelék volt, a *patronus* a *cliens* védelmezője, szószólója volt; a viszonyban nem a gazdasági, hanem az erkölcsi vetület dominált, a *patronus* retorikai képességei és társadalmi súlya kvalifikálták a bíróság előtti fellépésre. A *patronus* feladatköre a késői köztársaság korára fokozatosan szélesedett: már nem csupán a saját *cliens*ét, hanem bárkit védhetett, s így a *patronus* és *advocatus* alakja egybeolvadt. A perbeli szereplés a társadalmi befolyás növelésének eszközévé vált, a *gratia* és *amicitia* hálózata pedig a római közélet meghatározó mechanizmusát alkotta, így az ügyvédi

83 C. Iust. 2, 12, 27=B. 8, 2, 100.

84 C. Iust. 2, 3, 30; 6, 58, 12.

85 C. Th 1, 1, 5; 1, 1, 6, 2.

86 C. Iust. 1, 17, 2, 9.

87 Frier, 2013, 7.

fellépés nemcsak jogi, hanem politikai aktus is volt: a *vir bonus dicendi peritus* szónokként közéleti pályáját is építette.

A köztársasági jogrendben az ügyvédi tevékenység még nem minősült hivatásnak, s így formális díjazása tilos volt. A *Lex Cincia de donis et muneribus* (Kr. e. 204) megtiltotta ugyan az ajándék vagy pénz elfogadását e segítségért, de a szabály *lex imperfecta*ként hatástalan maradt. A *Senatusconsultum Claudianum* (Kr. u. 47) már tízezer *sestertius* díjazást tett lehetővé, és ezzel a korábbi erkölcsi kötelezettség anyagi jogi dimenziót nyert.

A császárkorban az ügyvédi hivatás fokozatosan állami szabályozás alá került. I. Constantinus 319-es reformja megszüntette a korábbi korlátozásokat, de Iulianus 363-ban már harmincfős létszámkorlátot vezetett be a *praefectus urbi* bíróságán. A IV. század második felétől az *ordo advocatorum* már hierarchikus, részben zárt testületként működött. Valentinianus és Valens 368-as rendelete az *advocatus* tevékenységének erkölcsi kereteit is megszabta: a védő ne pénzért, hanem hírnevének növeléséért vállaljon ügyet, ellenkező esetben a „legalacsonyabb rendűek közé” sorolták. A IV–V. század fordulóján az ügyvédi kar (*consortium advocatorum, advocaciones*) hivatalos testületté vált. A bejutás szigorú feltételekhez kötődött: a jelölteknek megfelelő származással, erkölcsi feddhetetlenséggel és tanulmányi háttérrel kellett rendelkezniük. A szakma presztízse megnőtt, az ügyvédek a császári elit részévé váltak.

A Leonida-dinasztia (457–518) reformjai jelentették az ügyvédi hivatás intézményesülésének döntő szakaszát. I. Leo 460-as, valamint I. Anastasius 505-ös és 517-es rendeletei a *praefectura praetorio Orientis* bíróságaira vonatkozóan kötelezővé tették az előírt idejű jogi képzést és a tanári ajánlás alapján történő felvételt. Ezzel a római jog történetében először vált a jogi képzettség formális jogi feltétellé a praxis számára. Az *ordo advocatorum* kamarai szervezetet kapott (*collegium, consortium, ordo togatorum*), amely kizárólagos joggal rendelkezett az adott fórum előtti képviselőre. A Leonidák nemcsak a szakmai színvonalat kívánták emelni, hanem ideológiai programot is hirdettek: az ügyvéd a birodalom szellemi és morális védelmezője, úgyszólván *patronus publicus* lett, aki „*ékesszólásával védi a bajba jutottak életét és reményét*”.

Az V. század közepére a hivatásrend keretei tovább szilárdultak: az ügyvédek társadalmi és anyagi kiváltságokat élveztek, mentesültek bizonyos közterhek alól, részt vehettek a városi tanácsokban, s gyakran a császári adminisztrációba kerültek. A iustinianusi törvénytől kodifikációjában már nemcsak bírók és hivatalnokok, hanem hivatásos *advocatusok* is részt vettek: a *Digesta kodifikációs* bizottságában tizenegy gyakorló ügyvéd dolgozott Tribonianus vezetésével.

Irodalomjegyzék

- Bablit, L. (2007) *Actors and Audience in the Roman Courtroom*. New York: Routledge.
- Brundage, J. A. (2002) 'Vultures, Whores and Hypocrites', *Roman Legal Tradition*, 56/1, 56–103.
- Bürge, A. (1975) *Die Juristenkomik in Ciceros Rede Pro Murena*. Zürich: Juris.
- Carlà-Uhink, F. (2024) 'He had thoughtlessly accepted certain gifts': Corruption and Normative Behaviour for Roman Magistrates', *Cultural History*, 13/1, 52–70.

- Chroust, A. H. (1955) 'Legal Education in Ancient Rome', *Journal of Legal Education*, 1955/4, 509–529.
- Crook, J. (1995) *Legal Advocacy in the Roman World*. London: Duckworth.
- Curchin, L. A. (1983) 'The Lex Cincia and Lawyers' Fees under the Republic', *Echos du monde classique*, 27/1, 38–45.
- Frier, B. W. (2013) 'The Professionalization of Advocacy in the Late Roman Empire', *The Association of Ancient Historians*.
- Harries, J. (2006) *Cicero and the Jurists. From Citizens' Law to the Lawful State*. London: Duckworth.
- Jonaitis, M. és Zaleniene, I. (2009) 'The Concept of Bar and Fundamental Principles of an Advocate's Activity in Roman Law', *Mykolo Romerio universitetas*, 117/3, 299–312.
- Kaser, M. és Hackl, K. (1996) *Das Römische Zivilprozessrecht*. München: Beck.
- Mommsen, T. (1887–1888) *Römisches Staatsrecht, III*. Leipzig: Hirzel.
- Neuhauser, W. (1958) *Patronus und Orator. Eine Geschichte der Begriffe von ihren Anfängen bis in die augusteische Zeit*. Innsbruck: Universitätsverlag Wagner.
- Nótári, T. (2006) *Jog, vallás, retorika*. Szeged: Lectum.
- Nótári, T. (2010) 'On Quintus Tullius Cicero' Commentariolum petitionis', *Acta Juridica Hungarica*, 51/1, 35–53.
- Nótári, T. (2021) *Marcus Tullius Cicero összes beszédei*. Szeged: Lectum.
- Powell, J. és Paterson, J. (2004) 'Introduction', in Powell, J. és Paterson, J. (szerk.) *Cicero the Advocate*. Oxford: Oxford University Press.
- Schulz, F. (1934) *Prinzipien des römischen Rechts*. Berlin: Duncker & Humbolt.
- van den Bergh, R. (2009) 'The Patronus as Representative in Civil Proceedings and his Contribution Towards the Attainment of Justice in Rome', *Fundamina*, 15/3, 159–173.

LESZKOVEN LÁSZLÓ

Sérelemdíj szerződészegés miatt: a „Miki-ügy” tanulságai – némi ügyvédi csavarral

Restitution for Breach of a Contract: The Lessons of the “Miki Case” – With a Pinch of Attorney’s Twist

Abstract: The paper is based on an essay by Frigyes Karinthy, published in 1931, while it takes a “playfully serious” approach to the question of the recovery of damages for breach of contract and the various legal remedies for violation of personality rights, with particular emphasis on the restitution.

Keywords: breach of contract, personality rights, violation of personality rights, non-financial, non-material violation

Összefoglaló: A tanulmány Karinthy Frigyes egy 1931-ben született írását alapul véve járja körül „játékosan komoly” módon a szerződészegés miatti visszakövetelési igény és a személyiségi jog sérelme miatt érvényesíthető egyes jogkövetkezmények kérdését, különös figyelemmel a sérelemdíjra.

Kulcsszavak: szerződészegés, személyiségi jogok, személyhez fűződő jogok megsértése, nem vagyoni hátrány, sérelemdíj

1. Bevezetés, irodalmi előzmény

A témát Karinthy Frigyes *Vajúdnak a hegyek. Szakértettem a Miki-ügyben* című tárcaja szolgáltatta. Az írás a *Prágai Magyar Hírlap* 1931. évi egyik számában jelent meg.

A novella az ügy tényállását a következőképpen vázolja röviden. „Az történt kérem, hogy felperes, kitűnő budapesti ügyvéd, barátjával elment egy nagy moziba, végignézte az előadást, aztán bement a pénztárba és visszakérte a jegy árát, azzal a megokolással, hogy a hirdetett Miki-egér néven közismert trükkfilmet nem pergették, holott azért ment a moziba, mert ő nagyon szereti Mikit.”

A peres felek között visszterhes szerződés jött létre, melynek alapján az alperest szolgáltatási kötelezettség terhelte a felperes részére. A Ptk. 6:34. § rendelkezésének

általános kötelmi jogi szabálya szerint a szolgáltatást a kötelem tartalmának megfelelően kell teljesíteni. A rendelkezés a szerződéses kötelekre is vonatkozik, a konkrétabb és részletesebb szerződéses teljesítési szabályoknak mintegy rugalmas háttéranyaga. A szerződésen alapuló kötelem is a megfelelő teljesítéssel tölti be a rendeltetését, és csak a szerződésszerű (kötelemszerű) teljesítéssel szűnik meg.

A felperes azt sérelmezte, hogy az alperes, bár vállalta a Miki-film vetítését, ezt elmulasztotta, ezzel pedig szerződésszegést követett el. A szerződés tárgya (a kötelem tárgyi kiterjedése) nyomban vita tárgyát képezte, a peres felek pedig terjedelmes bizonyítást indítványoztak ebben a valóban nem lényegtelen kérdésben. Az alperes oda nyilatkozott, hogy a Miki-film „nem is volt olyan nagyon határozottan hirdelve”, a felperes az ellenkező mellett kardoskodott. A régmúlt kódébe vesző tényállás felderítésében a korabeli napilapok példányai nyújthatnak segítséget. Ezekből kiderül, hogy a mozikban az idő tájt nagy sikerrel vetítették a főműsor kiegészítéseként a kitűnő népszerűségnek örvendő Miki egér-rajzfilmeket, melyek közkedvelt, igazi nézőcsalogató műsorszámoknak számítottak.¹ Valószínű, hogy a felperes okkal számított a rajzfilm vetítésére.

2. Ígért szolgáltatás és szerződésszegés – a „domború homorúja...”

A szerződéses kötelemben teljesítendő magatartás és a szerződésszegés kéz a kézben járnak, fogalmilag összetartoznak – Grosschmid Béni kifejezése szerint a jelenség ugyanannak a valaminek két oldala, miként a „domború homorúja...”. Ha a vállalt szolgáltatás teljesítését az adós elmulasztja, szerződésszegésről beszélünk. A szerződésszegés a magyar irodalomban általánosan elfogadott meghatározás szerint olyan helyzetet jelent, amely a szerződéssel ellentétes. Ezt tükrözi a Ptk. 6:137. § rendelkezése: „A szerződés megszegését jelenti bármely kötelezettség szerződésszerű teljesítésének elmaradása.” A szerződésszegés a szerződéses kötelem teljesítési létszakához kapcsolódó jogintézmény, a szerződés teljesítésének valamilyen rendellenességét, fogyatékoságát jelenti (végső soron tehát „lebonyolítási jogellenesség” áll elő ilyenkor). Szerződésszegést bármilyen – aktív vagy passzív – magatartás vagy más körülmény előidézhet, amely azt eredményezi, hogy a szerződés egyáltalán nem vagy nem a tartalma szerint realizálódik. A polgári jog láthatóan objektív tényként tekint a szerződésszegésre, mely bekövetkezik, ha a szerződő fél nem jut hozzá a szerződés tartalma szerinti szolgáltatáshoz. Mivel a szerződés alapján nyújtandó, követelhető szolgáltatás a kísérő,

1 Korabeli napilapok hirdeteiből szemezgetünk: „A Korzó Moziban csütörtökön f. hó 19-én személyesen fellép a legkedveltebb magyar rádióénekes, Kalmár Pál. Az előadások 6. és fél kilenc órákor kezdődnek és pedig először két kacagató Miki filmmel.” (Esztergom és Vidéke, 1934. május 10.) „Az Uránia Mozi Páger Antal főszereplésével játssza a Búzavirág című magyar filmet, elsőrendű kiegészítő műsorként lett ígérve az Álomország c. színes rajzfilm és egy Miki film vetítése.” (Eger-Gyöngyösi Újság, 1935. január 27.) „A Belvárosi Mozi a Mesék az írógépről című filmvígjáték mellett 'a legjobb Miki film – Miki a lövészárokbán' vetítését igéri 5, 7 és 9 órától. (Délmagyarország, 1931. május 5.)

óvó- és védőkötelezettségekre is kiterjed, a szerződésszegés megítélésekor erre az összetettségre figyelemmel kell lenni.

Az alperest terhelő szolgáltatás ez esetben *oszthatónak* tekinthető: a mozi vállalta egy fő műsorszám és kiegészítő további műsorok teljesítését. A felperes a Miki-film elmaradását nehezményezi: a szerződésszegés részleges. A részleges szerződésszegés a Ptk. 6:149. § bekezdése szerint azzal jár, hogy a szolgáltatás egy részére vonatkozó szerződésszegés esetén a szerződésszegés jogkövetkezményei erre a részre állnak be, kivéve, ha a jogkövetkezmények részleges alkalmazása a jogosult lényeges jogi érdekét sértené.²

A polgári jogi szerződés általános kötelemlenkeletkeztető tényállás, előremutató köteleml, a célzott (szándékolt) vagyonmozgás előidézésének jellemző eszköze: Kelemen László szép kifejezésével élve a kötelemlfakadás leggazdagabban buzgó forrása.³ A *szerződéses talajról azonban életre kelhetnek más, nem szorosan szerződéses (a szerződés főhatásához hagyományosan törvénytyszerűen kapcsolódó) igények is*. A szerződés ugyanis a jogosult egyéb, további érdekeinek szolgálatában is áll, jelesen a személy érzelmi-lelki, kulturális kiteljesedését is előmozdíthatja, akár csak közvetve. A *szerződésszegés ezért a jogosult szerződéses és személyiségi jogi érdekkörét egyaránt, egyszerre támadja*. A jogosult dönti el, melyik igényét viszi perbe, esetleg mindkettőre védelmet kér, mindenesetre mindkettőnek a szerződés lesz a jogi alapja (közvetlenül vagy közvetve). A perbíróóság a kirendelt szakértőhöz intézett kérdése e további jogi szál felől peranyagba fűzéséről tanúskodik, amikor így szól: *„Nyilatkozzék szakértő, mint művelt ember, vajon a Miki-egér néven ismert rajzos film látása hozzájárul-e oly mértékben a néző műveltségének fejlesztéséhez, hogy annak elmaradása a műveltség szempontjából komoly kárt jelent annak a számára, akit megfosztottak tőle?”*

3. A sérelemdíj felé terelődve

A Karinthy-írás ugyan nem tesz említést kártérítésről vagy sérelemdíjról, de egyértelműen látszik, hogy *a felperesi követelés* – a kifizetett mozijegy árának visszatérítése iránt – *nem tisztán vagy nem elsősorban hibás teljesítés miatti kellékszavatossági igény*. A felperes a keresetében csalódottságának adott hangot: a szerződésszegés miatti csalatkozás, a bosszúság kibillentette érzelmi-lelki egyensúlyából, és emiatt kért jóvátételt, kárpótlást (fizessék vissza a jegy árát). A felperes – aki Karinthy Frigyes szíves közlése szerint jó nevű ügyvéd, tehát joghoz értő (bár nem jogi) személy – követelése első ránézésre valóban egy visszakövetelési, *restitúciós* igény alakját veszi fel, tartalmát

2 Ha a felperes másképpen vélekedik (pl. hogy a Miki egér rajzfilm vetítése nélkül az egész szolgáltatás igénybevétele a számára érdektelen, értelmetlen lenne), erre nézve a bizonyítás a jogosultat terheli. Ezen a ponton hivatkozunk az Európai Unió Bíróósága által nemrégiben hozott C-469/24. sz. ítéletére (2015/2302 irányelv, *Tuleka* ügy), melyben rámutatott, hogy a felperest megillető árcsökkenés az eset körülményeihez képest a teljes értéket is elérheti (tehát „maximális” is lehet).

3 Kelemen, 1941, 8.

tekintve pedig *nem vagyoni sérelem miatti vagyoni igény*. „A szerződésszegés legalapvetőbb, a visszerhesség elvéből is levezethető objektív és evidens jogkövetkezménye, hogy a nem teljesült szolgáltatásért, illetve a szolgáltatás nem teljesült részéért ellenszolgáltatás nem jár. Ez a jogkövetkezmény független attól, hogy a szolgáltatás miért nem realizálódott, azért a kötelezett felelős vagy sem.”⁴ Ez a megállapítás bár igaz, nem fedi le a teljes jogi helyzetet. A jegyár visszatérítése iránti követelés domináns jegyei – a konkrét kötelem „beltartalmi, érzelmi fűtöttsége” – folytán inkább egy abszolút jogviszonyból kinövő (arra épülő) relatív (viszonylagos) jog képét idézi fel: valójában *személyiségi jog sarkában termő kötelmi követelés*. Vagyis személyiségi jog által szőtt – a jogsértés folytán előállt – kötelmi jogi helyzet. Ha pedig így van, ideje a felperest ért *személyiségi sérelem körül* forgolódnunk.⁵

4. A személyiségi jogokról általában és ezek „relativizálódásáról” konkrétan

A Ptk. 2:42. § (1) és (2) bekezdése szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy a törvény és mások jogainak korlátai között személyiségét, így különösen a magán- és családi élet, az otthon, a másokkal való – bármilyen módon, illetve eszközzel történő – kapcsolattartás és a jó hírnév tiszteletben tartásához való jogát szabadon érvényesíthesse, és hogy abban őt senki ne gátolja. Az emberi méltóságot és az abból fakadó személyiségi jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. A személyiségi jogok e törvény védelme alatt állnak.

A személyiségi jogok általános védelmét kimondó szabály szerint minden jogalany köteles tiszteletben tartani mások személyiségi jogait és köteles tartózkodni minden olyan magatartástól, amely mást személyiségi jogainak gyakorlásában gátol vagy akadályoz. A törvény általános védelmet nyújt a személyiségi jogok minden formájának, anélkül, hogy az egyes nevesíthető jogokat taxatív felsorolná. A generálklausulával való szabályozás mindenkire kiterjedő, absztrakt jellegű védelmet fogalmaz meg: tételes felsorolás elkerülésével a szabály védőernyője alá vonhatók a törvényben egyébként nem nevesített jogok is. A személyiség – írja Balás P. Elemér – egyébként is „*eleven folyam, mely sohasem áll meg, és a saját medrében halad a külső világnak másfényű tárgyai közt. Ennek a folyamnak az érintetlenségét védeni hivatása a jognak egyfelől abban, hogy mozgása ne legyen akadályozva, tisztasága ne legyen elhomályosítva, másfelől, hogy önmagával azonosítsa és más ily folyamoktól – valamint a külvilágtól – való különbözősége el legyen ismerve.*”⁶

A személyiség imént említett általános védelme abszolút szerkezetű jogviszonyra épül, és lényegét tekintve „*negatív tartalmú sűrített kötelem*”-ként jelenik meg (Grosschmid Béni ismert kifejezése). Ez az abszolút szerkezetű jogviszony a védelmet a dologi jogokhoz

4 Magyarázat a Ptk. 6:137. § rendelkezéséhez. Kemenes, 2025.

5 Az ötletadó novella tényállásától való elkanyarodás miatt minden esetleges tévedésért vállaljuk a felelősséget.

6 Balás P., 1941, 625.

hasonlóan a többi jogalany távoltartásával oldja meg: a jog mindenki mást tűrésre, a zavarástól való tartózkodásra, lényegében passzív magatartásra kötelező parancsot bocsát ki. Ez az egyelőre láthatatlan, nem nevesített – „mindenkire vonatkozó” – kötelezettség nyomban *kétszemélyes relatív jogviszony alakját ölti, mihelyt a jogosultat személyiségi jogában valaki megsérti*. Az abszolút szerkezetű jogviszonyként kiképzett jogi helyzetek e jogsértés folytán szükségszerűen konkrétá válnak és relativizálódnak. Ezt írta körül a Kúria egyik közelmúltban született ítéletének indokolása is. „Az abszolút szerkezetű jogviszonyok általában valamely kötelemfakasztó tény folytán transzformálódnak át relatív szerkezetű jogviszonnyá. Ilyen tény lehet például szerződés, károkozás, személyiségi, dologi vagy más jog megsértése [...]. A személyiségi jogban az abszolút szerkezetű jogviszony elrelativizálódását a személyiségi jogot sértő cselekmény mint sajátos kötelemfakasztó esemény teremti meg, konkretizálódott kétoldalú kötelmet keletkeztetve mindig pontosan meghatározott személyek között. A személyiségi jog megsértése tehát relatív szerkezetű jogviszonyt keletkeztet a jogsértő és a jogosult között, amely polgári jogi igény, ezen belül személyiségvédelmi igény alapja lehet.”⁷

Egy Grosschmid Bénitől származó hasonlattal élve nem lehet „mindenkit *perbe fogni*, mindenkivel *szemben pert nyerni*...”. Keresetet sem általában indítunk, hanem meghatározott személlyel szemben. Igényt az egyes jogsértő helyzetekben lehet és kell egyedileg meghatározni és konkrét perben a jogsértővel szemben érvényesíteni. Ezt fejezi ki, érzékelteti az abszolút szerkezetű jogviszonyban benne rejlő milliányi negatív tartalmú kötelmi viszonyra való utalás. Ettől sűrített kötelem az abszolút jogviszony. A jogvéde érdeknek abszolút szerkezetű jogviszony formájában való kiképzése a védelemre való berendezkedés, a távoltartás eszköze, maga a konkrét védelem azonban szükségszerűen relatív jogviszony képében jelentkezik.

A Ptk. 6:2. § az általános kötelemléteket tényállások példalázó felsorolásában említi a személyiségi jog megsértéséből fakadó kötelemléteket. Az általunk szemügyre vett kötelem közvetlen forrása a szerződésszegő magatartás: ez az a jogsértés, ami az abszolút szerkezetű, mindenki mással szembeni védelemre berendezkedő személyiségi jogot nyugalmi helyzetéből mintegy „harci állapotba” viszi át és *támadó joggá* alakítja.

A már említettek szerint a szerződés megszegése az a jogi tény, mely a célzott joghatás megsértésének szerződéses jogviszonyra szabott, klasszikus *szerződésszegési jogkövetkezményei mellett*, azokkal párhuzamosan a *személyiségi jogi szankciót is mintegy beállítja*. A kapcsolat szoros, amit az is mutat, hogy ha a kötelezett a szerződésszegést kimenti, a személyiségvédelmi következmények sem érvényesíthetők. A szerződésszegéssel előidézett személyiségi jogsértés esetében a szerződésszegés alóli sikeres kimentés – a szerződésszegés hiánya – a sérelemdíj iránti igényt is alaptalanná teszi.⁸ „A sérelemdíj-fizetés kötelezettsége alóli mentesülés feltételeit – ugyancsak a kártérítési felelősség alóli mentesüléshez hasonlóan – a jogsértő személyre irányadó felelősségi rendszer alapján kell meghatározni. Ez azt jelenti, hogy szerződésen kívüli jogsértés esetén az adott kimentési rendszer feltételeit kell támasztani deliktuális felelősség általános szabályai, veszélyes üzemi felelősségi alakzat stb. Ha pedig a sérelemdíj iránti igényt egy szerződésszegés következményeként kell elbírálni, a szerződésszegési kártérítési felelősség – a Ptk. által szigorított – kimentési

7 Kúria Pfv.IV.21.186/2022/10. [63], BH2023. 131.

8 Szegeledi Ítéletábra Pf.I.20.053/2017/3., BDT2018. 3878.

feltételeit kell érvényesíteni. A szerződésszegésből származó sérelemdíj iránti igény elhárításához az kell, hogy a szerződésszegő fél bizonyítsa: a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje, vagy a kárt elhárítsa (Ptk. 6:142. §). Mivel azonban a sérelemdíj nem kártérítés, a Ptk. 6:143. §-ában foglalt, a szerződésszegéssel okozott kár megtérítésének mértékére vonatkozó szabályok a sérelemdíj fizetése iránti kötelezettségre nem alkalmazandók.”⁹

5. A „nem vagyoni hátrány” - kárnak kár ez is...

A felperes által megfogalmazott igény az említettek szerint egészen biztosan „többarcú”: a szerződésen belül őt ért *nem vagyoni* jellegű (személyiségi) sérelem kompenzálása érdekében alkalmaz *vagyoni* eszközt. Grosschmid Béni a következőképpen írt erről a helyzetről. „Szabályképpen a kártérítési kötelezettség csakis a vagyoni sérelem jóvátételére terjed ki. Az ellenkezőt ép ezért, ez általános elvtől eltérő szűkebb vagy tágabb körű kivételek gyanánt kell felfognunk.” Hozzáteszi ugyanakkor, hogy „kárnak kár (hátrány) mindenesetre az is, ami nem vagyoni vagy legalábbis ez szintén csak beszéd mód kérdése. [...] Különböző is vannak javak, amelyek becsesebbek a vagyonnál, péld. magunk és mieink testi épsége, jóhírneve, lelki nyugalom, köztisztelet stb.”¹⁰ A hátrány tehát, ami sokféleképpen érheti a jogalanyt, feltétlenül szélesebb, tágabb fogalmi kört fed le, mint a kár. Az előbbi és az utóbbi egyaránt károsodás (ezért mondja Grosschmid, hogy ez „beszéd mód kérdése”), de az előbbi szélesebb körben érthető, és éppen ezért határai is szertefolyók, az utóbbi – a szorosabb értelemben vehető kár – fogalmi kereteit szorosabban kell megítélni. „Végelemzésben – írja – kár minden kellemetlenség, és ismét minden bármely kellemetességtől való elesés (péld. hogy valaki színelőadástól, koncerttől, látványosságtól megkésett stb.)”¹¹ Grosschmid megállapításai ma is megállják a helyüket. A példái is illeszkednek az általunk választott témához (a Karinty-tárca tényállására). Az említett néző felháborodását is az okozta, hogy az ígért és várt „kellemetességtől” elesett: attól a mozi szerződésszegése fosztotta meg. Grosschmid ugyanakkor figyelmeztet arra is, hogy bár *kárnak kár mindkettő* (hasonlóan ahhoz, mint amikor feltette a kérdést: „kávét-e a fügekávé?), de a kár fogalmába a jognak a vagyoni beliséget valamiképpen bele kell értenie.¹²

A károsodás tágabb fogalma alá vonható kellemetlenségeket *egyébként sem nagyon lehet* (legfeljebb alig-alig) a törvény által olykor csakugyan jóvátenni óhajtott nem vagyoni hátrányoktól (pl. kártalanítások, bírságok) megkülönböztetni. E megkülönböztetés biztos ismérvei – így ír – még nincsenek feltalálva. Ráadásul az ilyesfélék

9 Magyarázat a Ptk. 6:143. § rendelkezéséhez. Vékás, 2025.

10 Grosschmid, 1932, 718. A gyakorlat a lelki károsodást kiváltó magatartást is az egészség megsértésének tekinti. Fővárosi Ítéltábla Pf. 21.888/2012/4.

11 Grosschmid, 1932, 718.

12 A közgazdasági és a jogi értelemben vett kár elhatárolásának vagy inkább érzékeltetésének egy példáját lásd a Pécsi Ítéltábla Pf.III.20.011/2019/6. ítéletének indokolásában (különösen [21]. BDT2019. 4034).

megtérítési egyenértéke is igen-igen nélkülözi az objektív zsinórmértéket: a kártérítés kirovása, vagyis a megtérítendő kár összegszerű meghatározása alig lenne egyéb, mint esetről esetre való törvényhozás.¹³ *A sérelemdíj esetében is irányadó, hogy a más, összehasonlításra alkalmas ügyekben hozott döntéseket nem lehet automatikusan alapul venni, mert az egyéni körülmények és az egészségkárosodásból származó hátrányok különbsége az, ami alapot adhat az eltérő mértékű nem vagyoni kártérítés megállapítására.*¹⁴

6. Szokatlan személyiségi jog – a „műveltséghez” való jog...

A kérdés ma ugyanez vagy legalábbis nagyon hasonló. Lehetséges-e, és ha igen, mi módon az „élmény esélyének elvesztése” miatti hátrányt, károsodást, kellemetlenséget (bosszankodást), „kellemetességtől való megfosztást” jogilag értékelni, és a kompenzáció, jóvátétel érdekében megragadni. A szóban forgó esetben a néző – miként ezt már megelőlegeztük – személyiségi jogában következett be a szerződésszegés folytán jogértés, mely jogellenes magatartást testre szabott, odaillő polgári jogi jogkövetkezsménnyel lehet kompenzálni-kiigazítani. A tanulmány bevezető gondolataiban idéztük a polgári per bírósága által a perbeli szakértőnek szegezett kérdést – ti. hozzátartozik-e a műveltséghez a vetíteni ígért Miki-rajzfilm olyan értelemben, hogy annak elmaradása komoly kárt tud okozni a nézőben, a Karinthy-novellában a szakértő a következőképpen közelítette meg a problémát: *„Először a műveltség fogalmát veszem bonckés alá. Megállapítom, legjobb tudásom és lelkiismeretem szerint, hogy nagyjában általános és nem általános, más szóval szakszerű műveltséget szoktunk megkülönböztetni az életben. Előbbihez hozzátartozik mindaz, ami a társadalmi életben, a társaságban való szereplés feltétele, könyvek, színház, korszerű kultúrtermékek ismerete. Az általános műveltséghez hozzátartozik, hogy ne legyenek kénytelen hallgatni, ha olyasmiről van szó, amit az emberek ismernek és szeretnek, mint például a Miki-egér...”*

A művelődéshez való jog egyébként ún. második generációs alapjog, a gazdasági, szociális és kulturális jogok családjához tartozik. A művelődés, azaz a kulturális értékekben való részesülés, az érzelmi és intellektuális fejlődés a személy kiteljesedésének az útja, és így az egyik legfontosabb alapjog mind az egyén, mind a társadalom szempontjából.¹⁵ A művelődéshez való jog legszorosabb kapcsolatban az emberi méltósággal (az emberi méltósághoz való jog) áll. *„A művelődés, a tudás, a szellemi értékekben való gyarapodás teljesebb embert alkot.”*¹⁶ *„A kultúra, mint szellemi értékek közvetítése, szoros kapcsolatban áll a művészettel. Ez elsősorban – a Révai lexikon szerinti klasszikus megközelítés*

13 A sérelemdíj mértékére általánosságban igaz, hogy a bírói gyakorlatban formálódó érték-színvonal az összeg meghatározásának csak a nagyságrendi behatárolásához ad szempontot. A személyiségi jogsértések és hátrányos következményeik különbözőségei nem teszik lehetővé az eltérő összegek ennél pontosabb összevetését. Az ítéletben nem azt kell megindokolnia a bíróságnak, hogy mennyiben tér el más korábbi döntésektől, hanem azt, hogy az adott ügy egyedi körülményei milyen összeg meghatározását indokolják. Kúria Pfv.III.20.210/2017/4., Pfv.III.20.566/2021/5.

14 Vö. pl. Kúria Pfv.III.20.279/2018/4. [28], BH2025. 38.

15 Gerencsér, 2021.

16 Gerencsér, 2021, [12].

szerint – a szép és a szépség érzékelhetővé tételét jelenti bármely szellemi megnyilatkozás (irodalom, zene, dal) vagy anyag (építészet, festészet, szobrászat, iparművészet) útján. A művészet egyidős az emberrel (lásd: barlangfestmények), és folyamatosan követi az ember fejlődését. A művészet és a kultúra célja és a társadalomban betöltött szerepe jelentősen változott az évezredek során. A kultúrának az érzelmi intelligencia kialakításában is hangsúlyos a szerepe, hiszen az értékek közvetítésével az ember érzelmi életének gazdagodását éri el. Az érzelmileg és intellektusában gazdag személyiség képes befogadóbb, mások tiszteletére nyitottabb emberré válni, ami végső soron kisebb és nagyobb emberi közösségek harmonikus együttélésének alapfeltétele.”¹⁷

A személyiségi jogsértés megállapításának polgári jogi elvi alapja megvan. A Karinthy-tárcában említett pert tárgyaló bíró egészen pontosan nyilván átlátta és átértékelte a helyzetet, hiszen az iránt érdeklődött, hogy a vetítéstől való megfosztás – a Miki-mozi elmaradása – okozhatott-e a felperesnek „komoly kárt...” Ez a fordulat – „komoly kár” – átvezet minket a következő kérdés tárgyalásához.

7. Bagatell-igény - és ami mögötte van

Ha elfogadjuk, hogy a felperes az őt ért „sérelem bérét” – szabad olvasatban – a jegyár összegében jelölte meg (említettük, hogy ez a visszakövetelési igény a nem vagyoni hátrány kompenzálásának motívumával telítődik), akkor az ilyen összegben felszámított követelés sérelemdíjként az ún. bagatell igények szerint bírálendő el.¹⁸ Hangsúlyozni kell, hogy nem a jogsértés bagatell, hanem a személyiségi jogsértés miatt, annak szankciójaként előterjesztett sérelemdíj mértéke alacsony. A polgári jog álláspontja ebben a kérdésben egységes: *a sérelemdíj-fizetésre kötelezés nem automatikus következménye a személyiségi jog megsértésének.* A körülmények bírói mérlegelése oda is vezethet, hogy a jogsértőt nem kötelezi a bíróság sérelemdíj megfizetésére.¹⁹ Az Új Ptk. Tanácsadó Testület véleménye szerint *„[...] személyiségi jogsértés megállapítása, valamint az objektív szankciók megítélése mellett is elutasíthatja a bíróság a sérelemdíj iránti keresetet, ha a sérelmet szenvedett felet nem érte olyan nemvagyoni sérelem, amely sérelemdíj megítélésére adhatna alapot. [...] a sérelemdíjra marasztalás lehetőségét biztosító törvényi rendelkezések céljának az a jogalkalmazás felel meg, amely nem marasztal olyan alacsony összegű sérelemdíj megfizetésére, amely nem alkalmas sem a sérelem kompenzálására, sem pedig a jogsértéstől visszatartó preventív hatása kifejtésére.”*

A bagatell mértékű sérelemdíjigény esetében az ilyen követelés egyfajta „reflexhatásának” lehet jelentősége: ha ugyanis a felperes által a jogsértés kompenzálására és a sérelem kiküszöbölésére alkalmasnak tartott sérelemdíj túllentül alacsony, abból arra lehet következtetni, hogy a jogosult az elszenvedett sérelmet maga sem tartja jelentősnek.

A szóban forgó esetben az egy mozijegy árában megállapított kompenzáció nyilvánvalóan nem a megbomlott vagyoni egyensúly helyreállítását célozta: sokkal inkább *a felperes bosszúságáért járó elégtételként van jelen.* A sérelemdíj reparatív és represszív

17 Gerencsér, 2021, [44]

18 A sérelem bére kifejezést – nem kutatva, hogy használta-e más korábban. Szabó, 2017.

19 Vö. BH2016. 241.

funkciót egyaránt hordoz magában, utóbbi azonban nem válhat dominánssá. Konkrét döntésében fejtette ki egy alkalommal a bíróság, hogy nem vagyoni hátrány nélkül a sérelemdíj mint szankció „büntetésként” nem alkalmazható. A jogintézmény ugyanis teljesen elveszítené a polgári jogi jellegét, ha azt a bíróság valamiféle „jogalkalmazói rosszallás” kifejezésére használná.²⁰ Adott esetben egyéb, a törvény által biztosított és a sérelmet szenvedő rendelkezésére álló objektív eszközök alkalmazása – sérelemdíj fizetésére kötelezés nélkül is – elegendő lehet. Az elégtétel adására kötelezésnek ugyanis van helye a személyiségvédelem jogi eszköztárában. Az 1959. évi IV. törvény (rPtk.) 84. § (1) bekezdése alapján alakult ki, de a hatályos Ptk. alkalmazásában is helytálló az az álláspont, mely szerint *olyankor, ha a jogsérelem nem eredményez vagyoni kárt, akkor a szankciónak is vagyoni elemektől megtisztítva, a személyi jellegű hátrányok kiküszöbölését kell céloznia*. Az alkalmazandó jogkövetkezmények közül a jogsértés jellegének megfelelő kell választani. Ebből a szempontból is irányadó szabály, hogy *az arányosság elve észszerű összefüggést követel meg a jogsérelem és következményei között; ha a fél mulasztásának nincsenek komoly következményei, a másik, sértett fél sem élhet drasztikus jogkövetkezményekkel*.²¹ Helyesen fejt ki a Kúria Pfv.IV.20.801/2021/5. számú döntésének elvi tartalma is: az elégtétel adására kötelezést kizárhatja az, ha a jogsértő fél a pert megelőzően a felperesnek a jogsértés tárgyi súlyával és nyilvánosságával arányban álló, megfelelő elégtételt szolgáltat. Ilyen esetben ugyanis a személyiséget ért jogsérelem jogi következménye már megvalósult, *további szankció alkalmazása ezért szükségtelen*.

Ha ezt a gondolatmenetet rávetítjük a Karinthy-novella jogi tényállására, akkor egyértelműnek látszik, hogy a mozijegy árának visszaadására irányuló kérelem vagyoni jellemző – visszafizetésre való kötelezés, látszólag tiszta kötelmi követelés – mellett, vagy inkább azzal együtt és egyszerre azon túl a lelki béke megzavarása miatti kompenzáció eszköze. A csekély összegű pénzbeli követelés a vagyoni értéket nézve sérelemdíjként lehetne bagatell – elutasítani viszont azért nem lehet, mert az alig számottevő pénzbeli összeg ellenére a felperes igényének *éppen ez az alakja* fejezi ki a sérelmet szenvedő fél számára *nyújtandó elégtételt*. A Ptk. 2:51. § (1) bekezdés c) pontja egyébként sem sorolja fel – még példálózva sem – az elégtétel adásának lehetséges módjait: a mozijegy árának visszafizetése az ismertetett esetben a bocsánatkérésnek megfelelően és egyben meg is felelő eszköz.

8. Zárógondolatok helyett

A fenti tanulmány a Kolozsváron 2025. november 14. napján azonos címmel elhangzott szakmai előadás szerkesztett változata. Az előadás végén – mintegy levezetésként és egyúttal a közelgő kulturális programra való ráhangolódás jegyében – a tudományos tanulságokat rímbe szedve tártuk a hallgatóság elé, ilyenformán:

²⁰ Debreceni Ítéletábrla Pf. 20.513/2024/7. [59].

²¹ Más jellegű ügyben született a döntés, de elvi tartalma miatt ide is vonatkoztatható: Legfelsőbb Bíróság Gfv. 30.221/2011/6., BH2012. 41. vö. Szegedi Ítéletábrla Gf. 30.720/2010/2., BDT2011. 2571.

Történt egyszer, kérem, nem is olyan régen
 (volt már ilyen eset a földkerekségen),
 véget ért a munka, néhány ügyvéd barát
 felkerekedett, hogy a nap búját-baját
 filmszínházba térve jó mélyre elássák,
 aktát, íróeszközt még csak ne is lássák...!
 Latabárt vetítik – ez lesz az akció!
 Miki egér pedig – a fő attrakció...
 Szépen sütyött a Hold, az idő sem esős,
 egy volt csak a hiba – a rajzfilm: „felejtős...”
 Az ügyvéd háborog: „Hát ez minő dolog...!
 Ez a lelkembe mart – rögtön padlót fogok...
 A gyötrelmem valós, súlyos sérelem ért:
 ki nem hagytam volna *a Mikit* semmiért...”
 És tovább háborog: „Tönkrement a napom!
 Nem nyughatok, míg a pénzt vissza nem kapom!”
 Megmondta már Grosschmid (régóta figyelem...):
 a lelki békét is érheti sérelem!
 Kárnak kár lesz ez is – a hiba fatális!
 jogalap is megvan: ez kontraktuális!
 „Nem láttam ma Mikit, mert nem vetítették,
 pedig a plakáton bőszen meghirdették
 nagy betűvel szépen, fogyasztó is lássa,
 böngéssze nyugodtan, nem ügyelve másra...”
 Az ügyvéd útra kel, megnyugodni restell:
 dolgoztatja agyát nagy igyekezettel.
 „...és még ne is szóljak? Még hogy kuka legyek...?”
 Novella lesz ebből! *Vajúdnak a hegyek...*
 (és egeret szülnek, abból viszont nagyot –)
 indított az ügyvéd hosszú perfolyamat.
 Tollat ragad gyorsan – a petitum készen:
 „*ha szerződést szegtek, adják vissza pénzem!*”
 Nem szomjazom én a mozigépész vérét –
 de fizessék meg a sérelmemnek bérét...!”
 A bosszúság komoly, de meddig mehet el
 a követelés, ha a hátrány – bagatell...?
 A sok kutya ugat, a karaván halad,
 jobban jár a mozi, hogyha csendben marad.
 Meg ne írja Karinthy – „milyen édes eset...”,
 mert akkor indul sok – kollektív kereset!
 Egyet szól a mozi (bár egyebet gondol...),
 egyezés lesz hamar a bonyodalomból.
 „Itt a jegy ára, ne mondd, hogy ki nem adtam
 (...a sérelemdíjat ekként lefaragtam...)”
 Hazamegy mindenki *Családi körébe*
 megnyugodni szépen – *Arany* lesz a béke.

Irodalomjegyzék

- Balás P. E. (1941) 'A személyiségi jogok', in Szladits, K. (szerk.) *Magyar Magánjog I. Általános rész. Személyi jog.* Budapest: Grill Károly Könyvkiadó vállalata.
- Gerencsér, B. Sz. (2021) 'A művelődéshez való jog', in Jakab, A, Könczöl, M., Menyhárd, A. és Sulyok, G. (szerk.) *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* [Online]. Elérhető: <http://ijoten.hu/szocikk/a-muvelodeshez-valo-jog> (letöltés ideje: 2026. 01. 30.)
- Grosschmid, B. (1932) *Fejezetek Kötelmi jogunk köréből. I.* Budapest: Grill Károly Könyvkiadó vállalata.
- Kelemen, L. (1941) *A szerződésen alapuló kötelelem.* Szeged: M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem és a Rothermere-Alap támogatásával a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete, 1941.
- Kemenes, I. (2025) 'Ptk. 6:137. §', in Vékás, L. és Gárdos, P. (szerk.) *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Jogtár-formátumú kiadás.*
- Szabó, Cs. (2017) '„A sérelem bére” – új bírói gyakorlat a nem vagyoni sérelem megítélése kapcsán című tanulmányából kölcsönöztük', *Polgári Jog*, 2017/9, Fórum [Online]. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700906.poj> (letöltés ideje: 2026. 01. 30.)
- Vékás, L. (2025) 'Ptk. 6:143. §', in Vékás, L. és Gárdos, P. (szerk.) *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Jogtár-formátumú kiadás.*

KOKOLY ZSOLT
OROSZ ANDREA

A képmásvédelem jogi eszközei a deepfake jogsértő tartalmak esetében – a platformszabályozás novumai és a jogalkalmazás válaszai között

Protecting One's Image Against Harmful Deepfake Content – Navigating Novelties in Platform Regulation and Legal Solutions by Law Enforcement

Abstract: The paper examines the legal solutions against illegal online content created and broadcast using deepfake technologies, focusing on the interplay between personality rights (principally the right to one's image) and vulnerable groups (women). The extension of the normative framework for platform regulation by the European lawmaker (Digital Services Act, AI Act, completed by norms already in place like GDPR), as well as responses by national regulatory authorities offer the chance to assess the proficiency of these measures, confronting them with recent jurisprudential approaches. Nevertheless, the issue of deepfake pornography cannot be fully comprehended by studying various legal toolkit, as it represents an object of widespread social anxiety, and, as such, it goes beyond individual harm and poses a systemic risk in discriminating against social categories. Regulatory framework and public policies in the field of deepfake pornography (seen as a form of violence against women) are still evolving, but signal an ampler regime of preventive measures, completed by stricter regime of sanctions.

Keywords: deepfake, pornography, platform regulation, vulnerable groups, violence against women, AI

Összefoglaló: A tanulmány a deepfake technológiával készült és terjesztett jogsértő tartalmak elleni fellépés jogi lehetőségeit vizsgálja a személyiségi jogok (elsősorban a képmásvédelem) intézményére és egy sérülékeny csoportra (nők) gyakorolt hatását állítva fókuszba. A jogalkotói megoldások között vizsgáljuk a platformszabályozás új normatív rendelkezéseit (a digitális szolgáltatásokról és a mesterséges intelligenciáról szóló európai rendeletek, az európai adatvédelmi rendelettel kiegészítve), valamint a nemzeti szabályozó hatóságok intézményi válaszait, amelyeket a joggyakorlat alapján kristályosodó megoldások árnyalnak. A deepfake pornográfia kérdésköre ugyanakkor érdemben nem tárható fel kizárólag a jogi szabályozás alkalmazható/alkalmazandó eszközeinek vizsgálata révén, hiszen a jelenség a társadalmi aggályt keltő jelenségek közé tartozik, az egyéni személyiségi jogsértésen túlmutatóan társadalmi csoportokat képes hátrányos vagy kiszolgáltatott helyzetbe hozni. A kérdéskört övező szabályozási-közpolitikai keret még mindig képlékeny, azonban észlelhető a preventív

intézkedések hangsúlyosabbá válása, párhuzamosan a szankciók rendszerének kibővítésével és a deepfake cselekmények kriminalizálásával.

Kulcsszavak: deepfake, pornográfia, platformszabályozás, sérülékeny csoportok, nők elleni erőszak, mesterséges intelligencia

1. Bevezető

A deepfake technológiával való visszaélés nem új keletű, hiszen már az első deepfake technológiával létrejött videó is jogsértő tartalmat közvetített: erre 2017-ben került sor, amikor a Reddit-platform néhány felhasználója hamisított pornográf videókat készített azáltal, hogy mesterségesintelligencia-eszközök használatával hírességek arcát helyezték fel valódi pornográf videókra.¹

Ami jelenleg akuttá tette a problémát, az a jogsértő tartalmak gyártását és terjesztését lehetővé tevő appok, beépített funkciók integrálása közösségimédia-oldalakra, az a jelenség, hogy a korábban fizetős vagy regisztráció alapú szolgáltatásként igénybe vett vagy a dark web felületén elérhető „meztelenítő” alkalmazások (nudifying apps), „porno stílus funkciók” (pornifying features) 2025-ben már az online óriásplatformok szerkezetébe épülhettek be vagy reklámokat futtathatnak az óriásplatformok vagy keresők felületén, és ugyanolyan gyakori az oktatóvideók, tutorialok hirdetése arról, hogyan készíthet bárki otthon deepfake pornográf tartalmat.² Ugyanakkor ezen a ponton rendelkezésre áll már az uniós jogalkotó által kidolgozott platformszabályozás normatív kerete (elsősorban a digitális szolgáltatásokról³ és a mesterséges intelligenciáról⁴ szóló európai rendeletek, az európai adatvédelmi rendelettel⁵ kiegészítve), amely tartalmaz a jogsértő deepfake tartalmakkal szembeni eljárásra vonatkozó rendelkezéseket.

1 Cellan-Jones, 2019.

2 Gondolunk itt az X (korábbi Twitter) óriásplatform Grok AI chatbotjára vagy a Meta felületein futó reklámokra, online tutorial hirdetésekre.

3 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2065 rendelete (2022. október 19.) a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet) PE/30/2022/REV/1. HL L 277., 2022. 10. 27, 1–102.

4 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet) PE/24/2024/REV/1. HL L, 2024/1689, 2024. 07. 12.

5 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet) (EGT-vonatkozású szöveg) HL L 119., 2016. 05. 04., 1–88.

Az uniós jogszabályi keretben kiemelten fontos a nőkkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak elleni küzdelemről szóló irányelv átültetése,⁶ amelyet 2027-re minden tagállamnak át kell ültetnie belső jogába, mivel különböző deepfake online tartalmak 99%-ban nőket ábrázolnak, míg a tartalomnak csak 1%-ában szerepelnek férfiak.⁷ A deepfake videók 96%-a nem konszenzusos pornográf tartalomnak minősül, a deepfake pornográfia pedig az összes online deepfake videó 98%-át teszi ki.⁸ A legnépszerűbb, szexualizált deepfake technológiával foglalkozó webhelyet havonta körülbelül 17 millióan látogatják – a tartalom alanyai pedig nők.

Mivel a deepfake technológiával való visszaélések nagyon széles távot fognak át, ebben az írásban kifejezetten azon deepfake technológiával készült és terjesztett jogsértő tartalmak elleni fellépés jogi lehetőségeit vizsgáljuk, amelyek a személyiségi jogok (elsősorban a képmásvédelem) intézményét érintik, egy sérülékeny csoportra (nőkre) gyakorolt hatását állítva fókuszba. A jogi szakirodalomban konszenzus van arra nézve, hogy a deepfake maga egy eszköz és nem a tartalom, azonban a technológia segítségével előállított tartalom vethet fel adatvédelmi, személyiségi jogi vagy büntetőjogi aggályokat.⁹

A képmásvédelemnek a deepfake pornográfiával szembeni többszintű jogi védelme nem merül ki a jogalkotói cselekményekben, hanem fejlesztő hatást gyakorol rá a jogalkalmazás és a bírói gyakorlat – ennek érdekében az esetjog és a szabályozói hatóságok intézményi fellépésének is vizsgáljuk néhány kiemelt jelentőséggel bíró mozzanatát.

2. Deepfake és AI – az online szexuális visszaélések egyik legaggasztóbb vetülete

A nők évek óta szembesülnek szexuális zaklatással az interneten, és a mesterséges intelligencia térnyerésével a jelenség rohamosan növekszik. A brit felsőház tagja, Charlotte Owen a deepfake visszaélést 2024-ben a „nők elleni erőszak új határának” nevezte – felvetése abba az irányba mozdul el, amely nemcsak a megosztást, hanem magát a létrehozást is kriminalizálja.¹⁰

Ez a fajta erőszak nem érint minden egyént egyformán, szinte teljes mértékben a nők jogait sérti. A nők, elsősorban közszereplők, gyakran szembesülnek deepfake képekkel és fenyegető üzenetekkel, megtévesztő vagy hamis információkat és képeket terjesztenek róluk. Ezeknek a képeknek, videóknak a terjedése világszerte rengeteg nőt

6 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1385 irányelve (2024. május 14.) a nőkkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak elleni küzdelemről. PE/33/2024/REV/1. HL L, 2024/1385, 2024. 05. 24.

7 Security Hero, 2025.

8 Badinszky, 2024, 18–38.

9 Lendvai, 2023, 121–138.

10 McGlynn, 2024.

és lányt használt és továbbra is használ ki. Az áldozatokra gyakorolt negatív hatás pedig káros a méltóságukra, a mentális egészségükre, képes önálló életvitelükben akadályozni őket, esetenként pedig az öngyilkosság gondolata is felmerül az áldozatokban.¹¹

Jelentős különbséget jelent, hogy a hagyományos pornográf tartalmaktól eltérően a deepfake pornográfia esetében nem beszélhetünk beleegyezésről, ami egyenes utat jelent a személyiségi és más jogok megsértése felé, tételesen a képmással való visszaélés felé. Sem a pornósztársítás esetében, sem az áldozat esetében, akinek a képét ebbe belekényszerítik, nem beszélhetünk konszenzusról, hiszen az áldozatok nem járulnak hozzá, hogy képmásukat ilyen módon használják fel.¹²

A technológia lehetővé teszi, hogy bárki beleegyezése nélkül szexuális tartalmak alanyává váljon, ami nemcsak a személyes integritás megsértését jelenti, hanem tágabb értelemben hatalmi pozíció fenntartását is egy adott társadalmi kategória fölött (ebben az esetben a férfiak hatalmi pozíciójának fenntartását a nők felett). A deepfake pornó ezenkívül a női test tárgyiasításának és kizsákmányolásának eszközeként is szolgál, ami tovább erősíti a nemek közötti hatalmi egyenlőtlenséget.¹³

A fentieket figyelembe véve, a cél jelen tanulmány keretén belül megvizsgálni, milyen módon történik a személyiségi jogok sérülése, amikor különböző platformokra deepfake pornográf tartalmakat töltenek fel, illetve milyen sajátosságokkal rendelkeznek ezek az oldalak, amelyek ezeket a tartalmakat tárolják. A hatálybalépésük óta eltelt idő azt is lehetővé teszi, hogy a DSA-AI Act-GDPR normatív keret platformszabályozási eszközeinek hatékonyságáról képet alkothassunk, és az is kiemelt fontossággal rendelkezik a kutatás tárgyában, hogy milyen jogorvoslati lehetőségek állnak az áldozatok rendelkezésére.

A nemzetközi és uniós normatívák vizsgálata mellett a belső jog doktrináris és joggyakorlati vonatkozásait összehasonlító jogi szempontból is vizsgáljuk, amelyben a román és a magyar jogalkotás és jogalkalmazás eredményeit hasznosítjuk.

3. A deepfake technológia az uniós jogszabályi környezetben

3.1. Az MI-rendelet (AI Act)

Az uniós jogalkotás 2024-ben hatályba léptetett, mesterséges intelligenciáról szóló jogszabálya (AI Act – MI Rendelet) három pilléren nyugszik: a rendszer emberközpontú, technológiásemleges és kockázatalapú, ezeket az elveket pedig különböző rendelkezések bontják ki részleteiben. A deepfake pornográfia szempontjából az első elv, azaz az emberközpontúság elve a leginkább releváns.¹⁴

A rendelet a harmadik csoportban, a korlátozott kockázatot képviselő megoldások között sorolja fel a generatív MI-megoldások egy részét, így a deepfake technológiát is.

11 Laffier és Rehman, 2023, 1–21.

12 McGlynn, 2024.

13 McGlynn, 2024.

14 Bővebben ld. Badinszky, 2024, 25.

A 134. preambulumbekzdésében az átláthatósági követelmények kapcsán rendelkezik a szintetikus tartalmak kötelező címkézéséről: „Az MI-rendszer szolgáltatói által alkalmazott műszaki megoldásokat illetően azon alkalmazóknak, akik MI-rendszert használnak olyan kép-, audio- vagy videótartalom létrehozására vagy manipulálására, amely érzékelhetően hasonlít meglévő személyekre, tárgyakra, helyekre, entitásokra vagy eseményekre, és egy személy számára megtévesztő módon autentikusnak vagy valóságosnak tűnhet (deep fake), egyértelműen és megkülönböztethetően fel kell tüntetniük, hogy a tartalmat mesterségesen hozták létre, vagy manipulálták az MI-kimenet megfelelő címkézésével és mesterséges eredetének közzétételével.”

Az MI Rendelet 3. cikkének 60. bekezdése nyújtja a deepfake definícióját: „az MI által generált vagy manipulált kép, audio- vagy videótartalom, amely hasonlít létező személyekre, tárgyakra, helyekre, entitásokra vagy eseményekre, és amely egy személy számára megtévesztő módon autentikusnak vagy valóságosnak tűnne”.

Az MI Rendelet deepfake rendelkezéseit a jogi szakirodalom több helyen hiányosnak, félreérthetően megfogalmazottnak tartja.¹⁵ A nem konszenzuális deepfake tartalom létrehozása esetén a kár legtöbbször már a közzététellel bekövetkezik, hiszen a fizikai képmásnak a külvilágban történő ilyen materializálása megvalósítja a jogsérelmet, a kár jóvátételére pedig a reaktív intézkedések, szankciók kevésnek is bizonyulhatnak. Ennek érdekében magának a kárnak a megelőzése lehet az elérni kívánt cél, azaz a deepfake technológia jogellenes felhasználásainak elkerülése és a megakadályozásra irányuló intézkedések ösztönzése.¹⁶

3.2. A digitális szolgáltatásokról szóló európai rendelet (DSA)

A digitális szolgáltatásokról szóló, 2022-ben hatályba léptetett európai rendelet nem tartalmaz kifejezetten a deepfake tartalmakra vonatkozó rendelkezéseket, azonban jelentősége a jogellenes tartalmak eltávolítási gyakorlatának kidolgozásában, a tárhelyszolgáltatókra kirótt kötelezettségek rögzítésében válik relevánssá a kutatott téma szempontjából.

A DSA bejelentési és cselekvési mechanizmusokat biztosít, amelyek magasabb szintű fellépést jelentenek a jogellenes tartalmakkal szemben.

A 16. cikk. 1. bekezdésében a rendelet a következő kötelezettségeket rója a tárhelyszolgáltatókra: „A tárhelyszolgáltatók olyan mechanizmusokat alkalmaznak, amelyek lehetővé teszik bármely személy vagy szervezet számára az olyan konkrét, a szolgáltatás keretében elérhető információk bejelentését, amelyek a magánszemély vagy szervezet szerint jogellenes tartalomnak minősülnek. E mechanizmusoknak könnyen hozzáférhetőnek és felhasználóbarátnak kell lenniük, valamint lehetővé kell tenniük a bejelentések kizárólag elektronikus úton történő benyújtását.”

Az óriásplatformok és keresőprogramok feletti joghatóság teszi lehetővé, hogy az uniós jogalkotó eljárást indíthasson jogsértő online tartalmak esetében. Ugyanakkor a DSA a jogellenes tartalmak körét a lehető legtágabban határozza meg, a kritikai irodalom pedig a vonatkozó preambulumbekzdést úgy értelmezi, mint amelynek értelmében

¹⁵ Badinszky, 2024, 28–30.

¹⁶ Sorbán, 2020, 81–104.

az olyan tartalmak jogellenesek, amelyek nem felelnek meg az uniós jognak vagy bármely tagállam – az uniós joggal összhangban álló – jogának, azaz alapvetően az uniós jognak megfelelő nemzeti jogot kell figyelembe venni a jogellenesség megítélésakor. Ennek kapcsán értelmezési nehézséget vet fel azon jogszabályok körének azonosítása, amelyek bár tagállami jogszabályok, de nincsenek összhangban az uniós joggal.¹⁷

„A biztonságos, kiszámítható és megbízható online környezet biztosítására vonatkozó célkitűzés elérése érdekében e rendelet alkalmazásában a 'jogellenes tartalom' fogalmának nagyjából az offline környezetre vonatkozóan létező szabályokat kell tükröznie. A 'jogellenes tartalom' fogalmát tágran kell meghatározni, olyan módon, hogy az kiterjedjen a jogellenes tartalmakkal, termékekkel, szolgáltatásokkal és tevékenységekkel kapcsolatos információkra. Így különösen ezt a fogalmat úgy kell értelmezni, hogy az – formájától függetlenül – olyan információkra utal, amelyek az alkalmazandó jog értelmében vagy önmagukban is jogellenesek – mint például a jogellenes gyűlöletbeszéd vagy a terrorista tartalom és a jogellenes megkülönböztető tartalom –, vagy azokat az alkalmazandó szabályok teszik jogellenessé, mivel jogellenes tevékenységekhez kapcsolódnak. Szemléltető példa lehet erre a gyermekek szexuális bántalmazását ábrázoló képek megosztása, a magánjellegű képek jogellenes, beleegyezés nélküli megosztása, az online követéses zaklatás, a nem megfelelő vagy hamisított termékek értékesítése, a fogyasztóvédelmi jogszabályokba ütköző termékek értékesítése vagy ilyen szolgáltatások nyújtása, a szerzői jogi védelemben részesülő anyagok engedély nélküli felhasználása, a szálláshely-szolgáltatások jogellenes kínálata vagy az élő állatok jogellenes értékesítése.”

A 34. cikk 1. bekezdése részletezi a rendszerek (ideértve az algoritmikus rendszereket is) kialakításából vagy működéséből vagy a szolgáltatásaik használatából eredő rendszerszintű kockázatokat, d) pontja alatt pedig a nemi alapú erőszakkal, a közegészség és a kiskorúak védelmével összefüggő tényleges vagy előre látható negatív hatások, valamint a személyek testi és szellemi jóllétére gyakorolt súlyos negatív következmények vonatkozásait taglalja.

A 35. cikk a 34. cikkkel köthető össze, mivel újdonságként jelenik meg a 34. cikkben a manipulált kép, audio- vagy videótartalommal (például deepfake) kapcsolatos kockázatok csökkenése. A deepfake tartalmakkal kapcsolatos intézkedések: jelzés, tartalom megjelölésének lehetősége az igénybe vevők számára, emellett számos más intézkedési lehetőséget sorol fel.¹⁸

Az uniós jogalkotó első ízben 2025 decemberében rótt ki büntetést a DSA alapján óriásplatformra.¹⁹ A szankcióval illetett óriásplatform, az X (korábbi Twitter) deepfake pornográfiának minősíthető AI-chatbotja miatt ugyanakkor 2026 januárjában kivizsgálást is indított.²⁰

A kivizsgálást az követelte meg, hogy az X óriásplatform AI chatbotja „pornográf stílusú” tartalom generálását lehetővé tevő funkciót nyújtott a felhasználók rendelkezésére.

17 Koltay et al., 2024, 27–28.

18 Koltay et al., 2024.

19 *Commission fines X €120 million under the Digital Services Act* [Online]. Elérhető: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_2934 (letöltés ideje: 2026. 01. 28.).

20 *Tackling AI deepfakes and sexual exploitation on social media* [Online]. Elérhető: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/agenda/plenary-news/2026-01-19/8/tackling-ai-deepfakes-and-sexual-exploitation-on-social-media> (letöltés ideje: 2026. 01. 28.).

A Grok Imagine az előfizetéssel rendelkező felhasználóknak lehetővé tette, hogy a segítségével explicit képeket és videókat is készíthessenek. A rendszer szöveges utasítások és feltöltött képek alapján is képes szexuális tartalmú fotókat és videókat generálni, olyat is, amelyeken bizonyos mértékű meztelenség is látható (ezek egy részét moderálva látatja). Ezek egy részét moderálva (elhomályosítva) adja ki a rendszer.

A Grok chatbot által lehetővé tett funkció miatt heves vita indult, több országban korlátozták a platformhoz való hozzáférést, máshol pedig kivizsgálás indult a „pornográf stílust generáló” (pornification feature) vagy meztelenítő alkalmazásokat (nudifying apps) nyújtó szolgáltatók ellen, mivel ez a nők és kiskorúak esetében súlyos kockázati tényezőnek minősülhet. A Bizottság elítélte az X óriásplatform által bevezetett szexualizált képeket generáló funkciót, és elrendelte a chatbotra vonatkozó anyagok lefoglalását a kivizsgálás idejére.

3.3. Az általános európai adatvédelmi rendelet (GDPR)

Mivel 2016 óta alkalmazandó, az általános európai adatvédelmi rendelet nem tartalmazhatott a deepfake tartalmakra vonatkozó előírásokat, azonban a személyes adatok különleges kategóriáinak kezelésére vonatkozó rendelkezés vonatkoztatható erre is: 9. cikkének 1. bekezdésében a GDPR tiltja az alábbi személyes adatok kezelését: *„A faji vagy etnikai származásra, politikai véleményre, vallási vagy világnézeti meggyőződésre vagy szakszervezeti tagságra utaló személyes adatok, valamint a természetes személyek egyedi azonosítását célzó genetikai és biometrikus adatok, az egészségügyi adatok és a természetes személyek szexuális életére vagy szexuális irányultságára vonatkozó személyes adatok kezelése tilos.”*

A GDPR által megkövetelt, a kezeléshez szükséges jogalap a nem konszenzuális deepfake tartalmak esetén értelemszerűen hiányzik: az érintett személy részéről nem beszélhetünk beleegyezésről, a létrehozó vagy harmadik személy jogos érdekéről sem.

A deepfake tartalmak akkor kerülhetnek a GDPR hatálya alá, hogyha a 9. cikk értelmében vett személyes adatok különleges kategóriájába tartozónak tekintjük, azaz amikor a deepfake biometrikus adatokat (képmás, hang) közöl azzal a céllal, hogy a személlyel azonosítható válják. A GDPR 51. preambulumbekkezdése értelmében a fényképek kezelését nem szükséges szisztematikusan különleges adatkezelésnek tekinteni, mivel azokra csak azokban az esetekben vonatkozik a biometrikus adatok fogalom meghatározása, amikor a természetes személy egyedi azonosítását vagy hitelesítését lehetővé tevő speciális eszközzel kezelik őket. *„Az ilyen adatok nem kezelhetők, kivéve, ha az adatkezelés az e rendeletben meghatározott egyedi esetekben megengedett, azt is figyelembe véve, hogy a tagállami jog különös rendelkezéseket állapíthat meg az adatok védelmére vonatkozóan annak érdekében, hogy kiigazítsák az e rendeletben foglalt szabályok alkalmazását valamely jogi kötelezettségnek való megfelelés vagy közérdekből végzett feladat végrehajtása vagy az adatkezelőre ruházott közhatalmi jogosítvány gyakorlása tekintetében.”*

A képmásvédelem, online platformok és preventív intézkedések kötelezettsége összefüggésében az adatvédelmi jogi esetjog szolgáltatott fontos fogódzót: a C-492/23

sz. ügyben²¹ hozott ítéletében az Európai Bíróság kimondta, hogy az online platformok felelősséggel tartoznak a közzétett hirdetésekért, ekképpen meg kell vizsgálniuk, hogy tartalmazznak-e különleges adatokat, a felhasználók által beküldött tartalomról van-e szó, amennyiben igen, akkor le kell ellenőrizni, hogy megegyezik-e azzal a személlyel, akinek az adatai szerepelnek a tartalomban.

Az ügy alapeljárása nem deepfake pornográfia, hanem egy másik, a bosszúporno-hoz (revenge porn) hasonló jelenség, a bosszúhirdetés (revenge listing, revenge sexual ad) tényállását valósította meg: képmását és telefonszámát közzétéve, a hamis hirdetés, amely szexuális szolgáltatások nyújtását tulajdonította meg, megsértette a képmáshoz, a becsülethez és a magánélethez való jogát. Az online piactér üzemeltetője közösen felel a hirdetővel, mert közös adatkezelőnek minősülnek, és megfelelő biztonsági intézkedéseket kell bevezetniük annak érdekében, hogy ilyen jellegű tartalmakat ne lehessen átvenni, tovább terjeszteni.

Kiemelkedően fontos a spanyol adatvédelmi hatóság 2026. januári döntése, amely első ízben büntette az AI segítségével generált szexuális töltetű képek generálását és terjesztését.²²

Az ügyben a meztelenítő appok használata és ezek segítségével létrehozott, valamint a közösségi médiában, felnőtt tartalmakat kínáló platformokon és csevegőprogramokban terjesztett jogellenes tartalmak miatt döntött a hatóság a büntetés kiszabásáról. Az ítélet érvelésében a spanyol szabályozó hatóság kimondta, hogy az ilyen típusú tartalmak nem tekinthetők egyszerű digitális montázsoknak, hanem személyes adatkezelésként kell elbírálni őket. Mivel a GDPR egyéni azonosítónak tekinti a személy képmását (arcképét és hangját), ezeknek a képeknek a digitális manipulálása (létrehozás, módosítás és ezt követően terjesztés) az adatvédelmi jog értelmében személyes adatkezelésnek minősül. További érv, hogy – amint fentebb is említettünk – nem konszenzuális deepfake tartalmak esetén nem beszélhetünk beleegyezésről, jogalapról vagy olyan törvényes érdekről, amely felülírná a célszemély jogait.

3.4. A nőkkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak ellen szóló irányelv (EU) 2024/1385

Annak ellenére, hogy a nőkkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak elleni irányelv átültetési határideje 2027, fontosnak tartottuk ebben a fejezetben ezt az uniós jogi aktust is megemlíteni – egyrészt, mivel abból a feltételezésből indultunk ki, hogy a deepfake pornográfia a nők elleni erőszak egyik manifesztációjának tekinthető, másrészt mivel a normaszöveg kifejezetten tartalmaz a deepfake tartalmakra vonatkozó rendelkezéseket.

A 3. preambulum bekezdésében az irányelv kimondja, hogy „a nőkkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak sérti a Chartában és a gyermek jogairól szóló ENSZ-egyezményben

21 C492/23. sz. ügy X kontra Russmedia Digital SRL és Inform Media Press SRL. ECLI:EU:C:2025:935

22 El uso de imágenes de terceros en sistemas de inteligencia artificial y sus riesgos visibles e invisibles [Online]. Elérhető: <https://www.aepd.es/guias/guia-aepd-uso-de-imagenes-de-terceros-en-sistemas-ia.pdf> (letöltés ideje: 2026. 01. 28.).

foglalt olyan alapvető jogokat, mint az emberi méltósághoz való jog, a személy életéhez és sértetlenségéhez való jog, az embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma, a magán- és családi élet tisztelgetben tartásához való jog, a szabadsághoz és biztonsághoz való jog, a személyes adatok védelméhez való jog, a – többek között nemi alapon történő – megkülönböztetéstől való mentesség joga, valamint a gyermekek jogai.”

Az 5. preambulumban bekezdésében felmerül a nőkkel szembeni erőszak sajátos jellege, amely átfogó igényű és célzott hatással bíró szabályokat követel meg: *„A nőkkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak bűncselekményeihez kapcsolódó sajátosságokra tekintettel átfogó szabályokat kell megállapítani, amelyek célzottan kezelik a nőkkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak továbbra is fennálló problémáját, és kielégítik az ilyen erőszak áldozatainak sajátos szükségleteit.”*

A deepfake tartalmak generálását és terjesztését, a jelenség szélesebb társadalmi negatív hatását és a fokozott védelem beiktatásának indokait a 19. cikk részletezi: *„Különösen a könnyű, gyors és széles körű terjesztést és elkövetést lehetővé tévő jellege, valamint intim jellege miatt a kifejezetten szexuális tevékenységeket vagy egy személy intim testrészeit ábrázoló képek, videók vagy hasonló anyagok IKT révén történő hozzáférhetővé tétele a nyilvánosság számára az említett személyek beleegyezése nélkül nagyon káros lehet az áldozatokra nézve. Az ezen irányelvben meghatározott releváns bűncselekménynek ki kell terjednie az ilyen anyagok valamennyi típusára, így a képekre, fényképekre és videókra, beleértve a szexualizált képeket, hangklipet és videoklipet is. Olyan helyzetekre kell kiterjednie, amikor az anyagnak a nyilvánosság számára az IKT révén történő hozzáférhetővé tétele az áldozat beleegyezése nélkül történik, függetlenül attól, hogy az áldozat beleegyezett-e az ilyen anyagok létrehozásába, vagy adott esetben továbbíthatta azt egy adott személynek. A bűncselekménynek ki kell terjednie az anyag beleegyezés nélküli előállítására vagy – például többek között mesterséges intelligenciát használó képszerkesztéssel történő – manipulálására vagy módosítására is, amelynek köszönhetően úgy tűnik, mintha egy személy szexuális tevékenységet folytatna, amennyiben az anyagot ezt követően IKT révén, az adott személy beleegyezése nélkül hozzáférhetővé teszik a nyilvánosság számára. Az ilyen előállítás, manipuláció vagy módosítás alá kell tartoznia a 'deepfake' előállításának is, amelynek esetében az anyag egyértelmű egyezést mutat egy létező személlyel, tárggyal, helyszínnel vagy más alánnyal vagy eseménnyel, egy személy szexuális tevékenységeit ábrázolja, és más személyekben azt a téves benyomást keltheti, hogy az anyag hiteles vagy valódi. Az áldozatoknak az ilyen magatartástól való hatékony védelme érdekében a szabályozásnak az ilyen magatartással való fenyegetésre is ki kell terjednie.”*

Az Irányelv egyik érdeme annak felismerése, hogy a kibertérben elkövetett erőszakos cselekményeket egységben fogja össze: ez a preambulumban is részletezett igénynek a megnyilvánulása, amely a sajátos jelleg és célzott hatás alapján gondolkodik jogi megoldásokban. A normaszöveg itt egyben tárgyalja az intim vagy manipulált anyagok nem beleegyezésen alapuló megosztását, 5. cikke 1. bekezdésében megkövetelve, hogy az alábbi szándékos cselekmények bűncselekményként büntetendők legyenek:

a) „kifejezetten szexuális tevékenységeket vagy egy személy intim testrészeit ábrázoló képek, videók vagy hasonló anyagok információs és kommunikációs technológiák (a továbbiakban: IKT) révén történő hozzáférhetővé tétele a nyilvánosság számára az említett személy beleegyezése nélkül, amennyiben az ilyen cselekmény súlyos kárt okozhat az érintett személynek”;

b) „IKT révén képek, videók vagy hasonló anyagok előállítása, manipulálása vagy megváltoztatása azt a benyomást keltve, hogy egy másik személy kifejezetten szexuális tevékenységet folytat, majd ezt követően az anyagok hozzáférhetővé tétele a nyilvánosság számára az említett személy beleegyezése nélkül, amennyiben az ilyen cselekmény súlyos kárt okozhat az említett személynek.”

Az Irányelv normaszövege a deepfake pornográf tartalmakat generáló jogsértő magatartást egységben látta olyan kriminalizálandó cselekményekkel, mint az internetes fenyegető zaklatás (cyber-stalking), internetes zaklatás (cyber-bullying) és az erőszakra vagy gyűlöletre való internetes uszítás (cyber-incitement).

4. A deepfake technológia és az alkalmazás által felvetett potenciális jogsértések – a manipulált tartalmak és az alapjogok viszonya

4.1. A deepfake által veszélyeztetett személyiségi jogok védelme a román nemzeti jogban

Románia Polgári Törvénykönyvének (Rptk.) az emberi lény és veleszületett jogainak tiszteletben tartására vonatkozó szabályozása a személyeket tárgyaló I. könyvben, a természetes személyről szóló II. címében található (58–81. cikkek). A természetes személyről szóló II. Cím II. Fejezete Az emberi lény és veleszületett jogainak tiszteletben tartása címet viseli és négy szakaszt ölel fel, melyek a természetes személy életéhez, egészséghez és testi épséghez való jogát, a magánélet és a személy méltóságának tiszteletben tartását, valamint a halottnak járó tisztelet kérdését tárgyalják. Az Rptk. megerősíti a magánélet védelmét, a véleménynyilvánítás szabadságát, ez pedig a személyes és családi életbe történő beavatkozásmentességet, a lakhely és levelezés sértetlenségét jelenti. Ezek a jogok csak a törvényben előírt esetekben korlátozhatók. A törvény szerint minden személyt megillet a saját képmáshoz való jog, melynek értelmében a személy megtilthatja vagy megakadályozhatja fizikai megjelenésének vagy hangjának bármilyen módon történő reprodukálását.²³

A román Alkotmány az emberi méltóságot is védi, és mint legfőbb alkotmányos értéket jelöli meg, amelyről a Rptk. 72. cikke rendelkezik: „(1) Mindenkinek joga van méltósága tiszteletben tartásához. (2) Tilos valamely személy becsületét és hírnevét sérteni ennek beleegyezése vagy a 75. cikkben előírt korlátok betartása nélkül.” A becsület alatt az emberi lény olyan veleszületett tulajdonságát értjük, mely a természetes személyek közötti érintkezésben az érzelmek széles spektrumát, egy adott személynek az önmagáról alkotott felfogását öleli fel. A jó hírnév egy adott személy közvélemény általi megítélését jelenti, amely összhangban áll a személy társadalmi szerepével. A jó hírnév sérelme

²³ Kokoly, 2021, 69.

akkor következik be, ha valaki más személyre vonatkozó, azt sértő valótlan tényt állít, hírszél, vagy valós tény hamis színben tüntet fel.

A magánélethez való jogról, illetve ennek a jognak a gyakorlásáról és korlátairól az Rptk. 71. cikke rendelkezik. *„(1) Mindenkinek joga van a magánélet tisztelőben tartásához. (2) Senki sem vethető alá magán-, személyi vagy családi életébe, lakhelyére, tartózkodási helyére vagy levelezésébe történő beavatkozásnak az illető személy beleegyezése vagy a 75. cikkben előírt korlátok nélkül. (3) Tilos továbbá a levelezés, kéziratok vagy más személyes dokumentumok, valamint a személy magánéleti információinak bármilyen módon történő felhasználása az illető személy beleegyezése vagy a 75. cikkben előírt korlátok betartása nélkül.”* A 71. cikk értelmezése egy szélesebb értelemben vett intim magánterületet jelöl, amely felett az egyén kizárólagos jogokkal rendelkezik, és az indokolatlan behatolást mind a polgári jogi normák, mind az Alkotmány tiltja.

A képmás védelme kapcsán az Rptk. 73. cikke rögzíti: *„(1) Mindenkinek joga van a saját képmásához. (2) A saját képmáshoz való jog gyakorlásában az érintett személy megtilthatja vagy megakadályozhatja fizikai megjelenésének vagy hangjának bármilyen módon történő reprodukálását, illetve adott esetben az ilyen reprodukció felhasználását. A 75. cikk rendelkezéseit értelemszerűen kell alkalmazni.”*

Következtetésképpen elmondható, hogy Romániában az alapjogvédelem létezik és működik. A román jogrendszerben az emberi lény és a veleszületett jogaink tisztelőben tartása alapvető jogként jelenik meg, amit a jogrendszer átfogóan véd. Romániában a deepfake tartalmak áldozatainak jogai a meglévő személyiségi jogi védelem keretében érvényesülnek.

4.2. Alapjogvédelem a magyar jogrendszerben

Az alapjogok védelme, mint ahogy a magyar állam Alaptörvénye I. cikkében megfogalmazott elsőrendű kötelezettsége, a demokratikus jogállam működésének alapelve. Az alapjogok védelme jogi garanciákat biztosít az állampolgárok számára, az államnak pedig kötelezettséget. A személyiségi jogok között kiemelt szerepet kap a képmás védelme, amelyet a Polgári Törvénykönyv (Ptk.) is szabályoz.

A Ptk. 2:43. §-a kimondja, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy a képmása és hangja védelmet élvezzen, és hogy mások csak a beleegyezésével készíthessenek vagy használhassanak fel ilyen felvételeket. A képmáshoz való jog az egyén személyiségének egyfajta kifejeződése, amely a személy intim szféráját érinti.²⁴

Ezeknek a jogoknak a jogszerű felhasználás legfontosabb jogalapja a személy beleegyezése. A Ptk. szerint a képmás- vagy hangfelvétel elkészítése akkor jogszerű, ha azt az érintett személy engedélyezte. A beleegyezés akkor érvényes, ha az egyértelműen kifejezett beleegyezésen alapul és nem csupán hallgatóságos beleegyezésen, biztosítva az egyén számára, hogy szabad akaratából döntsön arról, hogy képmása vagy hangja rögzítésre vagy annak felvétele felhasználásra kerüljön. Mindezekből egyértelműen következik, hogy ilyen tartalmak jogellenes készítése vagy felhasználása a személyiségi jogok súlyos megsértésének minősül.

24 Boronkay, 2013, 111–132.

A jogellenes cselekmények, mint például a deepfake technológia használata által keletkezett jogsérelmek, nemcsak a képmáshoz való jogot sértik, hanem az emberi méltóságot is, amelyről az Alaptörvény II. cikke rendelkezik. Az emberi méltósághoz való jog megkülönbözteti az embert a jogi személyektől, az étellel együtt jár, oszthatatlan, korlátozhatatlan és egyenlő mindenkire nézve. Az emberi méltóság az a jogintézmény, amelytől fogva a személy emberi lény marad, és nem válhat eszközzé vagy tárgygyá. Az emberi méltóság elismerésével a jog a másik ember iránti minimális, őt emberi mivoltánál fogva megillető tiszteletet, elismerést követeli meg. Az emberi méltóság védelme és biztosítása az egész jogrend feladata.²⁵

Az Alaptörvény kimondja a II. cikkben, hogy: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” A 8. § (1) bekezdése szerint a Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége.²⁶ Az emberi méltósághoz való jog az Alkotmánybíróság korábbi Alkotmányhoz kapcsolódó gyakorlatában a személyiségfejlődést védő relatív jogként jelenik meg (általános személyiségi jogként), másrészt szűkebb értelemben az emberi lét alapvető feltételeit védő, az alapjogi rendszert megalapozó abszolút jogot jelenti.²⁷ Egyes szakirodalmi források szerint „az emberi méltósághoz való jog azt jelenti, hogy van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva – a klasszikus megfogalmazás szerint – az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárgygyá. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs érinthetetlen lényegük.”²⁸

A becsület és a jó hírnév védelme szintén fontos elemei a személyiségi jogoknak. A Ptk. 2:45. §-a a becsülethez és jó hírnévhez való jogot is védelem alá vonja. Az (1) bekezdés kimondja: „A becsület megsértését jelenti különösen a más személy társadalmi megítélésének hátrányos befolyásolására alkalmas, kifejezőmódjában indokolatlanul bántó véleménynyilvánítás. (2) A jó hírnév megsértését jelenti különösen, ha valaki más személyre vonatkozó és e személyt sértő, valótlan tényről állít vagy híresztel, vagy valós tényről hamis színben tüntet fel.”

Összességében megállapítható, hogy a deepfake tartalmak, amennyiben beleegyezés nélkül kerülnek elkészítésre és megosztásra, a magyar jogrendszerben jogellenesek, és a személyiségi jogok súlyos megsértését jelentik. Az érintett személy képmáshoz való joga, emberi méltósága, becsülete és jó hírneve egyaránt súlyosan sérülhet. Az állam elsőrendű kötelessége, hogy ezeket a jogokat az Alaptörvényben és a Ptk.-ban foglaltak szerint védje, és hogy a jogrendszer alkalmazkodjon a technológiai újításokhoz, biztosítva az áldozatok jogainak érvényesülését.

25 Kis, 2022, 67–85.

26 36/2000. (X. 27.) AB határozat.

27 Zakariás, 2019, 542.

28 Zakariás, 2019, 550.

4.3. Az alapjogvédelem nemzetközi jogi aspektusai

Az emberi méltóság sérthetatlensége és a személyiségi jogok védelme számos nemzetközi és európai jogi dokumentumban szerepet kap.

Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának preambuluma az emberi méltóságot feltétlen érvényesülést kívánó elvként rögzíti, amely már itt az emberi jogokkal szoros összefüggésben jelent meg. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának preambuluma is hangsúlyozza, hogy „*az emberiség családja minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon*”, ezért az 1. cikkében az emberi méltóság átfogó védelmét biztosítja, kimondva, hogy: „*Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van.*”²⁹

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya a preambulumban kifejezésre juttatta, hogy az emberi méltóság az emberi jogok alapja, kiemelve, hogy „*az emberi közösség valamennyi tagja veleszületett méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak az elismerése*”. Továbbá kimondta: „*ezek a jogok az emberi lény veleszületett méltóságából erednek*”.³⁰ A leírtakkal pedig szoros összefüggésben van az Emberi Jogok Európai Egyezményének rendszere,³¹ amelyben megkülönböztethetjük az abszolút, erős és minősített jogokat. Az abszolút jogok az ember létét és méltóságát a legkomolyabb támadásoktól védik. Az Egyezmény 8. cikke 1. bekezdésében kimondja, hogy: *mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák.*³²

4.4. Alapjogvédelem az uniós jogban

Az Európai Unió Alapjogi Chartája 1. cikke is tartalmazza az emberi méltóság sérthetatlenségét, amit tiszteletben kell tartani és védelmezni kell: „*Az emberi méltóság sérthetetlen. Tiszteletben kell tartani, és védelmezni kell.*”³³

Az Európai Unió Bírósága kimondta: „*Az Európai Unió Bíróságának kötelessége az intézmények jogi aktusai és a közösségi jog általános alapelvei összhangjának vizsgálata során az emberi méltósághoz és a személyi sérthetatlenséghez való jog biztosítása.*”³⁴

4.5. A deepfake és az általa megvalósítható magyar és román büntetőjogi tényállások

Egyes esetekben a deepfake tartalmak létrehozása vagy terjesztése büntetőjogi felelősségre vonást vonhat maga után. Ezek a tartalmak magukban foglalhatják a személyazonosság-lopást, az internetes zaklatást vagy a csalást, rágalmazást, a becsület és a hírnév csorbítását.

29 Zakariás, 2019, 539.

30 Zakariás, 2019, 40.

31 Dudás, 2021, 55–56.

32 Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről, Róma, 1950. november 4., 8. cikk.

33 Európai Unió, Alapjogi Charta, Hivatalos Lap C 303/17 – 14.12.2007. I. cím 1. cikk.

34 Zakariás, 2019, 39.

Magyarországon és Romániában is egyaránt fontos kérdés, hogy a deepfake által okozott sérelmek milyen büntetőjogi tényállásokat merítenek ki. Magyarországon a Büntető Törvénykönyv (Btk.) nem tartalmaz kifejezetten a deepfake tartalmak feltöltésére, készítésére vonatkozó tényállásokat, viszont a meglévő jogszabályok alapján zaklatás, becsületsértés, rágalmozás stb. esetén felelősségre lehet vonni az elkövetőt. Romániában a törvénytervezet stádiumában rekedt meg egy javaslat, amely kifejezetten a deepfake tartalmakra vonatkozott volna.³⁵

A deepfake tartalmak a becsület csorbítására is alkalmasak, amely mély nyomot hagyhat az áldozatban, és a társadalmi szerepére is hatással van. A becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítéséről a Btk. 226/A paragrafusá rendelkezik:

„(1) Aki abból a célból, hogy más vagy mások becsületét csorbítsa, hamis, hamisított vagy valótlán tartalmú hang- vagy képfelvételt készít, ha más bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) A büntetés három évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt a) nagy nyilvánosság előtt, vagy b) jelentős érdeksérelmet okozva követik el.”

Ehhez pedig szorosan kapcsolódik a 227. §, mely kimondja: *„(1) Aki a 226. §-ban meghatározottakon kívül mással szemben a) a sértett munkakörének ellátásával, közmegegyezésének teljesítésével vagy közérdekű tevékenységével összefüggésben vagy b) nagy nyilvánosság előtt a becsület csorbítására alkalmas kifejezést használ, vagy egyéb ilyen cselekményt követ el, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki a becsületsértést tettelesen követi el.”*

A román Büntető Törvénykönyv (Rbtk.) számos olyan tényállást tartalmaz, amelyek ezekre a jogsérelmekre alkalmazhatóak, ilyen például a 226. cikke, mely rendelkezik a magánszféra, magánélet megsértéséről: *„(1) A magánszféra jogtalan megsértése, ha valaki lakásban vagy ahhoz tartozó helyiségben vagy melléképületben tartózkodó személyt vagy magánbeszélgetést fényképez, képet vagy képfelvételt készít, technikai eszközzel lehallgat vagy hangfelvételt készít, egy hónaptól hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő. (2) A (2) bekezdésben említett hangok, beszélgetések vagy képek jogtalan terjesztése, sugárzása, bemutatása vagy továbbítása.”*

A zsarolás is fontos tényállás, amelyet az MI-technológia segítségével könnyen el lehet követni, például a kompromittáló tartalmak terjesztése. A zsarolásról az Rbtk. a következőképpen rendelkezik 194. cikkében: *„(1) Aki erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszerít valakit arra, hogy valamit adjon, tegyen, ne tegyen vagy tűrjön, ha a bűncselekményt azért követik el, hogy saját vagy más javára jogtalan előnyhöz jusson, 6 hónaptól 5 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Ha a kényszerítés abban áll, hogy a megfenyegetett személyt, házastársát vagy közeli hozzátartozóját kompromittáló valós vagy vélt tény felfedésével fenyegetik, a büntetés több évig terjedő szabadságvesztés.”*

35 Propunere legislativă privind interzicerea utilizării malițioase a tehnologiei și limitarea fenomenului Deepfake (Falsul Sever), Senat, L295/2023: 463/08.05.2023. A törvényjavaslat elfogadása ebben a formában nem valószínűsíthető.

5. Nők és női jogok a deepfake pornográfia árnyékában

Szükséges kifejtenünk ennek a jelenségnek a nőkre és a női jogokokra nézve felmerülő fokozott veszélyességét, valamint a beleegyezés hiányának következményeit és fontos aspektusait.

5.1. Női jogok és a deepfake pornográfia

A deepfake és a mesterséges intelligencia által létrehozott manipuláció térhódításával aránytalanul megnőtt a negatív következmények és a célzott károkozás aránya, amellyel a nők szembesülnek a férfiakhoz képest. Ezek a következmények magukban foglalják a meglévő nemek közötti egyenlőtlenségek felerősödését, valamint a nők és testük tárgyiasítását és árucikké tételét. A deepfake-ek ilyen használata gyakran együtt jár a káros nemi sztereotípiákkal.

A Center for International Governance Innovation (CIGI)³⁶ által 2020-ban, 18 országban, 18 149 résztvevővel végzett online károkozásról szóló nemzetközi felmérésből kiderült, hogy a válaszadók 60%-a tapasztalt legalább egyet az online károkozás 13 formája közül. A vizsgált online ártalmak közül az intim képek nem beleegyezésen alapuló használata volt a leginkább károsnak tartott incidens, különösen a nők esetében.

A mesterségesintelligencia-alapú technológiák megnövekedett hozzáférése és gyors elterjedése miatt fennáll annak a veszélye, hogy a deepfake tartalmak az ilyen típusú bűncselekmények hatékony és veszélyes eszközévé válnak, mivel az elkövetőnek már nincs szüksége hiteles tartalomra, hanem olyan minőségben tudja előállítani, amely növeli annak valószínűségét, hogy az emberek valódinak hiszik. Az is megállapítható, hogy az áldozatok rendkívül kiszolgáltatott helyzetben vannak, mivel nehéz cáfolni ezeknek a videóknak a hitelességét, és a teljesen eltávolítás a kibertérből a nagy elterjedést követően szinte lehetetlen.³⁷

5.2. Az egyes videómegosztó platformok által okozott jogsérelmek

A deepfake pornográfia használata azért is aggályos, mert a tartalom előállítói olyan anyagokat hoznak létre, amelyek a nők megszégyenítését, megalázását, lelki vagy akár fizikai bántalmazását keltik életre, és sokszor ezekhez a tartalmakhoz az erőszak támogatása is párosul.

A videómegosztó platformok működtetői a deepfake technológia megjelenése után röviddel felismerték a profitszerzési lehetőséget az ilyen tartalomgyártásban – az első alkalmazások már 2019-ben működőképeseek voltak.

Az első „meztelenítő” app 2019-ben már rendelkezésre állt (DeepNude néven), és lehetővé tette a felhasználók számára, hogy „meztelen” fotókat készítsenek felöltözött nőkről. Az algoritmusok nem tudtak hasonló fordítást végezni férfiak képein, mivel kifejezetten nők képein képezték ki őket. Ez a jelenség rávilágít a nemi alapú

³⁶ Dunn, Vaillacourt és Brittain, 2023.

³⁷ Hidalgo, 2023.

megkülönböztetés és a nők elleni erőszak rendszerszintű veszélyeire. Az alkalmazás eredetileg demó és letöltési lehetőséggel indult asztali számítógépes alkalmazásként (a letöltés ingyenes volt, azonban a generált képeket nagy vízjel takarta, amelynek eltávolításáért 50 dollárt lehetett fizetni). Az alkalmazás a fizetős verzióban is megőrzött egy kis vízjelet, amely címkézte a kép hamisítvány voltát.

A MrDeepfakes az egyik legnagyobb deepfake tartalmat kínáló pornóoldala, amely több mint 14 milliós havi látogatottsággal rendelkezik. „*Hírességeket ábrázoló deepfake pornócsatorna oldal*”-ként határozza meg magát, ahol a látogatók megtekinthetik a hírességek szexuális deepfake-eit, vásárolhatnak és eladhatnak deepfake-eket, és részt vehetnek a deepfake-ek készítésével kapcsolatos közösségi vitákban.

Az oldal felhasználói szabályzata rögzíti, hogy csak olyan szexuális deepfake tartalmakat engedélyez, amelyek hírességeket ábrázolnak. A weboldal szabályai többek között előírják, hogy a hírességnek „jelentős befolyással” kell rendelkeznie a közösségi médiában, több mint 200 ezer követővel a TikTok-on vagy 100 ezer követővel az Instagramon, YouTube-on, Twitteren vagy Twitchen. Viszont e szabályok mellett vannak olyan személyek, akik nem érik el ezeket a küszöbértékeket. Sok célszemély esetében nem található online jelenlét, továbbiaknál pedig nem találhatóak olyan profilok a felsorolt közösségimédia-platformok egyikén sem, amelyek megfeleltek volna a következő minimális kritériumoknak.

A Motherless.com a felhasználók által létrehozott tartalomplatformok néven ismert webhelyek csoportjába tartozik, amely lehetővé teszi a felhasználók számára, hogy saját tartalmaikat töltsék fel a közönség számára.³⁸ Az oldal csak a dark weben volt elérhető, és magyar nőkről illegálisan megszerzett képekből álló állományt tartalmazott. A weboldal magyar influencerek és más nők levadászására és megkínzására buzdította a férfiakat. A tartalmak pornográf jellegűek is voltak, a forrásként használt képek egy része utcai környezetben, tömegközlekedési eszközökön vagy nyilvános WC-ben illegálisan elhelyezett kamerákkal készült. Arra is volt példa, hogy ablakon keresztül befényképezve, intim helyzetben lévő vagy zuhanyzó nőket mutattak.

A deepfake képek létrehozása mellett a platformra feltöltötték az ábrázolt nők személyes adatait is (név, közösségimédia-profilok neve), ami jelentősen megnövelte a beazonosíthatóság és felkutatás veszélyét. A képek csoportosítása egyrészt olyan témakörök szerint történt, amelyek kifejezetten a nőkkel szembeni kegyetlenséget és erőszakot promováltak, másrészt pedig „húspiac” témában, ahol a nők képei mellett személyes adataik is megjelentek és licitálni lehetett rájuk – az ár megadása után pedig erőszakra buzdító kommentárokat lehetett posztolni.³⁹

A hasonló jellegű, felhasználók által generált tartalmaknak tárhelyet biztosító szolgáltatók jelentős számban vannak jelen Kelet-Európa és a Balkán térségében, ahol a nők elleni erőszak amúgy is rendszerszintű problémát jelent.⁴⁰ A magyar nők elleni erőszakot ábrázoló szexuális deepfake képeket feltöltő felhasználót – a közösségi médiában

38 Ibommahub, 2024.

39 Bálint, 2024.

40 Bavecic, 2024.

történi bejelentést követően – a magyar hatóságok német–magyar nemzetközi bűnügyi együttműködés eredményeként elfogták.⁴¹

Az eset kapcsán a Btk. módosítására került sor, bevezették az „internetes agresszió” törvényi tényállását, az új büntetőjogi tényállás 2025. január 1-jén lépett hatályba.⁴²

6. A deepfake pornográfia áldozatai számára rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőségek

A deepfake létrehozásával és terjesztésével okozott károkat a bíróságok a meglévő polgári jogi és büntetőjogi eljárásokban kezelik. Keresetet lehet benyújtani személyiségi jogok sérülése (képmáshoz való jog sérülése, magánélethez való jog megsértése, méltósághoz és hírnévhez való jog megsértése stb.) miatt. A per sikeréhez az áldozatoknak be kell bizonyítaniuk, hogy a deepfake manipuláció eredménye, a valóság szándékolt figyelmen kívül hagyásával készült és kárt okozott.

A képi alapú szexuális visszaélések más formáihoz hasonlóan a deepfake-ek üldözése is jelentős joghatósági kihívásokkal néz szembe, hiszen teljes mértékben határon átlépő cselekményekről beszélünk. Az online platformok globális hozzáférhetősége azt eredményezi, hogy a világon bárki készíthet deepfake-et bárkiről, akinek az interneten elérhetőek a saját képei.

A deepfake visszaélések kezelésére a szakértők többoldalú megközelítést javasolnak, amely magában foglalja az áldozatsegítő szolgáltatások fokozását, a közvélemény figyelmének felhívását a deepfake-ek következményeire, valamint a technológiai vállalatok, jogi szakértők és bűnüldöző szervek közötti együttműködés előmozdítását.

A deepfake tartalmak terjedésének meggátolásában elsősorban az óriásplatformok saját ellenőrző mechanizmusait említenénk: a Facebook által alkalmazott „Deep Fake Detection Challenge”, a Google MI blogja a deepfake észleléséhez stb. Ezek az észlelő szoftverek azonban csak csökkentik, de nem szüntetik meg az ártalmas tartalmakat. Az észlelési technológiák csak a deepfake 65%-át tudják kiszűrni, azt is csak hitelességi százalékkal. Leginkább kontextuális szűrésre alkalmasak, technikailag nehéz, fizikailag lehetetlen ilyen mennyiségű digitális tartalmat szűrni.

7. Következtetések

A rosszindulatú céllal készült deepfake tartalmak elterjedésének veszélye napról napra fokozódik. Ennek két meghatározó oka van: egyrészt, a világszerte egyre nagyobb

41 „archie147” – elfogtuk a Motherless ügy elkövetőjét [Online]. Elérhető: <https://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/archie147-elfogtuk-a-motherless-ugy-elkovetojet> (letöltés ideje: 2025. 12. 28.).

42 Gáspár, 2025, 2499–2511.

felhasználószámmal és aktivitással rendelkező közösségimédia-platformoknak betudhatóan egyre több „nyersanyag” kerül az internetre, azaz szinte mindenkiről készülnek olyan kép- és videófelvételek, amelyek az interneten megtalálhatóak, és ezáltal nagyban elősegítik a deepfake tartalmak elkészítését és elterjedését. Másrészt az is megfigyelhető, hogy a technológia rohamosan fejlődik, így egyre kevesebb mások profiljairól letöltött fényképanyagra van szükség ahhoz, hogy szinte tökéletes, a valóságtól szinte megkülönböztethetetlen hamisított tartalmakat hozzanak létre.⁴³

A kérdéskör eddigi evolúciója alapján az a következtetés körvonalazódik, hogy a deepfake pornográfia negatív társadalmi hatása a jövőben is kihívást fog jelenteni nem csak a női jogokra nézve, hanem számos alapjogra. A jogalkotás erre a problémára még nem talált teljes mértékben kielégítő választ, hiszen a jelenségre való tekintettel, nem létezik, nem létezhet konkrét, átfogó szabályozás. Az alapjogvédelmi eszközök peres érvényesítése túl lassú, és nem vagy csak nehezen tud lépést tartani a deepfake tartalmak gyors terjedésével, a nemzeti polgári jogi és büntetőjogi eszköztár egyelőre fennálló hiányosságai miatt (így sok esetben a hatóságok sem rendelkeznek még a szükséges eszközökkel és szakértelemmel ahhoz, hogy hatékonyan kezelhessék az ilyen ügyeket, és előrelépést érjenek el az esetek felderítésében és kezelésében). Láthattuk ugyanakkor, hogy létrejött az uniós szabályozási keret, illetve ugyanilyen jelentős az a tény is, hogy elvi szinten rögzültek azok a fogalmak, amelyeket mind a jogalkalmazás, mind a további jogalkotás alapul vehet: emberközpontúság és technológiasemlegesség, illetve kockázatkezelés és felelősségvállalás, már a preventív intézkedések szintjén.

Irodalomjegyzék

- Badinszky, Á. (2024) 'Hamis valóság, valós veszély: deepfake az AI Act-ben', *Közigazgatás-Tudomány*, 4/2, 18–38. [Online]. Elérhető: <https://doi.org/10.54200/kt.v4i2.89>
- Bavcic, E. (2024) 'Digital Rights Review: Websites Promote and Profit from Abuse of Woman', *BalkanInsight* [Online]. Elérhető: <https://balkaninsight.com/2024/10/15/digital-rights-review-websites-promote-and-profit-from-abuse-of-women/> (letöltés ideje: 2025. 12. 28.)
- Boronkay, M. (2023) 'A képmáshoz és a hangfelvételhez fűződő jog', *In Medias Res*, 2013/1, 111–132.
- Cellan-Jones, R. (2019) *Deepfake videos' double in nine months* [Online]. Elérhető: <https://www.bbc.com/news/technology-49961089> (letöltés ideje: 2025. 12. 16.)
- Dudás, D. V. (2021) *Emberi Jogi kézikönyv az EJEB gyakorlata alapján*. Budapest: Wolters Kluwer.
- Dunn, S., Vaillacourt, T. és Brittain, H. (2023) *Supporting Safe Digital Spaces*. Centre for International Governance Innovation. [Online]. Elérhető: https://www.cigionline.org/static/documents/SaferInternet_Special_Report.pdf
- Gáspár, Zs. (2025) 'Az internetes agresszió büntetőjogi megítélése', *Belügyi Szemle*, 73/12, 2499–2511. <https://doi.org/10.38146/BSZ-AJIA.2025.v73.i12.pp2499-2511>

43 Herke, 2023, 157–178.

- Hidalgo, N. (2023) *Gender-Based Violence in the Era of Artificial Intelligence* [Online]. Elérhető: <https://www.iadb.org/en/blog/gender-and-diversity/deepfakes-gender-based-violence-era-artificial-intelligence> (letöltés ideje: 2025. 12. 17.)
- Ibommahub (2024) *What is Motherless.com and the Importance of Internet Laws* [Online]. Elérhető: <https://ibommahub.com/what-is-motherless-com-and-the-importance/> (letöltés ideje: 2025. 03. 27.)
- Kis, J. (2022) 'A becsület és az emberi méltóság büntetőjogi védelme a román és a magyar jogban', *Erdélyi Jogélet*, 2022/4, 67–85. <https://doi.org/10.47745/ERJOG.2021.04.05>
- Kokoly, Zs. (2021) 'A személyiségi jogok szabályozása a hatályos román Polgári törvénykönyvben', *Erdélyi Jogélet*, 2021/2, 65–81. <https://doi.org/10.47745/ERJOG.2021.02.04>
- Koltay, A., Szikora, T., Lapsánszky A. és Tóth, A. (szerk.) (2024) *DSA Rendelet nagykommentár*. Budapest: Wolters Kluwer
- Laffier, J. és Rehman, A. (2023) 'Deepfakes and harm to women', *Journal of Digital Life and Learning*, 2023/3, 1–21.
- Lendvai, G. F. (2023) 'Deepfake a szólásszabadság tükrében – reflexiók a jog perspektívájából', in Aczél, P. és Veszelszki, Á. (szerk.) *Deepfake – a valótlan valóság*. Budapest: Gondolat Kiadó, 121–138.
- McGlynn, C. (2024) *Deepfake porn: why we need to make it a crime to create it, not just share it* [Online]. Elérhető: <https://theconversation.com/deepfake-porn-why-we-need-to-make-it-a-crime-to-create-it-not-just-share-it-227177> (letöltés ideje: 2025. 12. 17.)
- Security Hero. *2023 State of Deepfakes* [Online]. Elérhető: <https://www.securityhero.io/state-of-deepfakes/#advancements-in-deepfake-technology> (letöltés ideje: 2025. 12. 16.)
- Sorbán, K. (2020) 'A bosszúpornó és deepfake pornográfia büntetőjogi fenyegetettségének szükségességéről', *Belügyi Szemle*, 68/10, 81–104.
- Zakariás, K. (2019) *Az emberi méltósághoz való jog. Összehasonlító jogi elemzés a német és magyar alkotmánybírói gyakorlat tükrében*. Budapest: Pázmány Press.

SZILVÁSSY ZOLTÁN¹

A Magyar Tanácsköztársaság büntetőpolitikája

The Penal Policy of the Hungarian Soviet Republic

Abstract: Pursuant to a decree issued by the People's Commissariat for the Interior on 26 March 1919, the Red Guard succeeded the old police, the gendarmerie, and the border guard. However, during the establishment of the Red Guard, the old law enforcement bodies were not actually disbanded, and the new organization largely took over their staff, and supplemented it by recruiting, mainly workers. It was much easier to organize detachments under communist leadership. The most notable of these is the Cserny detachment, which was formed from the Visegrád Street guard, seamen and sailors, with about 200 people ("Lenin boys"), and on the model of which smaller detachments were set up in the countryside. The Cserny detachment was subordinated to the Political Department of the People's Security Committee, and its staff was further reduced during May and June. However, after the counter-revolutionary uprising of 24 June, it was re-strengthened and assigned to the Second Red Guard district. Ottó Korvin and Tibor Szamuely directed the fight against the counter-revolution. Ottó Korvin was the head of the Political Department of the People's Security Committee, and since the People's Commissar for the Interior was mostly at the front, he worked quite independently. Major counter-revolutionary organizations were prevented in the capital, which were then retaliated with unbridled terror.

Keywords: Political Investigation Department, József Cserny, Tibor Szamuely, Lenin boys, Soviet Republic

Összefoglaló: A Belügyi Népbiztosság 1919. március 26-án kiadott rendelete értelmében a régi rendőrség, csendőrség és határőrség örökébe a Vörös Őrség lépett. A Vörös Őrség megszervezése során azonban nem történt meg a régi rendfenntartó testületek tényleges feloszlatása, az új szervezet jórészt azok állományát vette át, s azt egészítette ki toborzás útján, elsősorban munkásokkal. Jóval egyszerűbb volt a kommunista vezetés alatt álló különítmények szervezése. Közülük a legnevezetesebb a Cserny-különítmény, amely a Visegrádi utcai őrségből, matrózokból és tengerészekből alakult meg, mintegy 200 fővel („Lenin-fiúk”), és amelynek mintájára vidéken is állítottak fel kisebb különítményeket. A Cserny-különítményt a Belügyi Népbiztosság Politikai Osztályának rendelték alá, és május-június folyamán egyre csökkentették a létszámát. A június 24-i ellenforradalmi lázadást követően azonban ismét megerősítették, és a II. vörösőr kerülethez osztották be. Az ellenforradalom elleni harcot Korvin Ottó és Szamuely Tibor irányította. Korvin Ottó a Belügyi Népbiztosság Politikai Osztályának az élén állott, s mivel a belügyi népbiztosok többnyire a fronton tartózkodtak, meglehetősen önállóan dolgozott. A jelentősebb ellenforradalmi szervezkedéseket a fővárosban megakadályozták, amelyeket aztán megtorlásul féktelen terror követett.

Kulcsszavak: Politikai Nyomozó Osztály, Cserny József, Szamuely Tibor, Lenin-fiúk, Tanácsköztársaság

1 ORCID: 0009-0001-2309-5044

1. Bevezetés

A Vix-jegyzék átadását és a Károly-kormány lemondását követően 1919. március 21-én megalakult a szociáldemokraták és kommunisták által kikiáltott Tanácsköztársaság. Hihetetlen gyorsasággal kezdődött meg a szovjetizálás, a szovjet modell megvalósítása, aminek az érdekében két hét alatt rendeletek százait adták ki. A bírói hatalmat az igazságszolgáltatás új szervei, a laikusokból, főként munkásokból és parasztokból álló, 3-3 fős forradalmi törvényszékek jelentették. Nem kellett jogi ismeret a forradalmi törvényszékek munkájához, mivel ítéleteik nem jogszabályokon, hanem a „bírók” önhatalmú döntésein alapultak, és a pénzbüntetéstől egészen a halálbüntetésig terjedtek. A forradalmi törvényszékek döntései ellen fellebbezni sem lehetett.

Lenin így értékeli Kun Béla tanácskormányának hatalomra jutását: *„Magyarországon a forradalom rendkívül eredeti módon ment végbe. A magyar Kerenszkij, akit ott Károlynak hívnak, maga mondott le, és a magyar megalkuvók – mensevikek és eszerek – megértették, hogy el kell menni a börtönbe, ahol Kun Béla magyar elvtárs, az egyik legjobb magyar kommunista ült. Odamentek hozzá és azt mondták neki: Önöknek át kell venniük a hatalmat! A burzsoá kormány lemondott. A burzsoá szocialisták, a magyarországi mensevikek és eszerek beolvadtak a magyar bolsevikok pártjába és egységes pártot, egységes kormányt alakítottak.”* (Részlet Lenin előadói beszédéből a szovjet köztársaság külső és belső helyzetéről, 1919. április 3.)²

Az 1919. június 23-án tető alá hozott alkotmány végleges alaptörvény volt, amely *A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság Alkotmánya* címet viselte. Az Alkotmány – amely a hatalomkoncentráció koncepciójára épült – az új típusú államra és annak jogára vonatkozó elvi tételeket összegezve hét fejezetre és 89 §-ra tagolódott.³

Az alaptörvény az állam internacionalista karakterét kívánta aláhúzni, s érzékeltetni óhajtotta egyúttal azt a szándékot is, miszerint a későbbiekben a kontinensen bárhol létesülő tanács hatalommal kész szövetségi viszonyt kialakítani. A politikai hatalom birtokosait ez idő tájt ugyanis az a feltételezés ejtette rabul, hogy az európai forradalmi hullám szocialista államok sorát hozza létre, amelyekből kifermálódik a tanácsköztársaságok nemzetközi szövetsége. Jelen téveszme Kárpát-medencei forgatókönyve mondatta ki azután az alkotmány megalkotóival az ismert tételt, miszerint a Magyar Tanácsköztársaság nem állja útját, hogy a *„fölszabaduló területek nemzetei”* maguk is saját – de a magyarországi Tanácsköztársasággal szövetséges – tanácsköztársaságaik kovácsai legyenek.⁴

2. A Magyar Tanácsköztársaság jogforrási rendszere

A proletárdiktatúra kezdeti időszakában a Forradalmi Kormányzótanács gyakorolta a legfőbb államhatalmi funkciót. A Tanácsok Országos Gyűlésének összeültéig

2 Lenin, 1974, 86.

3 Rákos, 1959, 11.

4 Mezey, 2003, 449.

tehát a Kormányzótanács feladata volt a proletárhatalom lényegéből folyó legfőbb, alapvető jogszabályi intézkedések megtétele. Emellett a népbiztosságok is folytattak jogalkotó tevékenységet, funkcióinak jellege szerint a tevékenységük azonban inkább csak az alapvető rendelkezések végrehajtásának körében mozgott. Mind a Forradalmi Kormányzótanács, mind pedig a népbiztosok által kibocsátott jogszabályok általános elnevezése *rendelet* volt, ezek a Tanácsköztársaság hivatalos lapjában jelentek meg. Egyes speciális feladatokkal megbízott rendkívüli szervek is végeztek jogalkotást, rendelkezéseiket *parancs* elnevezéssel bocsátották ki. Ilyen rendkívüli szervek voltak a lakásügyi népbiztosok, a rokkant ügyek teljhatalmú intézésével megbízott népbiztos, valamint az Élelmezési Diktatúra. A parancsok a hivatalos lapban általában nem jelentek meg.⁵

Büntetőjogi vonatkozásban a jogforrások közé kell számítanunk a büntető bíróságok jogalkotó tevékenységét is, a Tanácsköztársaságnak büntető törvénykönyve nem volt. A Forradalmi Kormányzótanács és a népbiztosságok rendeletei, illetőleg a rendkívüli szervek parancsai sem specifikus büntetőjogi szabályok voltak, hanem egyes konkrét életviszonyokra vonatkozó – lényegében igazgatási – jogszabályok, amelyek egy részét a jogalkotó büntető záradékkal látta el. A jogszabályok általános elvi útmutatást adtak arra vonatkozóan, hogy az új társadalmi rendszerben melyek azok a területek, amelyeket a büntetőjogi védekezés körébe kell vonni. Az elvi rendezés alapján a forradalmi törvényszékek és a statáriális bíróságok gyakorlata konkretizálta az egyes büntetési típusok tényállásait. A bírácoknak tehát viszonylagosan tág területük volt a jogalkotásra mind a büntető tényállás megállapításában, mind a büntetések alkalmazásában.⁶

A jogforrási rendszer vonatkozásában végleges elvi rendezést az Alkotmány adott, az Alkotmányban rögzített elvek alapján a jogalkotási rendszer gyakorlati kialakítására azonban már nem kerülhetett sor.

3. A Magyar Tanácsköztársaság büntetőpolitikája

A Tanácsköztársaság büntetőpolitikájának a jellemzése kapcsán nem szabad figyelmen kívül hagyni azokat a körülményeket, amelyek meghatározták a Tanácsköztársaság általános politikáját. A büntetőpolitika ugyanis csak az állam általános politikájával való összefüggésében határozható meg. Ennek megfelelően nevezzük büntetőpolitikának az állam általános politikájának azt a részét, amely a bűnözés ellen folytatott harc tekintetében meghatározza a feladatokat, továbbá a bűnüldözés és a bűnmegelőzés általános módszereit és eszközeit.⁷

A büntetőpolitika átfogja a törvényhozás és a jogalkotás területét egyaránt. Olyan törvények alkotását és a megalkotott törvények olyan alkalmazását igényli, ami biztosítja az állam általános politikai, gazdasági, kulturális és egyéb célkitűzéseinek a megvalósítását, a büntetendő cselekmények visszaszorítását.

5 Erdősy, 1971, 58.

6 Erdősy, 1971, 58.

7 Földvári, 1971, 65.

A Forradalmi Kormányzótanács LXII. sz. rendelete – amely egyébként a régi rend alatt indított bűnügyek átvizsgálásának szabályait tartalmazza – a bevezető mondatában az alábbiakat szögezte le: „A Magyarországi Tanácsköztársaságban a büntető közhatalom gyakorlásának célja az, hogy egyrészt a proletariátus diktatúráját minden támadástól megvédelmezze, másrészt pedig a dolgozó proletárok jogos egyéni érdekeinek oltalmára szolgáljon.”⁸

A Forradalmi Kormányzótanács rendeletének idézett megállapítása tekinthető a Tanácsköztársaság büntetőpolitikájának az alapjának és a proletárdiktatúra büntető ítélkezése alapvető célkitűzésének.⁹ A forradalmi törvényszékek a nehéz körülmények között igyekeztek ennek szellemében eljárni. Feladatuk teljesítését megnehezítette az, hogy egészen új társadalmi, politikai körülmények között kellett dolgozniuk.¹⁰ Némileg „megkönnyítette” munkájukat viszont az, hogy hazánkban a büntetőjog tudományos művelésében a századforduló után olyan új irányzatok jelentkeztek, amelyek a büntetőjogi felelősség kérdéseiben a korábbinál – a marxista jogtudomány szerint – realisabb, célszerűbb felfogásokat hirdettek. Ezek a már több mint egy évtized óta „érlelődött” gondolatok jutottak érvényre a forradalmi törvényszékek gyakorlatában, és vezettek el végül az Országos Kísérleti Kriminológiai Intézet megalakításához.

Mindenekelőtt megállapíthatjuk azt, hogy a Tanácsköztársaság büntetőjoga a bűnfelelősség elvén épült fel. Nem ismerte a tárgyi felelősség alapján történő megbüntetést. Ezt bizonyítja egyrészt az, hogy az újonnan alkotott büntető jogszabályok vagy kifejezetten szólnak a bűnösségi alakzatról mint a büntethetőség egyik feltételéről, vagy erre utaló kifejezéssel határozzák meg az elkövetői tevékenységet.¹¹ A Forradalmi Kormányzótanács 5. rendelete pl. az álhírek terjesztéséről kimondja, hogy „Nincs helye a büntetés kiszabásának, ha a való tények tárgyilagos ismertetése a köznyugalom megzavarására irányuló célzat nélkül történik”.¹²

A bűnfelelősség elvének gyakorlati érvényesülése mellett szólnak másrészt a forradalmi törvényszékek, valamint az ún. likvidációs bizottságok iratai is. A bírói ítéletek szinte kivétel nélkül részletesen foglalkoznak az indoklásában az elkövető bűnösségével. Vizsgálják a szándékos, illetőleg a gondatlan elkövetés feltételeit, a szándékosság vagy gondatlanság súlyosságának a fokát. Nem egy, a büntetés mértékét is a bűnösség súlyosságával hozzák összefüggésbe.¹³

A tárgyi felelősség elvetésére utalnak az elkövetők személyi körülményeire vonatkozó részletes vizsgálatok is. A forradalmi törvényszékek igen nagy súlyt helyeztek az elkövető személyi sajátosságainak feltárására és azoknak a körülményeknek a megállapítására, amelyek a tettet a bűncselekmény elkövetésére indították. A motívum feltárására irányuló törekvés egyébként szoros összefüggésben áll a büntetés céljáról vallott felfogással is: a megtorlás elvét hirdető álláspont számára teljesen elfogadhatatlan lenne a motívum szerepének és jelentőségének az elismerése. Nem mond ellent a bűnfelelősség elvéről mondottaknak a Forradalmi Kormányzótanács XLV. sz.

8 Földvári, 1971, 66.

9 Halász, 1955, 156–159.

10 Sarlós, 1959, 5–25.

11 Sarlós, 1969, 211–317.

12 Földvári, 1971, 66.

13 Földvári, 1971, 66.

rendelete¹⁴ sem, mely rendelet a forradalmi törvényszékek hatáskörének a kiterjesztéséről intézkedik, és az 1. §-ában az alábbi tételt szögezi le: „A forradalmi törvényszék a büntetést az eset súlyához képest szabja ki.”¹⁵

A Forradalmi Törvényszékek széles körű felhatalmazást kaptak arra, hogy az általuk tárgyalt ügyekben az eset egyedi sajátosságainak figyelembevételével a büntetési célok elérésére legalkalmasabbnak látszó büntetést alkalmazzák.¹⁶ A Forradalmi Törvényszékek éltek is a lehetőségekkel, és a korábbi kódexben nem szabályozott új büntetési nemeket is alkalmaztak. Kiszabtak például kényszermunkára ítéletet, alkalmaztak bírói megrovást, a Vörös Hadsereg kötelékéből való kiközösítést.

A Tanácsköztársaság büntetési rendszerét szabad büntetési rendszernek is nevezhetnénk, amelynek jogi alapját a Forradalmi Kormányzótanácsnak az előzőekben már idézett XLV. rendelete teremtette meg. Ez írta elő azt, hogy a büntetést „az eset súlyához képest” kell kiszabni, ami megkövetelte a bűncselekmény összes tárgyi és személyi körülményeinek gondos feltárását és értékelését. Ennek során arra törekedtek, hogy a generális prevenció szempontjait összhangba hozzák a speciál prevenció célkitűzéseivel. Ezt szolgálták az olyan rendkívüli intézkedések is, mint a feltételes elítélés és a büntetés végrehajtásának felfüggesztése. Ez utóbbi intézkedés vonatkozásában az alábbi indoklást olvashatjuk az egyik határozatban: „A forradalmi törvényszék a büntetés felfüggesztéstől az elítélt jövő viselkedésére kedvező hatást vár, s mivel a felfüggesztés célszerűségi és nem enyhítési eszköz, s mivel terhelt a büntetéseknek azon csoportjához tartozik, amelyiket erkölcsi szempontból nevelni, jellemét és akaraterejét megcélozni szükséges, ezért a büntetés végrehajtását felfüggeszti.”¹⁷

Ebből az ítéletből is kiderül az elkövetők differenciált kezelésére való törekvés, valamint a büntetés céljairól vallott felfogás. A Forradalmi Törvényszék a megtorlás helyett határozottan elkötelezi magát a bűnelkövetők javítása, erkölcsi nevelése mellett. Ahol indokoltnak tartotta, ott a Tanácsköztársaság bíróságai „nem riadtak vissza” az erőteljesebb intézkedések alkalmazásától sem.¹⁸ A súlyosabb esetekben kiszabtak halálbüntetést is, a szabadságvesztés vonatkozásában pedig a határozatlan időre szóló elítélés egy formáját is ismerték: az életfogytig tartó szabadságvesztést.¹⁹

A Tanácsköztársaság büntetőpolitikáját jellemző egyik legfontosabb intézkedése az Országos Kísérleti Kriminológiai Intézet létesítése volt. Már a Tanácsköztársaság kikiáltását követő napokban megszületett az elhatározás arra, hogy a Budapesti Forradalmi Törvényszék mellett egy kísérleti kriminológiai osztályt szervezzenek.²⁰

Az osztály létesítését az alábbi körülményekkel magyarázhatjuk:²¹

1. A Forradalmi Törvényszékek határozottan szakítani törekedtek a régi, a klasszikus büntetőjogi irányzat tételeit követő ítélkezési gyakorlattal, és nem elégedtek meg az elkövetett cselekmény jogi minősítésével összefüggő kérdések vizsgálatával, hanem

14 Sarlós, 1959.

15 Földvári, 1971, 66–67.

16 Proletárjog, 1919. június 7., 6. sz.

17 Földvári, 1971, 68.

18 Halász, Kovács, Feschka, 1959, 204–206.

19 Földvári, 1971, 68.

20 Rákos, 1953, 95.

21 Kádár, 1959, 469.

érdeklődési körükbe vonták a vádlottak egész élettörténetét, a társadalmi eseményekhez való viszonyát. Ennek az igénynek a kielégítése szükségessé tette a tárgyalások egészen újszerű előkészítését.

2. Kezdetben csak a politikai ügyekben, majd az egyéb bűnügyekben is kötelezővé tették a vádlottak elme- és idegállapotának vizsgálatát. Ezeket a vizsgálatokat később kiterjesztették annak megállapítására is, hogy milyen intézkedések látszanak célszerűnek ahhoz, hogy adott személyt eredményesen tartsanak vissza újabb bűntett elkövetésétől.

3. Elméleti vizsgálatok váltak szükségessé annak következtében is, hogy a Forradalmi Törvényszékek egyes tanácsai korábban nem ismert intézkedéseket hoztak a vádlottakkal szemben. Egyre nyíltabban hangoztatták egyesek a szabadságvesztés büntetés, a börtön hatékonysága iránti kételyüket. Sor került szabadságelvonással nem járó olyan intézkedés alkalmazására is, mint például a vádlottnak munkahelyén társadalmi felügyelet alá vonása vagy idegorvosi kezelésre kötelezése.

4. A kísérleti kriminológiai osztály létesítése mellett hatott az ún. likvidációs bizottságok felállítása is. E bizottságok munkájának eredményeképpen hatalmas mennyiségű anyag gyűlt össze, amelynek tudományos feldolgozása érdekes tanulságokat ígért a kriminalitás magyarázatát illetően is.

5. A Tanácsköztársaság a tanácshatalom igényeinek megfelelő új, büntető jogszabályokra, új büntető törvénykezési szervezetre és új büntetőpolitikára volt szüksége.²²

Az Intézetnek kettős feladata volt: egyrészt az egyes bűnelkövetések okait kutatta, és az empirikus tapasztalatok összegzése által vont le elméleti következtetéseket a bűnözés okainak megmagyarázására; másrészt részt vettek munkatársai a büntetőeljárás gyakorlatában, és konkrét segítséget nyújtottak a bíróságnak. A bíróság ugyanis az egyes büntettek elkövetőit átadta az Intézetnek a rendelkezésre álló nyomozási iratokkal együtt. Az Intézet – a tudományos apparátusának közreműködésével – az elkövető pszichodiagnosztikai vizsgálata alapján szakvéleményt adott a bíróságnak, és a bíróság ennek figyelembevételével hozta meg ítéletét. Az Országos Kísérleti Kriminológiai Intézetben orvos, pszichológus és szociológus együttesen dolgoztak. Tevékenységük a következő feladatok teljesítésére irányult: környezettanulmány készítése, a bűnelkövetése társadalmi előzményeinek a megállapítása, és végül a büntettek közvetlen lélektani motívumainak és közvetett külső-belső tényezőinek a feltárása.²³

4. A rögtönítélő bíróságok

A halálos ítéletek többségét – beleértve a végre nem hajtottakat is – rögtönítélő bíróságok, és nem a forradalmi törvényszékek hozták meg. A rögtönítélő bíróságokra mint a forradalmi törvényszékek melletti külön bírói szervre a román csapatok támadásának megindulása miatt volt „szükség”, mert ezzel az ellenforradalmi megmozdulások

22 Földvári, 1971, 70.

23 Kádár, 1959, 469.

a kommunista terrorállamra a korábbiakhoz képest jóval veszélyesebbek voltak. Május elején a frontvonalhoz közel fekvő helyeken (Szolnok, Abony) törtek ki a leghevesebb ellenforradalmi mozgalmak. A kommunista történetírás a következőképpen ismereti az eseményeket: *„A volt földbirtokosok, tőkésék és elsősorban a magasrangú katonatisztek fehér gárdát szerveztek, s az imperialista csapatok hadmozdulataira támaszkodva, hátbatámadták a Vörös Hadsereget és egyes helyeken, ha rövid időre is, de visszaállították a kapitalista uralmat. Leverésükhöz a kislétszámú helyi Vörös Őrség nem volt elegendő, komoly katonai erőt kellett ahhoz bevetni. E megmozdulások miatt vált szükségessé Szamuely Tibor különleges megbízatása a keleti fronton. Az ellenforradalmi támadások leverése után a frontvonal közelében azonnali, helyszínen történő ítélkezés vált indokolttá, olyan tettesek ellen, akiket a katonai alakulatok az ellenforradalom elleni harc során fogtak el. Ezért kellett felállítani az ellenforradalmárok ellen fegyveresen harcoló katonai egységekkel együtt mozgó és együttműködő rögtönítélő bíróságokat.”*²⁴

A proletárdiktatúra első időszakában tehát a forradalmi törvényszékek látták el a tanács hatalom védelmét, ennek a feladatnak jelentős részét azután az ellenforradalom „veszélyesebbé válása” idején, a katonai és az igazságügyi intézkedések együttes alkalmazásának szükségessége miatt vették át a rögtönítélő bíróságok.²⁵ A rögtönítélő bíróságok – egyébként a forradalmi törvényszékhez hasonlóan – ítéleteikben nem csupán halálbüntetést, hanem szabadságvesztést is kiszabtak.²⁶ Találkozhatunk felfüggesztett szabadságvesztés büntetésekkel, sőt pénzbüntetésekkel is. Gyakoribb azonban a komoly, 3-tól 15 évig terjedő szabadságvesztés büntetések kiszabása. Ez volt a gyakorlata a Szamuely Tibor vezetésével működő különleges rögtönítélő bíróságnak (hóhérbíróságnak) is, amely ugyancsak „nem kizárólag” halálos ítéleteket hozott, hanem legalább 50 személyt ítél el különböző tartalmú szabadságvesztésre.²⁷

A kommunista történetírás szerint az *„1919. június 24-i budapesti ellenforradalmi kísérletet széleskörű, szervezett agitáció, rémhírterjesztés, pogromra való izgatás előzte meg, de a klérus is bekapcsolódott. Emiatt a kormányzó tanács június 23-án Haubrich Józsefet Budapest és környéke területére statáriális jogkörrel megbízta az ellenforradalmi mozgalmak leküzdésével. Haubrich azonnal kiadta statáriális rendeletét, amely rögtönítélő eljárás alá vonta a Tanácsköztársaság és intézményei elleni gyülekezést, bujtogatást vagy cselekményt, továbbá a felekezeti és a faji izgatást.”*²⁸ Ez a magyarázata annak, hogy a június 24-i budapesti puccskísérlet elkövetői felett nem a Budapesti Forradalmi Törvényszék, hanem a rögtönítélő bíróság ítélkezett, amelynek elnöke Kiss Miklós városparancsnok lett. A vádlottak többsége magas rangú katonatiszt volt, köztük a Ludovika Akadémia több tanára, őrnagyok, századparancsnokok. A Budapesti Rögtönítélő Bíróság két hétig tárgyalta az ügyet, és első ítéleteit (köztük két halálos ítéletet) július 3-án, további 9 halálos ítéletet pedig július 8-án hozott meg. A 11 halálraítélt közül 9 katonatiszt volt, hetvennyolc vádlottat 6 hónaptól életfogytig terjedő kényszermunkára, 254 ludovikás növendéket pedig internálásban eltöltendő nevelőmunkára ítélte a bíróság. A rögtönítélő bíróság

24 Sarlós, 1961, 100–101.

25 Proletárjog, 1919. április 19., 4. sz.

26 Halász, 1955.

27 Sarlós, 1961, 100.

28 Sarlós, 1961, 131.

halálos ítéleteinek végrehajtását megakadályozta a Kormányzótanács CXXVII. számú rendelete,²⁹ amelynek megjelenésekor – amint az ítéletekből is megállapítható – már eltelt 48 óra az ítéletek végrehajtása nélkül, tehát a halálos ítéletek automatikusan életfogytiglani fegyházbüntetéssé változtak át.³⁰

Rémhírterjesztés és izgatás miatt halálos ítéletet hozott a Budapesti Forradalmi Törvényszék 1919. június 23-án. A kommunista történetírás szerint „H.I. június 22-én a Bazilikában és az előtte lévő téren a Tanácsköztársaság közeli bukására utaló, a népbiztosok ellen, felekezeti gyűléltre és pogromra uszító röpcédulákat terjesztett. Ez a röpcédulaosztogatás – mint később kiderült – szoros összefüggésben állt a június 24-én megkísérelt budapesti ellenforradalmi puccsal és annak előkészítését szolgálta. A június 23-i tárgyalás megtartása akkor ez még nem volt ismeretes és így a vádlottat nem az ellenforradalmi felkelés előkészítése, hanem a rémhírterjesztés súlyosabb esete és izgatás miatt vonták felelősségre. Ekkor egyébként már megjelent Haubrich statáriális parancsa is, a forradalmi törvényszék tehát az izgatás miatt is halálbüntetést szabhatott ki. A tárgyi bizonyítékok: a nála megtalált röpcédulák, továbbá az őt tettenérő tanúk vallomása. A Budapesti Forradalmi Törvényszék az ellenforradalmi puccs kitörését megelőző rendkívül feszült helyzetben a vádlottat halálra ítélte. A Kormányzótanács ebben az esetben nem gyakorolt kegyelmet és az elítéltet még a puccskísérlet kitörése előtt június 24-én reggel kivégezték.”³¹

5. Terrorizmus a bíraskodásban

A Tanácsköztársaság már a legelső jogszabályban, a Forradalmi Kormányzótanács I. számú rendeletében kinyilvánította azt az elhatározását, hogy új, szocialista bíróságokat: forradalmi törvényszékeket hoz létre. Az igazságügyi népbiztos I. számú rendelete pedig, amely az említett jogszabállyal egy időben, 1919. március 24-én jelent meg, megszüntette a régi büntető bíróságok működését.³²

A Tanácsköztársaság jogszabályai három, egymástól szervezetenként elkülönülő büntető bíróságot hoztak létre:³³

1. a polgári személyek felett ítélő forradalmi törvényszékeket,
2. a Vörös Hadsereg és a Vörös Őrség tagjaival szemben eljárni hivatott forradalmi katonai törvényszékeket és
3. a rögtönítélő bíróságokat, amelyek mind polgári személyek, mind katonák felett egyaránt ítélezhettek.

A Tanácsköztársaság első jogszabályaiban nem jutott kifejezésre ez a hármas felosztás, a Forradalmi Kormányzótanács I–IV. számú rendeletei még egységesen forradalmi

29 Sarlós, 1959.

30 Sarlós, 1961, 131.

31 Sarlós, 1961, 154–155.

32 Halász, 1955.

33 Sarlós, 1969.

törvényszékekről szólnak. A szétválasztást a gyakorlati szükségesség indokolta, ezért a bíróságokra vonatkozó jogszabályok különböző időpontokban jelentek meg.³⁴

E jogszabályok több részletkérdésben eltérnek egymástól. Az egymástól több szempontból különböző jogszabályok a háromféle bíróságnak megfelelően az alábbiak:³⁵

1. A forradalmi törvényszékek működésének alapvető szabályait a Forradalmi Kormányzótanács IV. számú rendelete tartalmazta. Ez a rendelet egyike a Tanácsköztársaság legfontosabb jogszabályainak, tíz §-ból állt.

2. A Forradalmi Kormányzótanács XXIII. számú rendeletével március 30-án új, „forradalmi fegyelmen” alapuló proletárhadsereg, a Vörös Hadsereg felállítását határozta el. A rendelet 4. pontja kiemeli, hogy a Vörös Hadsereg feladatát csak akkor láthatja el megfelelően, ha forradalmi fegyelem tölti el. Ugyanez a pont intézkedik arról, hogy fegyelem betartása fölött legfelső fokon a forradalmi törvényszék őrködik, kisebb fegyelmi vétségekben pedig a csapattestek választott esküdtszékei ítélnak. A Belügyi Népbiztosság I. számú rendelete I. §-ának 2. bekezdése szerint a Tanácsköztársaság belső rendjének védelmére felállított Vörös Őrség a Vörös Hadsereg kiegészítő részét képezte. A Forradalmi Kormányzótanács XXIII. számú rendelete tehát a Vörös Őrség tagjaira is kiterjedt.

3. A rögtönítélő eljárást a Kormányzótanács 1919. május 17-én hatályba lépett XCIV. számú rendelete III. részének 20. és 21. §-ai vezették be.

A Forradalmi Kormányzótanács bármilyen cselekményt a forradalmi törvényszék elé utalhatott, s a forradalmi törvényszék bármilyen cselekmény miatt halálbüntetést szabhatott ki.³⁶ Az „ellenforradalmárság” gyanúja miatt kivégzett Várkonyi Bálint dömösdi lakos, Stenczel János ügyvéd és Nikolényi Dezső rendőrfogalmazó budapesti lakosok, valamint Herczeg Géza budapesti lakos ügyeiben megállapítást nyert, hogy az eljáró forradalmi törvényszéket három bolsevistából alakították, a Steczel–Nikolényi-ügyben egyenesen Cserny Józsefet, a terrorvezért ültették az elnöki székbe.³⁷

Az összes forradalmi törvényszéknek ún. politikai megbízottja is volt, akinek szava, utasítása döntött az ítéletek meghozatalánál.³⁸ Akik ellen a Forradalmi Kormányzótanács halálbüntetést akart hozatni, azoknak ügyében megfelelő eljárásra utasította a politikai megbízottat. A politikai megbízott László Jenő dr., például a Várkonyi Bálint ügyében a tárgyaláson nemcsak maga volt jelen, hanem a legagresszívebb módon bele is avatkozott az ügybe. Kijelentette, hogy a legszigorúbb, legkegyetlenebb: halálos ítéletet kell hozni, s azt azonnal végrehajtani. Sőt bement az ítélethozatalra visszavonult „tanács” szobájába is, és a tanácsot egyenesen halálos ítélet hozatalára utasította. A Stenczel–Nikolényi-ügyben Korvin-Klein Ottó politikai főnyomozó már előre kijelentette, hogy „*biztosan lesz kivégzés, bírákról majd gondoskodom*”. Gondoskodott is László Jenő útján, aki Cserny Józsefet ültette az elnöki székbe, meghagyván neki, hogy halálos ítéletet hozzon; a törvényszék másik két tagjául a két legkegyetlenebbnek ismert

34 Sarlós, 1961, 13.

35 Sarlós, 1961, 13–32.

36 Proletárjog, 1919. július 12., 11. sz.

37 A Tanácsköztársaság véres almanachja, A proletárdiktatúra kortörténeti dokumentumgyűjteménye, 2020, 378.

38 Rákos, 1953, 90.

forradalmi törvényszéki tagot (az egyik a győri terrorcsapat vezére volt) jelölte ki. De a tárgyalás menetébe és irányításába itt is beleavatkozott a politikai megbízott, halálos ítéletet követelt. A tárgyalás, a tanácskozás csak pár percig tartott, és természetesen halálos ítélettel végződött; „golyó-halál”, mondta egyszerűen Cserny. És vajon miért nem akasztás? Mert Bali Mihály, a rendes állami hóhér megtagadta a forradalmi törvényszék halálos ítéleteinek végrehajtását. Az egyszerű paraszti sorban levő állami hóhérban megvolt a jog- és törvényellenességnek az a tudata, mely a proletárdiktatúra oly sok magasabb képzettségű alkalmazottjából sajnos hiányzott. A halálos ítéleteket tehát terroristákkal hajtották végre. Erről a kivégzésről így írt a *Vörös Újság* április 25-ei száma: „A forradalmi törvényszék nem komédiázott sokat ezekkel a banditákkal, a példás ítélet, amely az aljas összeesküvőket, a burzsoá-anarchia visszaállítását akaró gazfickókat érte, bizonyára nagy megnyugvást fog kelteni a proletárok soraiban.”³⁹

Amikor a proletárdiktatúra bukása után kézre került bűnösöket a rendes bíróság felelősségre vonta, ezek ismét csak a terrorral védekeztek. A terroristák azzal, hogy őket Cserny terrorizálta, Cserny azzal, hogy Kun Bélától félt, Kun Béla pedig Cserny terrorjától reszketett. Trattner Árpád, a politikai vádbiztosok vezetőjének helyettese is azzal védekezett, hogy kényszer hatása alatt cselekedett, mert terrorral fenyegették. Így festett tehát a forradalmi ún. igazságszolgáltatás, melyről Rákos Ferenc, a Budapesti Forradalmi Törvényszék elnöke 1919. április 16-án ezt írta a *Vörös Újságban*:

*„A forradalmi bíróságok kezében van a vörös terror és kíméletlenül alkalmazják ezt a proletár állam minden ellenségével szemben. Ha a burzsoá szabotál, útba áll, súlyosan fogja érezni a vörös terror kemény öklét.”*⁴⁰

Természetesen vidéken is hasonlóan dolgoztak a forradalmi bíróságok. Így pl. a császári „ellenforradalom” leverésekor letartóztatták a plébánost. Mielőtt a rögtönítélő törvényszék összeült (tagjai két lakatos és egy kéményseprő voltak), Budapestről telefonutasítás jött a megyei direktóriumhoz, hogy a papot a községben fel kell akasztani, azért, mert a nép szereti őt. A néhány perces tárgyaláson a vádbiztos golyó általi, a védő (aki egy más városban vádbiztos volt) kötél általi halált indítványozott. A halálos ítéletet a tatai sofőrcsapat tagjai 1919. június 6-án hajtották végre.

6. A Lenin-fiúk és a hírhedt „tolvajnyelvük”

A Lenin-fiúk társadalmi összetétele Cserny alvilági kapcsolatrendszerének színes képét mutatta: szép számmal akadtak köztük tengerészek, tolvajok, börtöntöltelék, munkakerülők, a budapesti lumpenproletariátus különféle elemei. Az országos számarányhoz képest feltűnően sok zsidó keveredett közéjük. A Lenin-fiúkat öltözékük alapján bárki könnyen felismerhette: bőrnadrágban és bőrkabátban mutatkoztak, fegyverzetük karabélyból, pisztolyból, kézigránátból, rohamkésből állt. Különös

39 A Tanácsköztársaság véres almanachja, A proletárdiktatúra kortörténeti dokumentumgyűjteménye, 2020, 379.

40 A Tanácsköztársaság véres almanachja, A proletárdiktatúra kortörténeti dokumentumgyűjteménye, 2020, 379.

előszeretettel rekviráltak maguknak autókat: már a proletárdiktatúra első napjaiban huszonnégy gépkocsit kaparintottak meg, köztük Károly király és József főherceg járműveit. A Lenin-fiúk félelemben tartották egész Budapestet: áprilisban tűszokat szedtek a polgári lakosság köréből, a diktatúra alatt mintegy ötszáz embert zártak börtönbe.⁴¹

A Lenin-fiúk sajátos tolvajnyelvéről több forrás is beszámol. A könyvét 1922-ben hivatalos iratok alapján megszerkesztő Olysoi Gabányi János számba vette a periratokban felbukkanó szófordulatokat: „*A terroristák által a proletáruralom alatt elkövetett bűncselekmények, gyilkosságok nyomozása során lépten-nyomon találkozunk a következő kifejezésekkel: 'gajdeszre küldeni', 'gajdeszbe tenni', 'hazaküldeni', 'hidegre tenni'. E különleges kifejezések Cserny József, Papp Sándor, Kohn-Kerekes Árpád, Bartók József, Schön Gábor és Korvin-Klein Ottó terrorparancsnokok egybehangzó állítása szerint a 'megölést' jelentették, s ezeknek valódi értelmét nemcsak az ezen szavakkal utasítást adó népbiztosok, terrorparancsnokok, hanem a foganatosító terroristák is tudták. Ugyancsak előfordulnak az 'angolosan' és 'félangolosan'. Előbbi azt jelentette, hogy az elfogott egyént alaposan meg kell kínozni, de nem kell megölni; a 'félangolosan' pedig, hogy az illetőt meg kell verni, s azután elbocsátani. Ha pedig az utóbbi kifejezések kapcsolatosan fordulnak elő az előbbiekkal, nevezetesen: 'angolosan gajdeszbe küldeni', 'félangolosan hidegre tenni', az esetben az úgy értelmezendő, hogy válogatott kínzásokkal megölni, illetve kevésbé megkínozni és megölni. Szóval a kivégzéseknél a kegyetlenség fokának és módjának a mérésére szolgált. Ezen kívül Fickert Ferenc terroristanyomozó vallomása szerint a Korvin-Klein Ottó által használt és kedvelt kifejezés a 'mórába tenni', mely a Dunába dobást jelentette. Szamuely Tibor a vidéki ellenforradalmak leverése alkalmával elfogottakkal szemben, midőn már azokat az általa összeállított ún. forradalmi törvényszék elítélte, használta e kifejezéseket: 'Szegedre küldeni', 'vigyétek Szegedre', 'Szegedre vele', hogy ez mit jelentett, a tények eléggé megmondják. Ugyanis a kéznél levő terroristák nyomban a legközelebbi fához kísérték az áldozatot, s felakasztották.'"⁴²*

7. A „Lenin-fiúk” központja

Batthyány-palota, VI. Teréz krt. 9. (később 13. szám, 29423. hrsz., most a Budapest VI. kerületi önkormányzat működik az épületben). A Batthyány-palotában működött a Forradalmi Kormányzótanácsnak közvetlenül alárendelt Cserny József-féle különítmény. Az épületet Vágó Béla népbiztos rekvirálta. A palota pincéjében több vagon lőszert raktároztak el, valamint 12 aknavetőt, több gyalogsági ágyút és 24 gépfegyvert, amelyek közül néhányat a járőkelők megfélemlítésére a kapu előtt állították fel.⁴³

A Cserny-féle különítmény eleinte a Politikai Terrorcsapat nevet használta, de Kun Béla ezt a táblát levetette a palotáról, ezt követően a Belügyi Népbiztosság Politikai Osztályának Különítménye néven szerepelt. Május 1-jén az épület homlokzatára a *Kun-Vágó laktanya, Lenin fiúk* felirat került. Kun Béla 1919. július 15-e után újjászervezte a

41 Árkus, 1960.

42 Szentesi 2011, 34–43.

43 Bíró, 2014, 41.

Cserny-csoportot. Személyesen meg is jelent a Batthyány-palotában, ahol beszédet intézett a csoport tagjaihoz.⁴⁴

Ezen épület kapcsán érdekesség, hogy a Vörös Őrség Főparancsnoksága elhatározta, közlekedési osztályában új szervet állít föl a villamosokon való lógás meggátlása céljából. Ez a szerv a tervek szerint 300 főnyi karhatalmi emberből állt volna, akiknek egyetlen teendőjük a villamos lépcsőjén való utazás meggátlása lett. Szolgálati idejük napi 8 óra, illetményük pedig a vörös örökével egyenlő. A Vörös Őrség kerületi parancsnoksága főlhívta e célból a szakszervezeteket, hogy a katonai szolgálatra alkalmatlan munkanélküli elvtársakkal közöljék, miszerint azok, akik ebbe a közlekedési zászlóaljba belépni óhajtanak, június 20-án délelőtt 10 óráig a Vörös Őrség közlekedési osztályánál (Teréz körút 9. földszint 2. alatt) jelentkezzenek.⁴⁵

A Lenin-fiúk „beavatási szertartása” egy konkrét esetnek megfelelően a következőképpen zajlott: Gáspár József 1919. április 8-a vagy 9-e körül a Cserny-féle terrorcsapat tagja. Április közepén egy délelőtt, két bűnügyi vörös nyomozó autón, két úri osztályhoz tartozó férfit hozott be ellenforradalom gyanújával. A két férfit Cserny vette át, és továbbította őket a Groll és Nyakas nevű terroristáknak. Az említett két terrorista felszólította Gáspár Józsefet, hogy menjen velük a pincébe. Ott Groll és Nyakas a két letartóztatott személyt meztelenre vetkőztette, majd elvették ékszereiket és kb. 50 000 koronájukat. Utána megparancsolták Gáspárnak, mivel fiatal terrorista, hogy lője őket agyon, de a szemüket ne kösse be. Gáspár engedelmeskedett, mivel ha nem teszi, őt lőtték volna agyon. Gáspár Mannlicher típusú fegyverével egyenként 2-2 golyóval végzett áldozataival. A holttesteket hárman éjjel egy autóba tették, és a Margit-híd közepéről a Dunába dobták.⁴⁶

8. A „Lenin-fiúk” fegyverzete, viselete

A terrorcsapatnak megkülönböztető jelvénye nem volt. A bőrruhákat Papp Sándor és Groó Géza szerezte be. A ruházat kabátból, nadrágból és bőr kamásniból állt. A ruha színe fekete és zöld volt. Cserny 200 komplett öltönyt vett át, amelyekkel felszerelte az embereit. Egy ember teljes felszerelése a következő volt: 1 stucni (golyós fegyver), 1 Steyer pisztoly, bajonett, rohamkés, kézigránát és tojásgránát. Cserny emberei állandóan pisztollyal, bajonettel, rohamkéssel és tojásgránáttal járkáltak a városban. Voltak olyanok, akiknél még kézigránát is volt. Egyesek vörös csillagot hordtak a sapkájukon vagy a mellükön.⁴⁷ Amikor Cserny csapata Gödöllőre távozott, tagjai a felszerelést és a ruházatot magukkal vitték. A leszerelt ruhái és fegyverei közül 50 komplett felszerelés a gödöllői főhadiszállásnál lett beszolgáltatva, Cserny 11 teljes bőrruha felszerelést a népbiztosoknak adott át, akik magukat ruházták fel azzal. Cserny a megmaradt

44 A Tanácsköztársaság szolgálatában, 1959, 62.

45 Bíró, 2014, 42.

46 Bíró, 2014, 42–43.

47 Rotter, 1979, 85.

felszerelést a kelenföldi ruhatárba helyezte. A csapat májusi felosztatásakor többen a teljes felszereléssel megszöktek.⁴⁸

Az általános fegyverzetük 12 db gyalogsági 3,5 cm-es ágyú, 8 db 7,5 cm-es tábori ágyú, 6 db 14 cm-es aknavető, 6 db 9 cm-es aknavető, 24 db gépfegyver, 600 kézigránát, 150 db német gránát, 300 db tojásomba, 13-14 teherautó munícióval, valamint 10 db személyautó és 13 db teherautó. A sofőröket részint Cserny, részint a Vörös Hadsereg II. kerület Ezredes utca 5–7. szám alatti autócsapat parancsnoksága rendelte ki. Csernyék rendszerint az 1. számú Autóforgalmi Intézet autóit használták, bár volt saját autóparkjuk is. Az intézet a terroristáknak autókat és szükség esetén sofőrt is kölcsönzött. A sofőrök átlagos létszáma 12 fő körül mozgott, őket revolverrel és kézigránáttal szerelték fel. Emellett az autón is volt még egy rövid fegyver. A harcokban ők is részt vettek. A szakácsok is a létszámhoz tartoztak, számuk 2 fő volt, ők az ételosztásban vettek részt, fegyverük nem volt, a saját ruhájukat viselték. Kapuőri szolgálatra 10-10 embert alkalmaztak, 20-24 főt rendeltek ki a Szovjetházhoz, ezen felül Kun Bélához további 8-10 embert. A kapuőrök naponként váltották egymást, de Kun Bélát állandó személyzet kísérte. Ez volt a Kun-őrség.⁴⁹

A terroristák között főleg magas és erős fizikumú férfiak voltak, de ettől néha eltértek, hiszen Pelsőczy József csak 150 cm volt. Cserny három dolgot nem tűrt meg, ezek: „*kártya, kocsmá, kurva*”.

A Batthyány-palotában a legénységi szoba a második emeleten volt. A kapuba géppuskát állítottak fel, és az egész járda el volt kerítve. Az épületben az őrszolgálat abból állt, hogy a kapuban kellett állni és vigyázni az ott álló autókra, valamint arra figyelni, hogy senki se járjon a palota előtti járdán. A pincében lévő muníciót is őrizni kellett, valamint Cserny József szobája előtt is őr állt, aki oda senkit sem engedett be. A csapat konyhája a VI. kerület Nagymező u. 32. száma alatt, Turkovits Gyula hentes- és mészárosmesternél üzemelt, szakácsuk Elbaum Náthán volt.⁵⁰

Cserny terrorcsapata három szakaszra oszlott: az első szakasz parancsnoka Gerlei Géza, a másodiké Mann József, a harmadiké Szabó József volt. Fikert Ferenc vallomása szerint 8 szakaszból állt, ebből csak 3-4 volt állandóan a Batthyány-palotában, a többi különböző vidéki helyekre rendelték ki. Eszerint az I. szakasz parancsnoka Gerlei Géza volt, aki állandóan vidéken volt Szamuelyvel. A szakasz parancsnokhelyettese Mann József volt. A IV. szakasz parancsnoka Tombor József, az V. szakasz parancsnoka Bataglia Néri, a VI. szakasz parancsnoka Rogozsán Lajos (Ragozsán), a VII. szakasz parancsnoka Birda Lajos, a VIII. szakasz parancsnoka Pánits Vilmos volt. A második és a harmadik szakasz parancsnokai mindig vidéken voltak. Schönfeld József május 1-jén lett a VI. szakaszba beosztva, társai Ascherovits Leon, Wagner N., Klein Béla, Zimmermann Lajos, Slezák Adolf, Csonka László, Demeter István voltak. Egy másik forrás szerint volt egy IX. szakasz, melynek Lui Béla volt a parancsnoka.⁵¹

A terrorcsapat számos budapesti és vidéki ellenforradalmi akciót, megmozdulást vert le. A „rendteremtés” vége letartóztatás, fosztogatás, rablás, fizikai bántalmazás és

48 Bíró, 2019, 61.

49 Bíró, 2014.

50 Bíró, 2019, 61.

51 Bíró, 2019, 62.

gyilkosság lett. A terroristák ezen akcióikat a terrorcsapat május elejei feloszlataásáig folytathatták.⁵²

9. Összegzés

A Tanácsköztársaság rendvédelme meglehetősen kaotikus képet mutatott. Több, egymással párhuzamosan működő rendőri szervezet, direktórium, munkástanács és karhatalmi különítmény is végzett felderítéseket politikai ügyekben. Hiába próbálta Korvin központosítani a nyomozásokat, a személyi átfedések, párhuzamos felderítések és önkényeskedések mindvégig megmaradtak. Ez azzal a következménnyel is járt, hogy a közvélekedés összemoszta a terror gyakorlóinak személyét. Későbbi vallomások alapján megállapítható, hogy a bekísért „ügyfelek” sokszor nem tettek különbséget Korvin és Cserny Józseffel vagy más különítményes parancsnokkal, és olyan mondatokat és tetteket is neki tulajdonítottak, amelyeket soha nem mondott és követett el.⁵⁴

Az ellenforradalom elleni harcot Korvin Ottó és Szamuely Tibor irányította. Korvin Ottó a Belügyi Népbiztosság Politikai Osztályának az élén állott, s mivel a belügyi népbiztosok többnyire a fronton tartózkodtak, meglehetősen önállóan dolgozott.⁵⁵ A jelentősebb ellenforradalmi szervezkedéseket a fővárosban megakadályozták, amelyeket aztán megtorlásul féktelen terror követett.

A bűncselekmények felderítésével kapcsolatos feladatokat a Forradalmi Kormányzótanács LXXXIV. számú rendelete értelmében a Vörös Őrség⁵⁶ látta el, ez volt az egyedüli nyomozótestület. A szerv a nyomozás befejezése után az ügyeket átadta a forradalmi törvényszékeknek a büntetőeljárás további részének lefolytatása végett.⁵⁷

A Tanácsköztársaság fennmaradása, egész léte szempontjából a büntetőjog volt a legfontosabb jogterület, hisz a proletariátus háborús viszonyok között jutott hatalomra, külső és belső ellenségeinek támadásaira állandóan számítani kellett, s emellett a fennálló élelmiszer-, tüzelőanyag- és iparcikkhiány is nehezítette a helyzetet.⁵⁸

A forradalmi törvényszékek ítéleteinek ugyanolyan felülbíráását vette tervbe a Kormányzótanács, mint ahogy az Szovjet-Oroszországban már hosszabb ideje folyt. De nemcsak a szovjet-orosz jognak volt hatása erre az előterjesztésre, hisz azt már ismerték a Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendeletének elfogadásakor is. A politikai helyzet kiéleződése folytán valóban az volt a legcélravezetőbb a proletárdiktatúra szempontjából, hogy a legfőbb államhatalmi szerv tagjaiból álló bizottságok végezzék el a felülvizsgálatot, mert ők voltak a legjobban tisztában az ország kül- és belpolitikai

52 Bődök, 2016.

53 Rotter, 1979, 85.

54 Müller, Takács és Tulipán, 2019, 196–197.

55 Proletár 1921. XII. 22. Lékai János: Emlékezés Korvin Ottóra.

56 Kovács, 1956.

57 Takó, 2019, 64.

58 Sarlós, 1959, 3.

helyzetével, a Tanácsköztársaság tervbe vett politikai lépéseivel, amelyek az adott időszakban egyáltalán nem voltak közömbösek egy-egy politikai ügy elbírálásánál.⁵⁹

Irodalomjegyzék

- A Tanácsköztársaság szolgálatában.* (1959) Budapest: BM Tanulmányi és Módszertani Osztálya-BM-ORFK Politikai Nevelő Osztály, Budapest.
- A Tanácsköztársaság véres almanachja. A proletárdiktatúra kortörténeti dokumentumgyűjteménye.* (2020) Budapest: Magyar Menedék.
- Árkus, J. (1960) *Lenin-fiúk.* Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Bíró, A. (2014) *A Tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai.* Budapest: Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Galéria.
- Bíró, A. (2019) *Vörös terrorcsapatok és a mindennapok terrorja a Magyarországi Tanácsköztársaság idején.* Pápa: Pápai Jókai Mór Városi Könyvtár.
- Bödök, G. (2016) 'A „proletárforradalom hűséges katonái” vagy „közönséges haramiák”? Kik voltak a „Lenin-fiúk?’, *Múltunk*, 2016/1.
- Erdős, E. (1971) 'A Magyar Tanácsköztársaság büntető törvényhozása című előadása', in Sztóczki, M. (szerk.) *A Magyar Tanácsköztársaság államáról és jogáról (1919–1969).* Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara.
- Földvári, J. (1971) 'A Tanácsköztársaság büntetőpolitikája című előadása', in Sztóczki, M. (szerk.) *A Magyar Tanácsköztársaság államáról és jogáról (1919–1969).* Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara.
- Halász, P. (1955) 'Tanulmányok a Magyar Tanácsköztársaság államáról és jogáról', *Állam és Jogtudományi Intézet Tudományos Könyvtára*, 1955/9.
- Halász, P., Kovács, I., Feschka, V. (1959) *A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása.* Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kádár, I. (1959) 'Országos Kísérleti Kriminológiai Intézet a Tanácsköztársaságban', *Jogtudományi Közlöny*, 14/9.
- Kovács, N. (1956) *A Vörös Őrség.* Budapest: Vörös Csillag Nyomda.
- Lenin (1974) *Magyarországról. A Marxizmus-Leninizmus Klasszikusainak Kiskönyvtára.* Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Mezey, B. (2003) *Magyar alkotmánytörténet.* Budapest: Osiris Kiadó.
- Müller, R. Takács, T. és Tulipán, É. (2019) *Terror 1918–1919, Forradalmárok, ellenforradalmárok, megszállók.* Budapest: Jaffa Kiadó.
- Proletár 1921. XII. 22. Lékai János: Emlékezés Korvin Ottóra.
- Proletárjog, 1919. április 19., 4. sz.
- Proletárjog, 1919. július 12., 11. sz.
- Proletárjog, 1919. június 7., 6. sz.
- Rákos, F. (1953) *Állam és alkotmány a Magyar Tanácsköztársaságban.* Budapest: Jogi és Államigazgatási Könyv-és Folyóiratkiadó.

59 Sarlós, 1969, 330.

- Rákos, F. (1959) 'Az első szocialista alkotmány Magyarországon című tanulmánya', in Sarlós, B. (szerk.) *A Magyar Tanácsköztársaság állama és joga*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Rotter, J. (1979) *1919 A proletárhatalom védelmében*. Budapest: BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség.
- Sarlós, B. (1959) *A Tanácsköztársaság fontosabb jogszabályai*. Budapest: Kossuth Kiadó–Magyar Jogász Szövetség.
- Sarlós, B. (1961) *A Tanácsköztársaság Forradalmi Törvényszékei*. Budapest: Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó.
- Sarlós, B. (1969) *A Tanácsköztársaság jogrendszerének kialakulása*. Budapest: Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó.
- Szentesi, Z. L. (2011) *Vörösteror Szolnokon 1919. május 3–4*. Budapest: Kárpátia Stúdió Kft., 2011.
- Takó, D. (2019) *A katonai büntetőjog speciális intézményei a XX. század első felében, A Tanácsköztársaság katonai büntetőjoga és a Honvéd Vezérkar Főnökének Bírósága*. Budapest: Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság – Bibliotheca Juris Militaris V.

KASUBA RÓBERT ISTVÁN

A fakultatív polgári házassági modell magánjogi integrációjának lehetőségei Magyarországon – empirikus tapasztalatok egy lehetséges jogpolitikai irányról

Possibilities for the Private-Law Integration of the Facultative Marriage Model in Hungary – Empirical Insights into a Possible Legal Policy Direction

Abstract: The article examines whether, and under what legal-technical and constitutional conditions, Hungary could adopt a facultative marriage model in which a marriage concluded before a religious officiant would, if certain statutory guarantees are met, produce the same civil law effects as a marriage concluded before a state registrar. The analysis situates the debate in the long-standing tension in Hungarian private law between party autonomy and state control over personal status. Building on comparative European solutions, the study argues that marriage in modern private law is created primarily by the parties' serious, concordant declaration of will; state recognition is largely declaratory, serving legal certainty and public oversight rather than constituting the relationship itself. The empirical part relies on a mixed-methods study of professionally involved actors. An overwhelming majority of clergy (~89%) consider the act they perform to be capable of constituting a legally valid marriage, and the wider professional sample articulates two, ultimately compatible narratives: the protection of private autonomy and the demand for predictable, state-guaranteed registration. The findings suggest that a regulated pluralism of marriage forms is viewed as socially and normatively acceptable, and that an optional, church-or-civil route to a single legal status could be integrated coherently into Hungarian private law without abandoning constitutional limits on state-church relations.

Keywords: marriage, facultative marriage model, state-church relations, private law, legal certainty, Hungary

Összefoglaló: A tanulmány azt vizsgálja, hogy Magyarországon milyen jogtechnikai és alkotmányos feltételek mellett lenne lehetséges egy fakultatív házassági modell bevezetése, amelyben az egyházi szertartás keretében kötött házasság – bizonyos törvényi garanciák teljesülése esetén – ugyanazokat a polgári jogi joghatásokat váltaná ki, mint az állami anyakönyvvezető előtt kötött házasság. Az elemzés a magyar magánjogban régóta fennálló feszültség keretébe helyezi a kérdést, amely az egyéni autonómia és az állami kontroll között húzódik a személyi állapot szabályozásában. Európai összehasonlító megoldásokra építve a tanulmány amellett érvel, hogy a modern magánjogban a házasságot elsősorban a felek komoly és egybehangzó akaratnyilatkozata hozza létre; az állami elismerés nagyrészt deklaratív jellegű, amely a jogbiztonságot és a közfelügyeletet szolgálja, nem pedig magát a

jogviszonyt konstituálja. Az empirikus rész szakmailag érintett szereplők körében végzett vegyes módszertanú kutatáson alapul. A lelkészek túlnyomó többsége (~89%) úgy véli, hogy az általuk végzett szertartás alkalmas jogilag érvényes házasság létrehozására, míg a tágabb szakmai minta két, végső soron összeegyeztethető narratívát fogalmaz meg: a magánautonómia védelmét és az előre látható, államilag garantált nyilvántartás iránti igényt. Az eredmények arra utalnak, hogy a házassági formák szabályozott pluralizmusa társadalmilag és normatívan elfogadhatónak tekinthető, és hogy egy választható, egyházi vagy polgári úton elérhető egységes jogi státusz koherensen illeszthető lenne a magyar magánjog rendszerébe anélkül, hogy fel kellene adni az állam és az egyház viszonyára vonatkozó alkotmányos korlátokat.

Kulcsszavak: házasság; fakultatív házassági modell; állam-egyház kapcsolatok; magánjog; jogbiztonság; Magyarország

1. Bevezetés – a házasság magánjogi természetének dilemmája

A házasság intézménye a magyar magánjog egyik legösszetettebb és legnagyobb elméleti hagyományokkal bíró területe. Kettős természetét – mint jognyilatkozatot és mint státusváltozást eredményező aktust – a jogelmélet és a családjog tudománya egyaránt kiemeli. A házasság akkor jön létre, amikor a házasulók az anyakönyvvezető előtt szabadon, személyesen és egy időben kinyilvánítják házassági szándékukat. Az anyakönyvi bejegyzés e jognyilatkozat hivatalos dokumentálása, amely a házasság fennállásának igazolását szolgálja, de nem feltétele annak létrejöttének vagy érvényességének. Ez a kettősség – a házasság személyes akaratnyilatkozaton alapuló, ugyanakkor státuszt teremtő jellege – határozza meg a fakultatív polgári házassági modell magánjogi értelmezési kereteit is.

A fakultatív polgári házassági modell ugyanis azon a feltevésen alapul, hogy a házasságkötés joghatályát nem kizárólag az állami forma képes biztosítani, hanem az egyházi szertartás is, ha annak tartalmi és eljárási elemei megfelelnek a jogrend által meghatározott érvényességi követelményeknek. E kérdés magánjogi jelentősége kettős. Egyrészt az érvényességi feltételek szintjén merül fel, az akaratnyilvánítás, a személyes jelenlét és a képviselőt kizárása a Ptk. 4:7. §-ának klasszikus tartalma szerint nem formai, hanem anyagi jogi érvényességi feltétel.¹ Másrészt a joghatály aspektusában jelenik meg, hiszen a házasságkötés hatályosulása a nyilvántartásba vétellel válik a személyi státust megváltoztató aktussá.

1 Ptk. 4:7. § (1) A házasságkötést megelőzően a házasulóknak az anyakönyvvezető előtt ki kell jelenteniük, hogy házasságuknak nincs jogi akadálya, és igazolniuk kell, hogy házasságkötésük jogi feltételei fennállnak. (2) A házasságkötést az anyakönyvvezető csak a házasságkötési szándék bejelentését követő harminc nap utáni időpontra tűzheti ki. A jegyző e határidő alól indokolt esetben felmentést adhat. (3) A házasulók valamelyikének közeli halállal fenyegető egészségi állapota esetén a házasulók nyilatkozata a házasságkötés összes jogi feltételének igazolását pótolja, és a házasságot a bejelentés után nyomban meg lehet kötni.

A fakultatív polgári házassági modell ebből a szempontból újraértékelteti a házasság magánjogi természetét. Ha a házasság létrejötté egyházi szertartás keretében is jogilag érvényesnek és az állam által elismertnek minősülne, a házasságkötés kettős természetű jognyilatkozatként jelenne meg: egyrészt a felek személyes akaratnyilatkozataként, másrészt az állam által nyilvántartásba vett, státuszt keletkeztető aktusként. Ez a kettős konstrukció összhangban állna a magánjog alaptételeivel, különösen az akarati autonómia elvével² és a jogbiztonság követelményével. A magyar családjog uralkodó felfogása szerint a házasság létrejötté a felek autonóm, személyes akaratnyilatkozatán nyugszik; az állam szerepe elsődlegesen eljárási és nyilvántartási garancia, amely a döntést közhitelessé és bizonyíthatóvá teszi harmadik személyek felé.³

Jelen tanulmány célja annak feltárása, hogy a fakultatív polgári házasságkötési modell miként illeszthető a magyar magánjog rendszerébe, különös tekintettel az érvényesség kérdésére, a személyi státus megváltozásának feltételeire, valamint az állam és az egyház kapcsolatának magánjogi relevanciájára. Az elemzés kiindulópontja, hogy a házasságkötés nem pusztán közjogi eljárás, hanem magánjogi nyilatkozat, amelynek formai és anyagi feltételei kodifikálhatóak. A kérdés tehát nem az, hogy az egyházi házasság „vallási cselekményként” értékelhető-e, hanem az, hogy magánjogi aktusként megfelel-e a Ptk. érvényességi feltételeinek és joghatásai szempontjából a törvényi elvárásoknak. Álláspontom szerint – kellő alkotmányos és eljárásjogi garanciák biztosítása mellett – egy fakultatív, állami vagy egyházi forma szerinti házasságkötési rendszer beilleszthető a magyar magánjogba anélkül, hogy az az állam világnézeti semlegességének követelményét vagy a jogbiztonság elvét sértené.

2. A házasság jogi természetének fejlődése a magyar magánjogban

A házasság magyar jogi megítélése végig két pólus között mozgott: egyrészt magánjogi akaratnyilatkozat két személy között, másrészt olyan közösségi jelentőségű személyes állapot, amelynek joghatásait az állam rendezi és védi.⁴ Ennek a kettős természetnek a történeti alakulása magyarázza, hogy ma egyáltalán felmerülhet a fakultatív házassági modell kérdése, vagyis az, hogy a házasság polgári joghatása – elvileg – ugyanazzal a tartalommal beállhasson akár világi, akár egyházi forma mellett is, feltéve hogy az állam garanciái teljesülnek.⁵

2 Az akarati autonómia elve (latinul: *principium autonomiae voluntatis*) azt jelenti, hogy a jogalanyok – vagyis a személyek, akik jogviszonyokat hozhatnak létre – szabadon dönthetnek arról, hogy kívánnak-e jogviszonyt létesíteni, kivel és milyen tartalommal. Vö. Vékás, 2018, 385–386.

3 Vö. Szeibert, 2022, 15–19.

4 Vö. 1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról.

5 1894. évi XXXIII. törvénycikk az állami anyakönyvekről.

2.1. A kettős (egyházi és világi) gyökér

A magyar jogfejlődés korai szakaszában a házasság egyszerre volt szentség és jogügylet. A kánonjog egységesítette az érvényességi feltételeket (felszentelt egyházi személy és tanúk jelenléte), és a házasságot felbonthatatlan, isteni eredetű köteléknek tekintette.⁶ A világi (uralkodói, majd állami) jog ezzel párhuzamosan a házasságot család- és vagyonrendező intézményként fogta fel: névviselés, öröklés, gyermek jogállása, társadalmi státus. A reformáció után a protestáns jogértelmezés erősebben szerződéses jellegként írta le a házasságot, vagyis világi aktusként is kezelte, nem pusztán egyházi szentségként. A magyar hagyomány így kettős lett: a vallási legitimáció és polgári (vagyon, státusjogi) funkció egyszerre volt jelen. Ez a kettősség a modern polgári házasságkötés történeti hátterévé vált.

2.2. Az állami monopólium megszilárdulása (1894–1959)

A döntő fordulatot az 1894. évi XXXI. törvénycikk hozta, amely a házassági jogot egységes állami keretbe rendezte és a polgári házasságot kötelezővé tette; a házasságkötés formai monopóliuma ettől kezdve az államhoz került.⁷ A korszak indokolása kifejezetten közérdekre hivatkozott: a házasság ténye nem maradhat pusztán felekezeti hatáskörben, mert a személyi állapot egységes, közhiteles és bíróság előtt bizonyítható módon rögzítendő. Ez a gondolat, miszerint a házasságkötés nem csupán erkölcsi és vallási aktus, hanem nyilvántartandó, bizonyítható személyi állapot-változás, a XX. század második felében tovább erősödött. Az 1959. évi IV. törvény a házasság létrejöttét formailag továbbra is az anyakönyvvezető előtti, tanúk jelenlétében tett nyilatkozathoz kötötte; ezzel a házasságot a jogrendszer ténylegesen állami eljárásként kezelte, miközben a lényeg, a két fél kölcsönös beleegyezése magánjogi jellegű maradt. E logika ma sem szakadt meg: a házasság fennállását az állam közhiteles anyakönyvi bejegyzéssel bizonyítja, és ezt ma már elektronikus anyakönyvi rendszer garantálja a 2010. évi I. törvény alapján.⁸

2.3. A jelenlegi alkotmányos keret és annak következménye

A Ptk. CSK⁹ úgy fogalmaz, hogy a házasság akkor jön létre, ha az együttesen jelen lévő férfi és nő az anyakönyvvezető előtt személyesen kijelenti, hogy egymással házasságot köt; a nyilatkozat nem köthető feltételhez vagy határidőhöz.¹⁰ A törvény azt is kimondja, hogy a kijelentések után az anyakönyvvezető megállapítja a házasság létrejöttét, és a házasságkötés tényét bejegyzi a házassági anyakönyvbe; továbbá a házasságkötésnek két tanú jelenlétében, nyilvánosan, jellemzően az önkormányzat hivatali helyiségében kell megtörténnie.¹¹ Ezek a szabályok két dolgot egyszerre mondanak ki. Egyrészt a házasság lényege továbbra is a felek személyes, közvetlen, egymás felé

6 Mezey, 2007, 142–145.

7 Bódiné Beliznai, 2025.

8 2010. évi I. törvény az anyakönyvi eljárásról.

9 A magyar Ptk. IV. Családjogi Könyve.

10 Vékás és Gárdos, 2020a, 730–734.

11 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 4:5. §. „Házasság akkor jön létre, ha az együttesen jelen lévő férfi és nő az anyakönyvvezető előtt személyesen kijelenti, hogy egymással házasságot köt.”

tett akaratnyilatkozata. Másrészt a házasság polgári joghatásainak beállítását az állam deklarálja, és azonnal közhiteles nyilvántartásba emeli.

Ezt egészíti ki az Alaptörvény VII. cikke, amely kimondja, hogy Magyarországon „az állam és az egyházak különváltan működnek”,¹² az egyházak önállóak, ugyanakkor „az állam a közösségi célok érdekében együttműködik az egyházakkal”.¹³ Ez a megfogalmazás egyszerre rögzíti a világnézeti semlegességet és nyitva hagyja a szervezett együttműködés lehetőségét: vagyis az állam bizonyos közérdekű feladatok ellátását elvileg rábíthatja vallási közösségekre is. Dogmatikailag ez a jelenlegi helyzet kulcsa. A hatályos szabályozás alapján a házasság nem azért létezik, mert az állam „megengedi”, hanem mert a felek személyesen, egybehangzó akaratkijelentéssel házasságot kötnek; az állam ezt hitelesíti, közhitelesen rögzíti és védi.¹⁴ Ha ez igaz, akkor elvileg elképzelhető egy olyan fakultatív modell, amelyben az akaratnyilatkozatot nem kizárólag az anyakönyvvezető előtt lehet megtenni, hanem egy olyan egyházi szereplő előtt is, akit az állam előzetesen kifejezetten erre a célra felhatalmazott.¹⁵ A jogbiztonsági minimum ebben a koncepcióban nem változna: továbbra is személyazonosítás, tanúk, jegyzőkönyv, azonnali bejegyzés az állami nyilvántartásba.

3. Érvényesség és joghatály magánjogi szempontból

A házasság érvényessége és joghatálya a magyar magánjogban mindig is az egyik legösszetettebb kérdés volt. A házasságot a jogrendszer egyrészt akaratnyilatkozatként, másrészt státusváltóként eredményező tényként kezeli. E kettő együtt garantálja, hogy a házasság egyszerre maradjon akaratelvű, jogügyleti jellegű aktus, és egyben a személyi jogi státus megváltozását eredményező intézmény. A fakultatív házassági modell szempontjából e kettősség újraértelmezése kulcsfontosságú: vajon az egyházi szertartás keretében tett házassági nyilatkozatot, amennyiben formai és anyagi jogi feltételei összhangban állnak a Ptk. házassággal kapcsolatos rendelkezéseivel, érvényesnek és a jogrend által elismert hatásokat kiváltó aktusnak tekinti-e az állam? A kérdés megválaszolásához először az érvényesség és a joghatás közötti dogmatikai viszonyt kell feltárni.

3.1. Az érvényesség fogalma a házassági jogviszonyban

A házasság érvényessége a magánjogban akarati és formai feltételek együttes meglétét igényli. A Ptk. 4:7. §-a értelmében előírt nyilatkozatokat a feleknek az anyakönyvvezető

12 Magyarország Alaptörvénye, VII. cikk (3) bekezdés: „Az állam és a vallási közösségek különváltan működnek. A vallási közösségek önállóak.”

13 Magyarország Alaptörvénye VII. cikk (4) bekezdés: „Az állam és a vallási közösségek a közösségi célok elérése érdekében együttműködhetnek. Az együttműködésről a vallási közösség kérelme alapján az Országgyűlés dönt. Az együttműködésben részt vevő vallási közösségek bevett egyházként működnek. A bevett egyházaknak a közösségi célok elérését szolgáló feladatokban való részvételükre tekintettel az állam sajátos jogosultságokat biztosít.”

14 Vö. Schanda, 2018.

15 Kasuba, 2022, 36–85.

előtt, két tanú jelenlétében kell megtenniük. A fakultatív modell lényege abban ragadható meg, hogy a házasság anyagi jogi alapját képező akaratnyilatkozat magánjogi természetű, míg az állami formai elem – az anyakönyvvezető előtti nyilatkozat – közjogi érvényességi garancia. Az érvényesség magánjogi értelemben tehát nem attól függ, hol történik a nyilatkozat, hanem attól, hogy megfelel-e a jogrendszer által meghatározott tartalmi és alaki minimumoknak. Ebből következően, ha az egyházi házasságkötés során a házasulók személyesen és szabad akaratból egybehangzó pozitív nyilatkozatot tesznek, jelen vannak tanúk, és a nyilatkozat írásban rögzítésre, majd állami nyilvántartásba vételre kerül,¹⁶ akkor az aktus éppúgy megfelelhet a Ptk. érvényességi követelményeinek, mint az anyakönyvvezető előtt kötött házasság. Több szerző is rámutat, hogy a házasság érvényességi feltételeinek zöme nem közjogi, hanem magánjogi természetű; a formai közvetítés célja a bizonyíthatóság és a hitelesség biztosítása, amely technikailag nem kizárólag állami személyhez köthető.¹⁷ A fakultatív polgári házassági modell ebből következően nem az érvényesség jogi fogalmát bontaná meg, hanem annak eljárási csatornáját bővítené: az állami és az egyházi eljárás funkcionális egyenértékűként működhetne, ha az állam a formai garanciákat fenntartja.

3.2. A joghatás és az állami elismerés kérdése

A házasság jogi joghatás abban áll, hogy a felek között családjogi jogviszony jön létre, amelyhez személyi és vagyoni jogok, valamint kötelezettségek kapcsolódnak. E joghatás közjogi érvényű eredmény, ugyanakkor magánjogi alapon nyugszik: az állam elismeri, de nem maga hozza létre a felek kapcsolatát. A fakultatív házassági modell e felfogásból indul ki, mivel az elismerés elvére épül: a házasság létrejöttének alapja a felek kölcsönös és szabad akaratnyilatkozata, az állam pedig e nyilatkozatot formailag hitelesíti és jogilag elismeri. Az anyakönyvi forma így a közhitelességet és a bizonyíthatóságot szolgáló garanciális eszköz, nem pedig a jogviszony létrehozásának módja.¹⁸ Mindez arra utal, hogy az állam a házasságkötés eljárási feltételeit ugyan saját hatáskörében szabályozza, de ezzel nem változtatja meg a jogviszony magánjogi természetét, csupán biztosítja annak érvényesülését a jogrendben.

Ez a különbségtétel lényeges, mert az állam–egyház együttműködés jogalapja az Alaptörvény VII. cikk (3) bekezdéséből fakad: az állam és az egyház „*a közösségi célok érdekében együttműködhet*”. A házasság intézménye tipikusan ilyen „közösségi cél”, amely társadalmi stabilitást és felelősségvállalást közvetít. A fakultatív modell esetében az állam nem megalkotja, hanem elismeri és konstatálja a házasságot: a jogviszony anyagi jogi létrejötté a felek kölcsönös akaratnyilatkozatához kötődik. Az állami nyilvántartásba vétel nem a házasság keletkeztető okát, hanem annak közokirati rögzítését, közhitelességet és harmadik személyekkel szembeni igazolhatóságát biztosítja. Ennyiben az anyakönyvi eljárás deklaratív jellegű formai garancia, amely a jogbiztonságot szolgálja, de nem helyettesíti és nem pótolja a felek akaratnyilatkozatát mint a létrejött feltételét. E logika szerint az állam az egyház előtt létrejött házasságot is elismerheti, feltéve

16 Ez tulajdonképpen az anyakönyvi irat aláírása és a házasság anyakönyvezése.

17 Szeibert, 2022, 15–17; Csink, 2018; Vékás és Gárdos, 2020a, 725–734.

18 Szeibert, 2022, 19; Vékás és Gárdos, 2020, 725–734.

hogy a joghatás közhiteles rögzítése – a nyilvántartásba vétel – megtörténik; a keletkezés azonban mindvégig a felek nyilatkozatához kapcsolódik, nem a bejegyzéshez.¹⁹

Az európai összehasonlító jog tapasztalatai ezt megerősítik, mivel pl. Olaszországban az 1984-es új konkordátum szerinti rendszerben az egyházjogi formában megkötött házasság polgári joghatásai akkor állnak be, ha a házassági iratot az állami anyakönyvvezető a *stato civile* nyilvántartásába²⁰ bejegyzi; az iratot a plébános²¹ küldi meg legkésőbb öt napon belül.²² A polgári joghatás az egyházi szertartás napjára visszahatóan keletkezik.²³

Ausztriában és Németországban a házasság polgári joghatálya kizárólag az állami anyakönyvvezető előtt tett házassági nyilatkozattal jön létre. Az egyház előtti szertartás csak vallási jelentőséggel bír, és nem keletkeztet polgári joghatást, még akkor sem, ha azt az állam később nyilvántartásba veszi. Mindkét országban tehát a házasság kötelezően polgári jogi aktus, a fakultatív vagy konvalidációs modell nem alkalmazható.²⁴

Szlovákiában az állam és az egyház közötti együttműködésen alapuló házassági rendszer a deklaratív elismerés elvét követi.²⁵ A házasság akkor jön létre, ha a jegyzések az anyakönyvvezető vagy az állam által elismert egyház lelkésze előtt nyilatkoznak házasságkötési szándékukról.²⁶ Az így megkötött házasság polgári jogi joghatásokat vált ki külön állami anyakönyvi eljárás nélkül, mivel az egyház a házassági jegyzőkönyvet továbbítja az állami nyilvántartásba. Az ilyen házasságkötésre regisztrált egyházak felhatalmazása az állami elismeréshez kötött,²⁷ amely alapján az állam bizalmi alapon ruhazza át a formai joghatóságot, megőrizve a jogbiztonság és a közhitelesség ellenőrzési garanciáit. A szlovák szabályozás fakultatív jellegű, mivel a felek dönthetnek az egyházi vagy polgári forma mellett, ugyanakkor az állam integrált elismerési mechanizmust alkalmaz: az egyházi szertartás anyagi jogi értelemben létrehozza a házasságot, amelyet az állam deklaratív módon ismer el.²⁸

Magyarországon a fakultatív házasságkötési modell technikai előfeltételei elvileg már most is adottak, hiszen az EAK²⁹ olyan auditálható és biztonságos infrastruktúrát biztosít, amely alkalmas lehet külső, hitelesített adatszolgáltatók – például

19 Vö. Csák, 2014, 47–52.

20 Az olasz *stato civile* a személyi állapotokra (születés, házasság, halál stb.) vonatkozó állami anyakönyvi nyilvántartást jelenti, amely a családi státusz közhiteles igazolását szolgálja.

21 A plébános a katolikus egyházban az a pap, aki a megyés püspök megbízásából egy meghatározott plébánia lelképásztori ellátásáért felelős (CIC 515–519. kán.). Vö. Erdő, 2015, 515–519. kán.

22 Finocchiaro, 2012, 342–344.

23 Vö. Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana, Serie Generale n. 85, 10 aprile 1985, Supplemento Ordinario n. 28, 5–6.

24 Vö. Barta és Schauer, 2018, 45; Palandt, 2021, § 1310, Rn. 2.; Österreichisches Ehegesetz (EheG) § 15 Abs. 1.

25 Vö. Oroszová, 2018, 52–55.

26 Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine (Családjogi törvény), § 4.

27 Zákon č. 308/1991 Z. z. o slobode náboženskej viery a postavení cirkvi a náboženských spoločností [A vallásszabadságról és az egyházak jogállásáról szóló törvény]. Bratislava, Národná rada SR.

28 Vö. Tkáčiková, 2014, 433–441.

29 Elektronikus Anyakönyvi Rendszer.

önkormányzati, diplomáciai vagy akár egyházi szervek – bevonására.³⁰ Az egyházi házasság állami elismerésének kérdése nem technikai, hanem bizalmi és normatív természetű: az államnak mérlegelnie kell, hogy az egyházi eljárás a jogbiztonság és a közhitelesség követelményeinek milyen mértékben felel meg. A szlovák modell arra mutat rá, hogy a házasság polgári jogi érvényessége nem feltétlenül követel meg közvetlen anyakönyvi adatbevételt, ha az egyház az állam által felhatalmazott a házassághoz, és az aktus automatikusan jogilag elismertté válik. Az olasz rendszerben az egyházi forma alapján létrejövő házasság polgári jogi érvényét az állam deklaratív elismeréssel biztosítja. E példák azt mutatják, hogy az állami elismerés kérdése nem technikai, hanem bizalmi és jogpolitikai természetű.

A különböző európai modellek azt mutatják, hogy a házasság állami elismerése nem pusztán adminisztratív vagy technikai kérdés, hanem a kölcsönös bizalomra és a funkcionális egyenértékűsége épülő jogpolitikai döntés eredménye. A szabályozás középpontjában nem az adatbevétel vagy az eljárási integráció technikája áll, hanem annak megítélése, hogy az állam milyen mértékben tekinti az egyházi eljárást – annak garanciális rendjét, ellenőrizhetőségét és dokumentáltságát – a jogbiztonság és a közhitelesség szempontjából egyenértékűnek a saját anyakönyvi rendszerével. Ennek meghatározása nem technológiai, hanem normatív és bizalmi jellegű jogpolitikai mérlegelés kérdése.³¹

3.3. A magánjogi akaratnyilvánítás és az állami forma összekapcsolása

A házasság érvényessége a kölcsönös akaratnyilatkozat érvényesülésén alapul, a joghatás keletkezésének döntő eleme a felek akaratni konszenzusa, nem pedig az állami formai aktus.³² Az állam e nyilatkozatot nem helyettesíti, hanem nyilvántartási és igazolási eszközökkel biztosítja annak közhitelességét és bizonyíthatóságát. A fakultatív modell lényege ebből következően nem abban áll, hogy ki vezeti le a házassághoz, hanem abban, hogy az eljárás bizonyítható, ellenőrizhető és auditálható legyen.³³ A magánjog szemlélete szerint az érvényesség nem a ceremónia vallási jellegétől, hanem az akaratnyilatkozat megfelelőségétől függ.³⁴ A házassághoz így nem hitbéli, hanem jognyilatkozati aktus, amelyben a vallási környezet csupán kontextuális jelentéssel bír, a felek nyilatkozata viszont jogi tartalommal ruházza fel a cselekményt.³⁵ A modern magánjog egyik alapelve, hogy a forma nem öncél, hanem a jogbiztonság eszköze, azaz a célja a nyilatkozat bizonyíthatósága és a felek védelme, nem pedig a tartalom meghatározása.³⁶ Az anyakönyvvezető előtti kötelező házassághozkötési forma is e célt szolgálja: az állam nem a vallási tartalmat kontrollálja, hanem a nyilatkozat tényszerű

30 368/2016. (XI. 29.) Korm. rendelet az Elektronikus Anyakönyvi Rendszer működéséről. Magyar Közlöny, 2016/189.

31 Vö. Ferrari, 2008, 1–18; Boni, 2023, 2–41.

32 Vö. Szeibert, 2022, 19.

33 Vékás és Gárdos, 2020, 725–726.

34 Vö. Csák, 2014, 47–48.

35 Witte, 2010, 189–191.

36 Vö. Menyhárd, 2011, 73.

megtörténtét és adatbiztonságát felügyeli.³⁷ Ha ezek a garanciák az egyházjogi eljárásban is teljesülnek – például képzett jegyző, két tanú és elektronikus dokumentáció mellett –, akkor az eljárás funkcionálisan ekvivalens az állami anyakönyvezéssel.³⁸ A fakultatív házassági modell tehát nem az állam szerepének gyengítését, hanem a magánjogi autonómia elvének kiteljesítését jelentené, azaz az állam elismeri a felek akaratnyilatkozatát, ha az megfelel a törvényi érvényességi feltételeknek, függetlenül attól, hogy az világi vagy vallási közegben történt.

3.4. Jobbiztonság és bizonyítás a magánjog szemszögéből

A jogbiztonság a házasságkötés egyik alapvető elve, mivel a házasság személyi státuszt keletkeztet, amely harmadik személyekre is kihat, pl. az öröklési jog, a névviselés, a vagyoni viszonyok és a gyermek jogállása tekintetében.³⁹ A jogbiztonság megköveteli, hogy a házasság keletkezésének ténye könnyen bizonyítható, ellenőrizhető és hitelesen igazolható legyen.⁴⁰ E funkciót jelenleg az állami anyakönyvvezetés rendszere garantálja, amely formai közhitelességet biztosít a házassági aktusnak. Ugyanakkor a magánjog dogmatikája szerint a jogbiztonság nem feltétlenül állami monopólium, a bizonyítás magánjogi kategória, amelyben a döntő szempont a bizonyíték hitelessége, visszakereshetősége és megbízhatósága, nem pedig az, hogy azt mely hatóság vagy szervezet hozta létre.⁴¹ Ebből következően, hogyha az egyházjogi házasságkötés során keletkező dokumentum (például jegyzőkönyv vagy elektronikus bejegyzés) megfelel a hitelesség, auditálhatóság és archiválhatóság követelményeinek, akkor az a jogbiztonság szempontjából funkcionálisan egyenértékű lehet az állami anyakönyvi bejegyzéssel.⁴² A házassági formai előírás tehát nem a hatalmi monopólium, hanem a bizonyíthatóság és a közhitelesség eszköze, amely a felek nyilatkozatát a jog számára hozzáférhetővé és értékelhetővé teszi.

4. Empirikus vizsgálat a fakultatív házasságkötés társadalmi és jogi megítéléséről

4.1. A kutatás célja és kontextusa

A fakultatív házassági modell jogi lehetőségének vizsgálata nem értelmezhető pusztán elméleti-dogmatikai síkon. A házasság mint intézmény a társadalom legmélyebb értékrétegeit érinti, így annak jogi átalakítását empirikus szinten is értékelni szükséges. Ennek érdekében két hónapon keresztül – 2025. augusztus és szeptember

37 2010. évi I. törvény az anyakönyvi eljárásról. Magyar Közlöny, 2010/10.

38 Vö. Vékás, 2020b, 112–114.

39 Vö. Szeibert, 2022, 17.

40 Vö. Vékás és Gárdos, 2020a, 724–725.

41 Menyhárd, 2011, 72–74.

42 Csák, 2014, 49–51.

hónapban – folytattam kvantitatív/kvalitatív kutatást. A kutatás célja az volt, hogy feltárja, miként viszonyulnak az érintett társadalmi szereplők a fakultatív házassági modellhez, és hogyan értelmezik a házasság érvényességét, joghatályát, illetve állami és vallási dimenzióját. A kutatás célcsoportja azokból a szereplőkből állt, akik közvetlenül érintettek a polgári és egyházi házasság egy szertartás keretében történő közös alkalmazásának kérdéseiben: lelkészek (római katolikus, görögkatolikus, ortodox, református, evangélikus, zsidó, muszlim) és anyakönyvvezetők. A bevonás alapelve az érintettség és a témához való releváns szakmai rálátás volt. A kutatásban önkéntes alapon 105 anyakönyvvezető és 141 lelkész töltötte ki az online kérdőívet.

A vizsgálat vegyes módszertanra épült: kvantitatív, online kérdőíves felmérés zárt, félig zárt és skálás tételekkel; valamint kvalitatív adatgyűjtés nyílt végű kérdésekkel, amelyek a válaszadók egyéni reflexióit és szakmai érveit tették elemezhetővé. A résztvevők kiválasztása célzott mintavétellel történt. A kérdőív linkje egyházak központi szervein és anyakönyvi felügyelőkön keresztül jutott el a címzettekhez, de a részvétel önkéntes volt. A kutatás nem tekinti magát országosan reprezentatívnak; a mintavétel célja a szakmai érintettség biztosítása és a releváns tapasztalatok feltárása volt. A kérdőív két párhuzamos verzióban készült (lelkészek/anyakönyvvezetők). A tételcsoportok közvetlenül a megfogalmazott hipotézisekhez igazodtak:

- az állami–egyház(i) kettős természet értékelése;
- a közelítés (integráció) jogbiztonsági és legitimációs megítélése;
- a formai pluralizmus társadalmi következményei;
- az állam–egyház viszony kívánatos modellje;
- a házasságjogi reformmal kapcsolatos attitűdök és szakmai szerepfelfogás.

A félig zárt kérdések „Egyéb” opciót és „Nem tudom megítélni” választ is kínáltak. A részvétel előtt a résztvevők tájékoztatást kaptak a célokról, az adatkezelésről és az anonimitásról; a kitöltéssel az adatkezeléshez hozzájárulásukat adták. A válaszok anonimizálva kerültek feldolgozásra. A kvantitatív adatok elemzése leíró statisztikára és egyszerű összefüggés-vizsgálatokra épült. A kvalitatív nyílt válaszok tematikus tartalomelemzéssel kerültek feldolgozásra. A kutatás célja nem országos arányok becslése, hanem a szakmai pozíciók szerkezetének és a mögöttes érvrendszereknek a feltárása.

4.2. A házasság érvényessége: az akaratnyilvánítás szerepe

A kutatás eredményei alapján a lelkészek döntő többsége, 89%-a (N=141) úgy vélte, hogy a házasság lényegét a felek kölcsönös akaratnyilatkozata adja, amelyhez az állami elismerés csak megerősítő funkcióval bír. Az anyakönyvvezetők körében ezzel szemben csupán 38% (N=105) tekintette elsődlegesnek az akaratnyilvánítást, míg 58% az állami formai keretet tartotta a házasság érvényességi garanciájának. Ez az eltérés nem pusztán intézményi különbséget jelez, hanem a jogi kultúrák eltérő hangsúlyait is tükrözi: az egyházi felfogás az akarat autonómiáját és a morális elköteleződést emeli ki, míg az állami megközelítés a formai hitelességet és a nyilvántartási biztonságot tekinti meghatározónak. A magánjog dogmatikája szerint a házasság létrejöttének érvényessége anyagi jogi természetű: a jogviszony a felek kölcsönös, szabad és komoly akaratnyilatkozatán alapul, a formai követelmények pedig a jogbiztonság és a bizonyíthatóság

biztosítékai. Ezért az empirikus adatok azt támasztják alá, hogy a fakultatív házasságkötés nem idegen a magyar jogi gondolkodástól, hanem a felek akaratára épülő magánjogi szemlélet társadalmi megerősítését jelenti. Több interjúalany⁴³ kifejezetten utalt arra, hogy a házasságkötés „*két ember egymásnak tett ígérete, nem az államé*”, ugyanakkor azt is elismerték, hogy „*a jogi elismerés nélkülözhetetlen a gyakorlati élethez*”.⁴⁴ Ez a kettős látásmód – a morális akarat és a jogi elismerés összekapcsolása – pontosan megfelel a magánjog az „*akarat és forma egysége*” elvének.

4.3. A joghatás és az állami elismerés társadalmi megítélése

A kutatás alapján a lelkészek 72%-a, az anyakönyvvezetők 68%-a egyetértett abban, hogy az állami nyilvántartás „*elengedhetetlen a házasság jogi védelméhez*”.⁴⁵ Ugyanakkor a két csoport eltérően ítélte meg a joghatály keletkezésének pillanatát. Az empirikus adatok azt mutatják, hogy a lelkészek a házasság létrejöttét döntően a vallási szertartás, illetve az Isten előtti ígéret pillanatához kötik, míg az anyakönyvvezetők a joghatály keletkezését a felek anyakönyvvezető előtti nyilatkozatához kapcsolják, amelyet az anyakönyvi bejegyzés közhitelesen rögzít, de nem hoz létre új joghatást. Ez a különbség jól mutatja az állami és egyházi jogfelfogás komplementer jellegét, az egyik az anyagi érvényesség, a másik a formai hatályosulás pillanatát hangsúlyozza.

A magánjog elmélete szerint a két elem nem zárja ki egymást, hanem egymásra épül: az érvényes jognyilatkozat az alap, a joghatályt pedig az állami elismerés biztosítja.⁴⁶ A fakultatív modell ebből a szempontból nem a házasság fogalmát alakítaná át, hanem az állami elismerés eljárási útját: az egyházi házasságkötés is joghatályos lehet, ha azt utólag vagy párhuzamosan az állam bejegyzi. Az olasz, osztrák és német példák is ezt a kettős logikát követik: a házasság anyagi érvényessége az egyházi aktusban, a jogi hatályosulás az állami bejegyzésben testesül meg.

4.4. A bizalom, felelősség és jogbiztonság kérdése

Az anyakönyvvezetők körében a legnagyobb aggodalmat a jogbiztonság veszélye jelentette: 64%-uk szerint „*az egyházi bejegyzés növelheti a visszaélések kockázatát*”.⁴⁷ Ezzel szemben a lelkészek 78%-a úgy vélte, „*az egyházi esküvőkön sokkal erősebb a morális elköteleződés, ami önmagában csökkenti a visszaélések valószínűségét*”.⁴⁸ A magánjog szemszögéből mindkét érv releváns: a jóhiszeműség és tisztesség elve (Ptk. 1:3. §) megköveteli, hogy a házasságkötés hiteles, őszinte és kényszertől mentes legyen, míg a rendeltetésszerű joggyakorlás elve (Ptk. 1:5. §) azt garantálja, hogy a jogintézmény gyakorlása ne sértse annak társadalmi rendeltetését és a közbizalmat.⁴⁹ A bizalomvédelem így kettős természetű: egyrészt a felek egymás közötti bizalmát, másrészt a jogintézmény társadalmi legitimitációját védi. A kutatási adatok szerint mindkét szereplőcsoport – a lelkészek

43 Főként református és evangélikus lelkészek.

44 Anonim interjú, saját adat.

45 Anonim interjú, saját adat.

46 Vö. Pribula, 2019, 45–56; Lábady, 1998, 312; Kovács, 2017, 58–60.

47 Anonim interjú, saját adat.

48 Anonim interjú, saját adat.

49 Vö. Lábady, 1998, 87–90.

és az anyakönyvvezetők – egyetértett abban, hogy a házasságkötések átlátható és ellenőrizhető nyilvántartása a jogbiztonság alapvető feltétele. Ez a megoldás a delegált, de auditált adatbevitel modelljének felelne meg, amelyet a magyar jogrendszer már ismer, például a közjegyzői és konzuli anyakönyvezés körében alkalmazott gyakorlat révén. Az empirikus adatok alapján az állami és egyházi bizalom viszonya nem konfliktusként, hanem komplementer rendszerként értelmezhető: az állam a hiteles eljárásban, az egyház pedig a felek szándékának valódiságában bízik. E kölcsönös bizalmi viszony a fakultatív házassági modellben a jogbiztonság és érvényesség közös alapfeltételeként jelenik meg.

4.5. A társadalmi attitűdök és a magánjogi elvek metszéspontja

Az empirikus adatok alapján körvonalazódik egy implicit konszenzus a két intézményi csoport között: mindkettő a házasságot olyan felelősségvállalási aktusnak tekinti, amely jogi és erkölcsi dimenzióban egyaránt érvényesül. Ez a szemléleti azonosság összhangban áll a magánjog hármasság elvi struktúrájával: az akarati autonómia elve biztosítja, hogy a házasság a felek szabad döntésén alapuljon; a jogbiztonság elve az állami elismerésen keresztül garantálja a joghatások társadalmi érvényesülését; a bizalomvédelem elve pedig a közösség hitét és bizalmát védi a házasság tartósságában és hitelességében. A kutatás eredményei arra utalnak, hogy a magyar jogi gondolkodás nyitottá vált, de még nem teljesen érett a fakultatív házassági modell magánjogi beillesztésére. A házasságot a válaszadók többsége nem pusztán formai aktusként, hanem tartalmi, akaratnyilatkozaton alapuló jogi kötelékként értelmezi. Az interjúkban elhangzott megfogalmazások – például *„a pap előtt kimondott igen is kötelez”* vagy *„az állami anyakönyv a hitelesség garanciája”*⁵⁰ – ugyanannak a magánjogi logikának két oldalát tükrözik: az egyik az akarat valódiságát, a másik az állami elismerés jogbiztonsági szerepét hangsúlyozza.

Az empirikus vizsgálat eredményei arra utalnak, hogy a fakultatív házassági modell Magyarországon társadalmi és jogi szempontból is elfogadható lehet, amennyiben a magánjog alapvető garanciái fennmaradnak. A lelkészek és az anyakönyvvezetők válaszaiból kirajzolódik, hogy a házasság lényegét mindkét csoport az akaratnyilatkozatban látja, vagyis abban, hogy a felek kölcsönösen és szabadon vállalnak jogi és erkölcsi felelősséget egymás iránt. Ugyanakkor mindannyian hangsúlyozzák a jogbiztonság és a hitelesség fontosságát: az állami nyilvántartás szerepe nem vitatott, de nem is kizárólagos. A bizalom elve így mindkét fél részéről megjelenik, ezért az egyházi és az állami eljárások kölcsönösen erősíthetik egymás társadalmi legitimitását. Mindez azt támasztja alá, hogy a fakultatív házassági modell nem a házasság jogi tartalmának gyengítését, hanem a magánjogi autonómia kiterjesztését jelentené. A társadalmi szereplők mérsékelt nyitottsága, az intézményi bizalom részleges átfedése, valamint az adatkezelési és hitelesítési rendszerek fejlődése egyaránt abba az irányba mutatnak, hogy a fakultatív modell a magyar jogrendszer belső logikájába is illeszkedő, koherens megoldásként értelmezhető.

50 Anonim interjú, saját adat.

5. A román házasságjog és a fakultatív polgári házasság viszonya

A román szabályozás jó ellenpontja annak a fakultatív polgári házassági modellnek, amelyet a tanulmányom a magyar jog számára lehetséges reformirányként felvet, mivel a román rendszer a házasság létrehozását kifejezetten és tudatosan állami monopóliumként kezeli.⁵¹ Romániában a házasság érvényesen csak az állami anyakönyvvezető előtt jöhet létre; az egyházi szertartásnak önmagában nincs polgári joghatása, és az a polgári házasságkötés után tartható meg. Ennek a logikának volt magyar párhuzama is: 1952 és 1962 között Magyarországon pénzbírsággal vagy börtönbüntetéssel szankcionálták azt a lelkészt, aki a polgári házasságkötést megelőzően végezte az egyházi szertartást.⁵² Ezt követően – bár a szankció érvényesítése enyhült – egészen az 1990-es évekig fennmaradt az a szabályozási elv, hogy az egyházi szertartásra csak a polgári házasságot követően kerülhetett sor, vagyis a polgári forma élvezett elsőbbséget.⁵³ A román Alkotmány rögzíti, hogy a házasság létrejöttének és érvényességének anyagi és alaki feltételeit törvény szabályozza; ezzel a házasság megkötését állami hatáskörbe helyezi. Ugyanakkor kifejezetten kimondja azt is, hogy az egyházi esketés csak a polgári házasságkötés után végezhető el.⁵⁴ Ez a megoldás nem tiltja a vallási szertartást, de egyértelművé teszi, hogy a jogilag hatályos házassági státuszt a polgári aktus hozza létre, nem a vallási ceremónia.⁵⁵

5.1. A román modell lényege (kizárólagos polgári forma)

A román Ptk. szerint a házasulóknak személyesen, nyilvánosan, két tanú jelenlétében kell kinyilvánítaniuk egymás felé a házassági beleegyezésüket a polgármesteri hivatalban az anyakönyvvezető előtt.⁵⁶ A házasság abban a pillanatban jön létre, amikor – azt követően, hogy egymás után mindkét fél pozitív irányú akaratnyilatkozatot tett – az anyakönyvvezető házastársakká nyilvánítja őket.⁵⁷ Ez azt jelenti, hogy a házassági státusz nem pusztán a felek kölcsönös magánjogi ígérete, hanem egy állami aktus által konstitutívan létrehozott személyi állapot-változás.⁵⁸ A létrejött házasságot azonnal rögzítik a házassági anyakönyvi nyilvántartásban, és ez a bejegyzés a személyi állapot változásának közhiteles bizonyítéka lesz.⁵⁹

51 Bodoaşcă, 2010, 60–62.

52 1952. évi 23. törvényerejű rendelet a Csjt. hatálybalépéséről és végrehajtásáról, 48. §.

53 Constituția României, Art. 48 (2).

54 Vö. Veress, 2021, 28–29.

55 Danilet, 2017.

56 Codul civil al României (Legea nr. 287/2009 privind Codul civil) (nem hivatalos angol fordítás: Romanian Civil Code, Editura Monitorul Oficial, București, 2022).

57 Nótári és Pál, 2021, 52.

58 Codul civil al României, Art. 290–291: „*The civil status officer records in the act of marriage which matrimonial property regime the spouses have chosen. The officer must, on their own initiative and without delay, notify the register referred to in Article 334(1), and, where appropriate, send the notary who authenticated the matrimonial agreement a copy of the act of marriage.*”

59 Codul civil al României, Art. 290: „*After the marriage has been concluded, the civil status officer must immediately draw up the act of marriage in the civil status register. That act is signed by both spouses, the two witnesses, and the civil status officer. In this act, the spouses are recorded under the family name they declared they will use during the marriage, and they sign using that name.*”

5.2. Az állam és az egyház szerepmegosztása Romániában

Romániában nincs államvallás; az állam világnézetileg semleges, és az elismert vallási közösségek autonóm módon működnek.⁶⁰ Ennek ellenére a házasság polgári joghatásának létrehozása – vagyis annak deklarálása, hogy két személy házasságot kötött egymással – teljes egészében állami monopólium marad.⁶¹ Ugyanakkor a házasság polgári jogi státuszát kizárólag az állam hozza létre és jegyzi be: a felek csak az anyakönyvvezető előtt válhatnak házastársakká, és ez az aktus minősül joghatályos házasságkötésnek. A vallási szertartás ezzel szemben már nem konstitutív, hanem kiegészítő jellegű: spirituális és közösségi funkciója lehet, de önálló polgári jogi joghatást nem keletkeztet, és időrendben is a polgári házasságot követheti. A modell lényege tehát az, hogy egyházi szereplő nem léphet a polgári anyakönyvvezető helyébe mint alternatív szereplő.

5.3. Következmények a magyar fakultatív modell szempontjából

A magyar szabályozás abból indul ki, hogy a házasság lényege a felek szabad, komoly és kölcsönös nyilatkozata, és az állam ehhez elsősorban jogbiztonsági és nyilvántartási garanciát ad.⁶² Ez a logika elvileg nyitva hagyja annak lehetőségét, hogy – megfelelő azonosítási, tanúzási, jegyzőkönyvezési és azonnali bejegyzési garanciák mellett – a házassági akaratnyilatkozatot ne csak anyakönyvvezető előtt, hanem egy előzetesen felhatalmazott egyházi tisztségviselő is érvényesen tehesse, és e nyilatkozatnak ugyanaz a polgári jogi joghatása legyen, mint az anyakönyvvezető előtt tettnek.

A magyar Alaptörvény VII. cikke ehhez olyan alkotmányos keretet ad, amely egyszerre írja elő az állam és a vallási közösségek különvált működését, és engedi meg a közösségi célú együttműködést. Ez egy világnézetileg semleges, de intézményesen együttműködő állam–egyház kapcsolatnak tekinthető. Romániában ezzel szemben a vallási közösségek autonómiáját elismerik, de a házassági státusz létrehozása továbbra is kizárólag az állami aktustól függ.⁶³

A román szabályozás azt mutatja, hogy a házasság polgári jogi létrehozása maradhat kizárólag állami kézben anélkül, hogy ez önmagában bármilyen jogi, jogdogmatikai problémát felvetne. A magyar helyzet ezzel szemben más: tanulmányom az empirikus vizsgálat eredményeinek tükrében azt elemzi, hogy létezik reális igény a lelkészek és anyakönyvvezetők között a fakultatív polgári házassági modell bevezetésére, vagyis arra, hogy meghatározott garanciák mellett az egyházi szertartásnak közvetlen polgári jogi joghatása legyen. Ugyanakkor ez Magyarországon jelenleg még csak egy hipotetikus jogpolitikai lehetőség: nem eldöntött, hogy ez az irány ténylegesen valaha is meg fog valósulni, vagy az állam fenntartja a házasságkötés jelenlegi, kizárólagos állami

60 Legea nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor (Monitorul Oficial nr. 201/2014), Art. 9.

61 Codul civil al României, Art. 289: „*The marriage is concluded at the moment when, after obtaining the consent of each of the future spouses, the civil status officer declares them married.*”

62 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, IV. könyv, 4:5. § és 4:8. §.

63 Constituția României, Art. 48 (2): „*Căsătoria religioasă poate fi celebrată numai după căsătoria civilă.*”

monopóliumát. Mindez ugyanakkor azt is felveti, hogy az ilyen típusú igények és elvárások valószínűleg nem kizárólag magyar sajátosságok, vizsgálatokon más európai államok esetében is kimutatható lehet a hasonló igény az említett szereplők között.

6. Zárófejezet - Összegzés és kitekintés

Magyarországon a házasság lényege a felek személyes, komoly és egyidejű nyilatkozata az anyakönyvvezető előtt; a nyilatkozat nem köthető feltételhez, és létrejöttét az anyakönyvvezető állapítja meg.⁶⁴ Az ehhez kapcsolódó joghatásokat (névviselés, rokoni státusz, vagyoni jogi következmények) az állam azonnal közhitelesen rögzíti az Elektronikus Anyakönyvben.⁶⁵ Az Alaptörvény egyidejűleg kimondja, hogy az állam és az egyházak különváltan működnek, ugyanakkor a közösségi célok érdekében együttműködhetnek.⁶⁶

Romániában az egyházi házasságkötés csak a polgári házasságkötést követően tartható meg, és önmagában nem vált ki polgári jogi joghatást. A házasság abban a pillanatban jön létre, amikor az anyakönyvi tisztviselő – miután egymás után a felek pozitív irányú egybehangzó nyilatkozatot tettek – házastárssá nyilvánítja őket, és ezt a tényt azonnal bejegyzi a házassági anyakönyvbe.⁶⁷ Ez az eljárás alapvetően megfelel az általános európai jogi sztenderdeknek, amely a polgári házasság elsőségét tekinti jelentősebbnek.

Az Európai Unió tagállamai egyre inkább több, egymással funkcionálisan egyenértékű belépési csatornát kénytelenek egymás mellé állítani (polgári házasság, elismert külföldi házasság, bejegyzett kapcsolat).⁶⁸ Ez a folyamat kontrollált jogi pluralizmusnak tekinthető, amelyben az állam maga dönti el, mely – nem állami – aktushoz rendel saját joghatást, és milyen garanciák mellett.⁶⁹ A fakultatív házassági modell magyarországi bevezetése jogtechnikailag azt kívánná meg, hogy az államilag felhatalmazott közreműködő (például egyházi tisztségviselő) ugyanazt az állami házassági anyagi jogot alkalmazza, ugyanúgy ellenőrizze a feltételeket, biztosítsa a tanúk jelenlétét, készítsen jegyzőkönyvet, és a házasságkötés tényét azonnal elektronikusan továbbítsa az állami nyilvántartásba. Munkám kiindulópontja, hogy az állam felruházhat egyházi szereplőket házasságkötési hatáskörrel anélkül, hogy sérülne a jogbiztonság, és a kutatás eredményei ezt a jogpolitikai lehetőség igazolását célozta, melynek ismertetett százalékos adatai célzott szakmai mintán alapulnak (lelkészek: N=141; anyakönyvvezetők: N=105), ezért nem országosan reprezentatívak. A cél nem országos aránybecslés volt, hanem a releváns érvek és gyakorlati aggályok azonosítása jogpolitikai értékeléshez.

64 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, IV. Könyv, 4:5. §, 4:8. §.

65 Képviselői Információs Szolgálat, Elektronikus anyakönyv (Infojegyzet 2020/72).

66 Magyarország Alaptörvénye, VII. cikk (3) bekezdés.

67 Codul civil al României (Legea nr. 287/2009), Art. 289–290.

68 Vö. Marinai, 2016, 11–34.

69 Vö. Dupret, 2007, 296–318.

Az állam tehát alkotmányos szerepfelfogása szerint világnézetileg semleges, ugyanakkor a közösségi célok érdekében feladatot delegálhat együttműködő vallási szereplőknek, feltéve, hogy a feladat ellátása normatív kontroll alatt marad. Az európai jogi környezet ma abba az irányba tolja a tagállamokat, hogy a családi státuszhoz kapcsolódó joghatásokat ne egyetlen eljáráshoz kössék, hanem több, egymással összevethető bejegyzési útvonalat ismerjenek el.⁷⁰

Magyarország jogfejlődése pedig már egyszer végrehajtott egy radikális formaváltást 1894-ben a kötelező polgári házasság és az állami anyakönyvezés bevezetésével, vagyis a házasság formális modelljének átalakítása nem lenne történetileg példátlan.

Irodalomjegyzék

- Barta, H. és Schauer, M. (2018) *Familienrecht*. Wien: Facultas.
- Béli, G. (szerk.) (2008) *Magyar jogtörténet – A tradicionális jog*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Bodiné Beliznai, K. (é. n.) *A polgári házasság*. Budapest: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék.
- Bodoaşcă, T. (2010) 'Aspecte privind reglementarea generală a regimului juridic matrimonial în noul Cod civil român', *Dreptul*, 2010/5, 60–62.
- Boni, G. (2023) *Il matrimonio concordatario: istituto attuale o anacronistico?*, Archivio giuridico „Filippo Serafini” – Supplemento 1. Modena: Mucchi Editore.
- Csák, C. (2014) *A házasság és a család jogi védelme a magyar jogban*. Budapest: HVG-ORAC.
- Csink, L. (2018) *Házasság és család* [Online]. Elérhető: <https://ijoten.hu/szocikk/hazassag-es-csalad> (letöltés ideje: 2025. 10. 01.)
- Danilet, C. (2017) *Familia pe înţelesul tuturor – Partea a treia: revizuirea Constituţiei pe tema căsătoriei* [Online]. Elérhető: <https://www.contributors.ro/familia-pe-in%C8%9Belesul-tuturor-partea-a-treia-revizuirea-constitu%C8%9Biei-pe-tema-casatoriei/> (letöltés ideje: 2025. 01. 31.)
- Dupret, B. (2007) 'Legal Pluralism, Plurality of Laws, and Legal Practices', *European Journal of Legal Studies*, 1/1, 296–318.
- Elektronikus Anyakönyv (EAK) (2020) *Információs jegyzet 2020/72*. Budapest: Képviselői Információs Szolgálat [Online]. Elérhető: https://www.parlament.hu/documents/10181/4464848/Infojegyzet_2020_72_Elektronikus_anyakonyv.pdf (letöltés ideje: 2025. 10. 26.)
- Ferrari, S. (2008) 'La rilevanza civile del matrimonio canonico nell'ordinamento italiano', *Revista General de Derecho Canónico y Derecho Eclesiástico del Estado*, 17, 1–18.
- Finocchiaro, F. (2012) *Diritto ecclesiastico*. Bologna: Zanichelli Editore.
- Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana (1985) Serie Generale n. 85, 10 aprile, Supplemento Ordinario n. 28.
- Kasuba, R. I. (2022) 'Fakultatív polgári házasság Magyarországon?!' in *Betű és Lélek II.: Keresztényként és jogásként a jövőbe*. Budapest: Petrecz Sándor Alapítvány Kiadó, 36–85.
- Kovács, K. (2017) *A polgári jogi érvénytelenség dogmatikája*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

- Lábady, T. (1998) *A magyar magánjog (Polgári jog általános része)*. Budapest: Szent István Társulat.
- Marinai, S. (2016) 'Recognition in Italy of Same-Sex Marriages Contracted Abroad', *European Journal of Legal Studies*, 9/1, 11–34.
- Menyhárd, A. (2011) *A magánjog általános tanai*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Menyhárd, A. (2021) *A magánjog általános elvei a modern jogrendszerben*. Budapest: HVG-ORAC.
- Mezey, B. (szerk.) (2007) *Magyar jogtörténet*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Nótári, T. és Pál, E. (2021) 'Gondolatok és javaslatok a román Polgári törvénykönyv magyar fordításához', *Erdélyi Jogélet*, 2021/2.
- Oroszová, I. (2018) *Rodinné právo*. Bratislava: Wolters Kluwer Slovensko.
- Palandt, O. (Hrsg.) (2021) *Bürgerliches Gesetzbuch*. München: C. H. Beck.
- Pribula, L. (2019) 'A jognyilatkozat fogalma és funkciója a polgári jogban', *Polgári Jog*, 2019/5(2), 45–56.
- Ringelheim, J. (2017) *State Religious Neutrality as a Common European Standard?* CRIDHO Working Paper, 2017/8, Louvain-la-Neuve.
- Schanda, B. (2018) 'A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága' in Jakab, A., Fekete, B. (szerk.) *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat)*.
- Schanda, B. (2020) *Egyház és jogállam*. Budapest: Szent István Társulat.
- Szeibert, O. (2022) *Családjog*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Tkáčiková, M. (2014) 'Právne postavenie cirkvi a náboženských spoločností v Slovenskej republike', *Justičná revue*, 68/4, 433–441.
- Vékás, L. (2018) 'A diszpozitív szabályozás elve és az elv kérdőjelei a gyakorlatban', *Magyar Jog*, 2018/7–8, 401–412.
- Vékás, L. (2020) *A magyar magánjog általános része*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Vékás, L. és Gárdos, P. (szerk.) (2020) *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest: Wolters Kluwer.
- Veress, E. (2021) 'A román Polgári törvénykönyvről, hatálybalépésének tizedik évfordulóján', *Erdélyi Jogélet*, 2021/2, 28–29.
- Witte, J. (2010) *From Sacrament to Contract*. Louisville: Westminster John Knox Press.

JÓNÁS ANDREA

A bírák szolgálati jogviszonyának fennállása alatt okozott károkért való felelősség szabályai II.

Rules on Liability for Damage Caused during the Service Relationship of Judges II

Abstract: The rules governing institutional liability for damage caused by judicial authority are the result of many centuries of doctrinal development in legal scholarship. Nevertheless, the exceptional nature of holding courts and judges liable, which emerged in earlier centuries, still has a significant influence to this day. As a result, compensation claims brought against courts may be initiated only where a cumulative set of conditions are met. Under the current domestic legal framework, claims for compensation against courts are permitted solely in cases where damage arises in connection with judicial proceedings, is attributable to courts possessing legal personality, follows the exhaustion of ordinary legal remedies, and is based on exceptionally serious errors of legal interpretation or application. The restrictive nature of access to litigation has received considerable criticism, with commentators arguing that the regulation draws an unjustified distinction between the liability of courts and that of other professional actors for damage caused during their activities. The increasing number of actions brought against courts for the infringement of personality rights have been framed in accordance with the provisions of the Civil Code governing liability for damage caused in the exercise of judicial authority, which do not allow the personal liability of judges. Both the legal order of the European Union and international legal norms similarly prioritize institutional liability for damage over the imposition of personal liability. This article seeks to present the key characteristics and internal tensions of the applicable statutory provisions and judicial practice, while addressing the European Union and international legal approaches to liability for damage caused in the exercise of judicial authority.

Keywords: judicial liability, immunity, legal order of the European Union

Összefoglaló: A bírósági jogkörben okozott kárért való szervezeti felelősségvállalás szabályai hosszú évszázadok jogtudományi fejlődése eredményeként jöttek létre. Azonban a korábbi évszázadokban kialakult, a bíróság és a bírók felelősségre vonásának kivételes jellege a mai napig megőrizte hatását, a bíróságokkal szembeni kártérítési peres eljárások konjunktív feltételek együttes fennállása esetén indíthatóak meg. A hazai hatályos jogi rendelkezések a bíróságokkal szembeni kártérítési igényt csak bírósági eljárásokhoz kapcsolódóan okozott kár esetében, jogi személyiséggel rendelkező bíróságokkal szemben, a rendes jogorvoslat kimerítését követően és rendkívül súlyos jogértelmezési és jogalkalmazási hiba esetén teszik lehetővé. A perindítás korlátozottságát számos kritika éri, melyek szerint a szabályozás indokolatlanul tesz különbséget a bíróság és más hivatások szereplői által okozott kárért való helytállási kötelezettség között. Az egyre gyakoribbá vált, személyiségi jog megsértése miatt a

bíróságok ellen indított peres eljárások szintén a Ptk. bírósági jogkörben okozott kárért való felelősség szabályai-val összhangban kerültek megfogalmazásra, amelyek nem teszik lehetővé a bíró személyes felelősségre vonását. Az Európai Unió jogrendje és a nemzetközi szabályok szintén a károkozásért való szervezeti felelősségvállalást helyezik előtérbe. A tanulmányomban a hatályos jogszabályi rendelkezéseket és bírósági gyakorlat legfontosabb jellemvonásait, ellentmondásait kívánom bemutatni, érintve a bírósági jogkörben okozott károkért való felelősség európai uniós és nemzetközi jogi gyakorlatát.

Kulcsszavak: bírói kárfelelősség, immunitás, Európai Unió jogrendje

1. Bevezetés

A bírósági jogkörben okozott kárért való szervezeti felelősségvállalás szabályai hosszú évszázadok jogtudományi fejlődése eredményeként jöttek létre. Mind a nemzetközi, mind a hazai jogrendben a jobbiztonságot szolgálja az az általános elv, mely szerint a feleknek a bírósági eljárásokban jogellenesen okozott kárért kártérítés jár. Azonban a korábbi évszázadokban kialakult, a bíróság és a bírók felelősségre vonásának korlátozott és kivételes jellege a mai napig megőrizte hatását, a bíróságokkal szembeni kártérítési peres eljárások rendkívül szigorú feltételek együttes fennállása esetén indíthatóak meg.

A hazai hatályos jogi rendelkezések a bíróságokkal szembeni kártérítési igényt csak meghatározott személlyel szemben, a rendes jogorvoslat kimerítését követően, bírósági gyakorlat által kialakított tartalmi követelmények megvalósulása esetén teszik lehetővé. A perindítás korlátozottságát számos kritika éri, melyek szerint a szabályozás indokolatlanul tesz különbséget a bíróság és más hivatások szereplői által okozott kárért való helytállási kötelezettség között. A tanulmányomban a hatályos Polgári Törvénykönyv rendelkezéseit és bírósági gyakorlat legfontosabb jellemvonásait, ellentmondásait kívánom ismertetni, érintve a bírósági jogkörben okozott károkért való felelősség európai uniós és nemzetközi jogi gyakorlatát.

2. A hatályos Polgári Törvénykönyv és bírósági gyakorlat

Az új, Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: új Ptk.) negyedik rész a felelősség a szerződésen kívül okozott kárért címet viseli, ezen belül a XXVI. cím tartalmazza a kártérítési felelősség általános szabálya és közös szabályait, míg a XXVII. címen, a felelősség egyes esetein belül a LXXI. fejezet tartalmazza a felelősség a közhatalom gyakorlásával okozott kárra vonatkozó szabályokat. A bírósági jogkörben okozott károkért való felelősség szabályai a deliktuális kárfelelősség szabályai között kerültek elhelyezésre.

Az alaptörvény XXIV. cikk (2) bekezdése szerint mindenkinek joga van törvényben meghatározottak szerint a hatóságok által feladatuk teljesítése során neki jogellenesen okozott kár megtérítésére.¹

Az alaptörvény ezen rendelkezésével összhangban kerültek rögzítésre az új Ptk.-ban a közhatalom gyakorlásával okozott károkért való felelősség szabályai, azaz a közigazgatási jogkörben okozott károkért való felelősség szabályai, illetve a bírósági, ügyészség, közjegyzői és végrehajtói jogkörben okozott károkért való felelősség szabályai. Témám szempontjából a bírósági jogkörben okozott károkért való felelősség szabályaival kívánok részletesebben foglalkozni.

A bírósági jogkörben okozott kár megtérítésének a kritériumai alatt a következő tényállási elemeket értjük: jogellenesség, a bírósági eljárással kapcsolatban keletkezett kár, ok-okozati összefüggés a jogellenes magatartás és a kár között, felróhatóság, továbbá azt, hogy a kár rendes jogorvoslattal nem volt elhárítható, illetőleg a kár elhárítására alkalmas rendes jogorvoslati lehetőséget a károsult igénybe vette. Ezen konjunktív feltételek bármelyikének a hiánya a kártérítési kereset elutasítását vonja maga után. A Ptk. 6:549. § (1) bekezdésébe rögzített utaló szabály szerint a bírósági jogkörben okozott kárért való felelősségre a közigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség szabályait kell alkalmazni. A dolgozatomban ezen tényállási elemeket kívánom részletesebben megvizsgálni és ismertetni.

2.1. A bírósági jogkör meghatározása

A jogszabályi rendelkezés értelmezése során először is azt szükséges tisztázni, hogy mit értünk bírósági jogkör alatt.² A bírósági jogkör fogalma tágan értelmezhető, azaz magába foglal minden olyan magatartást vagy mulasztást, amely akár a bírósági eljárás során, akár azon kívül, de a bíróság képviselőjében eljáró személy részéről hivatalos tevékenységet érintő kérdésben megnyilvánul. Erre való tekintettel tehát bírósági jogkörnek minősül valamennyi polgári, munkaügyi és közigazgatási, cégbírósági és büntető, peres és peren kívüli, rendes és rendkívüli eljárás, továbbá az ügyfélszolgálat nap ügyintézése is. Az ügyfélfogadási ügyintézés keretében adott tájékoztatás esetében azonban kétséges, hogy az ott elhangzott tájékoztatás vagy jogi tanácsadás alapja lehet-e egy kártérítési pernek, tekintettel arra, hogy az ügyintézés során eljáró bírósági fogalmazó vagy igazságügyi ügyintéző elsődleges feladata – a Pp. 246. § (2) és (4) bekezdése alapján – a fél által előadott kereseti kérelmek és egyéb kérelmek jegyzőkönyvbe foglalása, és a jogi tájékoztatás, eljárás jogi jogokra és kötelezettségekre vonatkozó útmutatás adása a legszűkebb keretek közé szorul. Erre való tekintettel tehát mindig eseti jelleggel kell azt megvizsgálni, hogy az ügyfélfogadási napon elhangzott tájékoztatás alapja lehet-e egy későbbi kártérítési felelősségnek.

2.2. Fogalmi elhatárolások

Már a hatályos jogszabályi előírások megvizsgálását megelőzően fontos kiemelni a kártérítés és a kártalanítás fogalma közötti különbséget, továbbá a személyiségi

1 www.uj.jogtar.hu (letöltés ideje: 2026. 01. 31.).

2 Fuglinszky, 2015, 534.

jogok megsértése esetében alkalmazható sérelemdíj sajátosságait. A legjelentősebb különbség abban ragadható meg, hogy az állam kártalanítási kötelezettsége a jogszerűen lefolytatott büntetőeljárás során alkalmazott kényszerintézkedések, büntetések és intézkedések esetében áll fenn, a Ptk. 6:564. §-a alapján a kártalanítás módjára és mértékére a kártérítésre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni. Amennyiben a károsult a jogszabálynak megfelelően lefolytatott büntetőeljárás keretén belül szenved jogsérelmet, pl. letartóztatásba helyezik, majd az eljárás végén jogerősen felmentik a vád alól, akkor az állammal szemben indított kártalanítási perben érvényesítheti kárigényét. Ezzel szemben a bíróságok kártérítési felelőssége a jogszabálysértő módon lefolytatott eljárások esetében merül fel. Azonban a két eljárástípus nem zárja ki egymást, ugyanis lehetőség van arra, hogy a fél az általa kért és kapott kártalanítást követően kártérítési pert indítson, amennyiben a bírósági jogkörben okozott károkért való felelősség tényállási elemei megvalósulnak.

A bírósági jogkörben okozott károk speciális területe a személyiségi jogok megsértése és annak jogkövetkezmenyei, ezen rendelkezéseket a dolgozatom 3. fejezetében kívánom majd részletesebben ismertetni.

2.3. A felelősség alanya

A Ptk. 6:549. § (1) bekezdés szerint a bírósági és az ügyészségi jogkörben okozott kárért való felelősségre a közigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség szabályait kell megfelelően alkalmazni, azaz, hogy a kárigényt bírósági jogkörben okozott kár esetén a bírósággal, ügyészségi jogkörben okozott kár esetén a Legfőbb Ügyészséggel szemben kell érvényesíteni. Ha az eljáró bíróság nem jogi személy, a kárigényt azzal a bírósággal szemben kell érvényesíteni, amelynek elnöke a nem jogi személy bíróság bírái tekintetében az általános munkáltatói jogkört gyakorolja. A kártérítési keresetnek előfeltétele a rendes jogorvoslat kimerítése.³

A Ptk. fenntartja a korábbi jogi kódex és következetesen kialakított bírósági gyakorlat azon szabályát, mely szerint a károsult a kárigényét a bírósággal szemben érvényesítheti, azaz a tényleges kárt okozó bíróval szemben kártérítési per nem indítható. Figyelemmel arra, hogy a járásbíróság, a közigazgatási és munkaügyi bíróság nem rendelkezik jogi személyiséggel, így ezen bíróságok bírója vagy igazságügyi alkalmazott által okozott károk esetében a munkáltatói jogkört gyakorló törvényszékkel szemben kell a peres eljárást megindítani. Az ítéletábrla és a kúria önálló jogi személyiséggel rendelkeznek, így közvetlenül perelhetőek. Ez a szabály érvényesül akkor is, ha az eljáró bíró személyiségi jogot sért meg, a sérelemdíj megfizetésére továbbra is csak a bíróság kötelezhető. Azonban kiemelés érdemel, hogy annak ellenére, hogy a hatályos Ptk. csak a bírósággal szembeni igényérvényesítést teszi lehetővé, gyakori, hogy a felperes magát az eljáró bírót is perbe vonja, ami az ítélező bíró vonatkozásában minden esetben a kereset elutasítását eredményezi.

A fenti, kötelező erejű rendelkezés történeti előzményeként az alkalmazottak általi károkozásért való testületi felelősség elméletének az elterjedése és annak széles körű támogatottsága jelölhető meg. A XIX. századtól kezdve több elmélet is a károkozásért

³ www.uj.jogtar.hu (letöltés ideje: 2026. 01. 31.).

való testületi felelősség elvét támasztotta alá és erősítette meg.⁴ A teljesség igénye nélkül említeni szükséges a *culpa in eligendo* teóriát, a képviseleti elvet és az államigazgatás kifogástalan működésének az elméletét. A *culpa in eligendo* teória szerint a szerv azért felelős az alkalmazottja károkozásáért, mert vétkes annak kiválasztásban. Ezen teória ellenzői viszont azt szokták felhozni ellenérvként, hogy bonyolultabb, kimagaslóan nagyszámú alkalmazottat foglalkoztató szervezetekben már nem lehetséges megfelelő körülményekkel és gondossággal kiválasztani az eljáró alkalmazottakat, ezáltal a szerv nem köteles felelősséget vállalni a kárt okozó beosztottjaiért. A képviseleti teória szerint a képviselő cselekményét a képviseltnek kell beszámítani, hasonlóan, mint a megbízási jogviszonyban, az alkalmazott cselekménye a munkáltató cselekvőségébe tudódik be. Az elmélet hibája az, hogy a megbízási jogviszony nem mutat azonosságot az ügyintéző és az ügyfél között fennálló alá-fölé rendeltségi jogviszonnyal. Az államigazgatás kifogástalan működésének az elmélete szerint az állami alkalmazottak jogellenes magatartása nem következhet be a jól megszervezett munka mellett, amennyiben tehát mégis bekövetkezne a károkozás, az a munkaszervezési hiányosságokért felelőssé tehető munkáltató terhére róható.

A fenti teóriákon túlmenően több gyakorlati érv is szervezeti felelősség létjogosultságát támasztja alá a közhivatalnokok, ezen belül a bírák személyes felelősségével szemben.⁵ Dr. Dezső Gyula már az 1917. évben megjelent *Objectiv kártérítés tana* című művében amellet foglalt állást, hogy mind a közigazgatási tisztviselő, mind az ítélkező bíró esetében káros a személyes, közvetlen kártérítési felelősség alkalmazása. Az eljáró bíró esetében a döntése következményeitől való félelem olyan terhet jelentene a személyére, amely az igazságszolgáltatást lassúvá, nehézkessé és vontatottá tenné. Kiemeli, hogy a közérdeket is az szolgálja, ha az eljáró bíró a személyes meggyőződését követve, mindenféle behatás és következményektől való félelem nélkül hozza meg a döntéseit. Az egy évszázaddal ezelőtt megfogalmazott gyakorlati érv még ma is az egyik legerősebb indoka a károsult bíróságokkal szembeni igényérvényesítési kötelezettségének és a bírák károkozásért való egyéni, individuális felelősségre vonása kizárásának. További érvként sorolható fel, hogy az igazságügyi alkalmazottak általi károkozás esetében az eredményes személyes felelősségre vonás következtében a károsult nem jutna olyan mértékű kártérítéshez, mint ha a bírósággal mint szervezettel szemben érvényesítené igényét. Az igazságügyi alkalmazott mint természetes személy erősen korlátozott jövedelmi viszonyokkal rendelkezik, ami egyértelműen gátat szabna a kártérítés összegének, ezáltal az általa megfizetendő kártérítés összege nagyságrendileg alulmúlja az állam által teljesített kártérítés mértékét. Továbbá kiemelést érdemel, hogy az érdemi döntés következményeitől való félelem jelentősen hátráltatná az eljárás lefolytatását, akár indokolatlanul részletes és kiterjedt bizonyítási eljárás irányába vezetne, amely az eljárás érdemi befejezésének elhúzódását eredményezné. A személyes felelősségre vonás ellen hat az az indok is, amely szerint egy testületileg, például másodfokú tanácsban meghozott döntés esetében nem állapítható meg kétséget kizáróan a károkozó személye és károkozásért való felelősség mértéke, ezen károkért való felelősség csak a szervezeti felelősségvállalás keretén belül értelmezhető.

4 Borbás, 2014, 72–73.

5 Dezső, 1917, 122.

Mindezekre tekintettel megállapítható, hogy a károsult igényérvényesítésének az eredményességét és a kár teljes körű megtérítését az új Ptk.-ban is rögzített testületi felelősségi formula szolgálja legeredményesebben. Ezen helytállási kötelezettség azonban nem zárja ki a bíró személyes felelősségre vonásának a lehetőségét, amely azonban csak a munkáltató és a kárt okozó bíró viszonyában értelmezhető.

2.4. A rendes jogorvoslat kimerítése

A Ptk. 6:549. § (1) bekezdése szerint a kártérítési keresetnek előfeltétele a rendes jogorvoslat kimerítése.⁶

Az új Ptk. a kártérítési felelősségi jogviszony egyik tényállási elemeként rögzíti a rendes jogorvoslat kimerítését, továbbá azt, hogy 6:548. § (1) bekezdése szerint a kár rendes jogorvoslattal ne legyen elhárítható. Rendes jogorvoslatnak minősül a fellebbezés, az ellentmondás a bírósági meghagyással vagy fizetési meghagyással szemben, továbbá az igazolási kérelem és a kijavítás, kiegészítés iránti kérelem is. Értelemszerűen a rendes jogorvoslati kérelmet az alapeljárásban hozott és sérelmezett érdemi döntés ellen kell előterjeszteni, és további feltétel még annak érdemi elbírálása is. Amennyiben a jogorvoslati kérelem érdemi elbírálása megtörtént, csak ezt követően, annak elutasítása esetén lehet kártérítési pert indítani. Amennyiben tehát a károsult a fellebbezését visszavonta, vagy az igazolási kérelmét a bíróság jogerősen elutasította, akkor azt úgy kell tekinteni, mint aki a rendes jogorvoslatot nem vette igénybe.⁷ A bíróságnak a rendes jogorvoslati jog kimerítése tárgyában tehát azt kell vizsgálnia, hogy az előterjesztett jogorvoslati kérelem formailag és tartalmilag alkalmas volt – ez a jogellenes és kárt okozó közhatalmi magatartás jogorvoslati eljárás keretén belül való korrigálására. A bírói gyakorlat a rendes jogorvoslati jog kimerítését csak akkor tekinti elmulasztottnak, ha a fél szabályszerű tájékoztatást kapott a jogorvoslati jogáról. Erre való tekintettel ha a nem szabályszerűen kézbesített határozattal szemben a peres fél nem terjeszt elő időben jogorvoslati kérelmet, akkor a rendes jogorvoslat kimerítésének az elmulasztása nem róható a peres fél terhére.⁸

További követelmény még, hogy a kártérítési perben kifogásolt bírósági eljárás, magatartás vagy érdemi döntés különbözzön az alapeljárás érdemi döntésétől, a sérelmezett magatartás az érdemi döntéstől jól elhatárolható tevékenység legyen. Azonban elvárás az is, hogy a kártérítési perben olyan érvre hivatkozzon a felperes, amire az alapeljárásban is hivatkozott. A fenti kettős, konjunktív feltétel indoka, hogy a kártérítési perben nem lehet az alapeljárásban hozott érdemi döntés hibáira hivatkozni, ugyanis a kártérítési per nem jogorvoslati fóruma az alapeljárásnak. Azonban ezen két feltétel együttes fennállása szinte teljesíthetetlen követelmény.

A Kúria több eseti döntésében kimondta azt a bíróság által következetesen alkalmazott tételt, mely szerint a kártérítési keresetet el kell utasítani, amennyiben a felperes a kártérítési kereset alapjaként a jogerős ítélet tartamát jelöli meg. A Pp. 358. § (1) bekezdésben rögzített, anyagi jogerőre vonatkozó rendelkezésből levezethető, hogy a kártérítési perben nem lehet ismét vitássá tenni a jogerős érdemi döntést, mert ellenkező

6 www.uj.jogtar.hu (letöltve: 2026. 01. 31.).

7 Borbás, 2014, 118.

8 Fuglinszky, 2015, 538.

esetben ez a jogerő áttörését jelentené. A kártérítési per nem jelent újabb jogorvoslati fórumot a félnek a számára kedvezőtlen döntést tartalmazó jogerős ítélet felülbírálatára. *A BDT2009. 1949⁹ – többek között – rögzíti, hogy azokban az esetekben, amikor a fél a bírósági jogkörben okozott kár megtérítése iránti igényét a saját ügyében korábban hozott jogerős ítélet sérelmezett tartalmára alapítja, a kártérítési per bírósága nem állapíthatja meg a döntés jogellenességét. A döntvény kimondja, hogy a jogerős ítélet anyagi jogereje azt jelenti, hogy a bíróságok a keresettel érvényesített jogot véglegesen elbírálták, azt a felek többé vitássá nem tehetik. Az ítélet anyagi jogereje a feleken túl a később eljáró szerveket, így a kártérítési perben eljáró bíróságot is köti, így azt nem is bírálhatja felül.*

Hasonló álláspontra helyezkedik a BDT2006.149¹⁰ szám alatti döntvény, amely szintén kimondja, hogy az eljárt bírósággal szemben indított kártérítési per nem jelenthet új jogorvoslati fórumot a fél számára a kedvezőtlen döntést tartalmazó jogerős ítélet felülvizsgálatára. Kártérítés alapjául nem szolgálhat, ha fél a jogerős ítéletet érdemben vagy eljárási szabálysértésre hivatkozva továbbra is vitatja. Szintén a fenti álláspontot támasztja alá a BH1993. 323. szám alatti eseti döntés.

A keresetek elutasíthatóságára vonatkozó fenti tétel jogszerűségét több jogász is vitatta.¹¹ A legjelentősebb és legalaposabb kritikát Pákozdi Zita fogalmazta meg a *Miskolci Jogi Szemlé*ben 2011. évben megjelent, *A bírói jogkörben okozott károk megtérítése és tisztességes eljárás* című értekezésben. Érvelésének lényege, hogy a kártérítésperben szükségszerű a jogerős érdemi döntés tartamának a megjelölése, ugyanis ezen döntés függvényében dönt a bíróság arról, hogy az alapeljárásban történt-e olyan mulasztás vagy bekövetkezett-e olyan hiba, amely megalapozza a bíróság kártérítési felelősségét, álláspontja szerint ez még nem jelenti az érdemi döntés kártérítési perben való felülbírálatát. Kifejtette továbbá, hogy a bíróság által hivatkozott fél-, tény- és jogazonosság sem állapítható meg, egyrészt azért, mert a kártérítési perben a bíróság az alperes, így nem beszélhetünk félazonosságról, másrészt a téves jogalkalmazással új igény keletkezik, amely kizárja a jogazonosságot, harmadrészt a tények sem egyeznek meg teljes mértékben, így a tényazonosság sem állapítható meg. Végezetül azzal érvelt még, hogy a tisztességes eljáráshoz fűződő jog is sérelmet szenved azáltal, hogy a bíróság érdemi vizsgálat nélkül elutasítja a jogerős ítéletre alapított kereseti kérelmet.

Összegzésképpen megállapítható, hogy a jogerős ítéletekre alapított kártérítési keresetek – fent ismertetett okokból való – érdemi vizsgálat nélküli elutasítása, valamint a későbbiekben ismertetett kirívóan súlyos jogsértés doktrínája kettős védelmet jelent a bíróságok részére a kártérítési keresetekkel szemben.

2.5. A felrőhatóság

A felrőhatóság mint tényállási elem vizsgálatát megelőzően el kell határolni egymástól a jogellenes magatartás, vétkesség és felrőhatóság fogalmát. A szerződésen kívüli károkozás esetében az új Ptk 6:520. §-a a jogellenesség fogalmát akként határozza meg, hogy minden károkozás jogellenes, azaz egy magatartás jogellenességét a kár mint eredmény már önmagában megalapozza, a jogellenesség bizonyításához

9 BDT2009. 1949.

10 BDT2006.1496.

11 Fuglinszky, 2015, 541.

nem kell külön bizonyítani egy jogszabály megsértését. Véleményem szerint a bírósági jogkörben okozott károk esetében a jogellenesség fogalma eltérően is meghatározható, figyelemmel arra, hogy az eljáró bíró jogszerűen csak azt teheti meg, amit az adott jogi norma előír számára vagy jogszabály nem tilt, erre való tekintettel mindaz, amit a jogszabály tilt, vagy amit a jogszabály rendelkezésével szemben tesz, az már jogellenes magatartásnak minősül. A jogellenes magatartás nem mindig felróható, felróhatóság nélkül is lehet valamilyen magatartás jogellenes, azonban ez már az objektív felelősség irányába hat.

A vétkesség és a felróhatóság tartalmi elemeinek a meghatározásában nincs egy-egy jogi álláspont. A vétkesség mint szubjektív tényállási elem a felróhatóság egyik fogalmi eleme. Míg a felróhatóság fogalmát a Ptk. 1:4. § (1) bekezdése határozza meg, *mely szerint, ha e törvény eltérő követelményt nem támaszt, a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az adott helyzetben általában elvárható.* A felróhatóság fogalmi elemeként meghatározott elvárhatóság társadalmi elvárhatóságot jelent, ami az ítélező bírák esetében egy magasabb elvárhatósági kritériumot ölel fel. Azonban a felróhatóság a károkozó tudati állapotát is jelenti, amit minden károkozó, így az eljáró bíró esetében is vizsgálni kell. Figyelemmel azonban arra, hogy a bírósági jogkörben bekövetkező károkozás esetében a felelősség alanya a jogi személyiséggel rendelkező bíróság, így ezen esetekben azt kell megvizsgálni, hogy az eljáró bíróság az eljárása során követett-e el mulasztást, vagy intézkedés megtétele, határozat meghozatala során jogszabályt sértett-e.

A bírósági jogkörben okozott károkért való felelősség alakzata felróhatóságon alapuló, deliktuális felelősségi alakzat. Itt is érvényesül a Ptk. azon általános kimentési szabálya, hogy mentesül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható. Ez esetben a bíróságra hárul annak bizonyítása – *exculpációs* bizonyítás keretén belül –, hogy a bekövetkező kár előidézésében felróhatóság nem terheli.¹²A bírósági gyakorlatban is meghonosodott az a közigazgatásban korábban is ismert álláspont, mely szerint a bírósági jogkörben okozott károkozás esetében nem minősül kimentési oknak a bíróság működésében bekövetkező szervezési problémák, a bíró betegsége vagy bármilyen okból bekövetkező hiányzása, figyelemmel arra, hogy az állam alkotmányos kötelessége az igazságszolgáltatás, és a bíróság köteles biztosítani az ítélezés folytonosságát.¹³

A korábbi Ptk. hatálya alatt kialakított bírósági gyakorlat alapján a bíróságok következetesen és jelenleg is képviselik azon álláspontot, hogy az eljáró bíróság felelőssége csak nyilvánvaló és kirívó jogértelmezési, jogalkalmazási hiba esetén, továbbá akkor állapítható meg, ha a bizonyítékok mérlegelése kirívóan okszerűtlenül, súlyosan logikátlanul történt. A felróhatóság mint tényállási elem meglete csak ezen két esetkörben vizsgálható. Önmagában egy téves jogértelmezés nem szolgálhat alapul egy károkozásért való felelősség megállapításához. A jelenlegi bírósági gyakorlat továbbra is megköveteli, hogy a téves jogértelmezésen kívül többlet tényállási elemként egy rosszhiszemű, súlyosan gondatlan – esetleg – szándékos kötelezettségszegés is

12 Fuglinszky, 2015, 543.

13 Fuglinszky, 2015, 543.

megvalósuljon. A felróhatóság vizsgálata során alaposan meg kell vizsgálni, hogy az adott jogi rendelkezés mennyire egyértelmű, illetőleg a jogszabály szövege többféle értelmezésre is lehetőséget ad-e, továbbá vizsgálni kell, hogy van-e bírósági gyakorlat. Amennyiben a téves jogértelmezés a jogszabály többféle, akár eltérő értelmezésére vezethető vissza, akkor a felelősség megállapításának nincs helye.

Azonban amikor a jogszabályi rendelkezés egyértelmű, többféle értelmezésére nincs lehetőség, akkor a jogszabályi tévedés már megalapozhatja az eljáró bíróság felelősségét. Az egységes bírói gyakorlat szerint egy új jogszabály értelmezésével kapcsolatos bizonytalanság és kételkedés önmagában szintén nem eredményezheti a felróhatóság megállapítását, és ezáltal nem is alapozza meg a bíróság kárfelelősségét. Önmagában az a körülmény, hogy a bíróság határozata utóbb tévesnek bizonyul, szintén nem vezethet annak megállapítására, hogy a meghozatalában közreműködő bíró vétkes magatartást tanúsított.

Szintén egységes az álláspont a tekintetben, hogy az ügyintézési határidő túllépése önmagában még nem eredményezheti a károkozásért való felelősség megállapítását, adott esetben vizsgálni kell az eljárás jogszerűségét is, különös tekintettel a bíró leterheltségére. A kár bekövetkeztében szintén fontos vizsgálni a károsulti közrehatást is, ugyanis gyakran előforduló eset, hogy a peres fél az elfogultsági kifogásaival vagy egyéb, bizonyítási eljárást késleltető beadványaival maga is hozzájárul az eljárás elhúzódásához.

A bíróság fenti gyakorlatával áll összhangban az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága CM/Rec (2010) 12. sz. ajánlásának 66. pontjában foglaltakkal, mely szerint a bírói jogértelmezés, a tények értékelése és a bizonyítékok súlyának mérlegelése csak szándékosság és súlyos gondatlanság esetén alapozza meg a polgári jogi felelősséget vagy a fegyelmi felelősséget.¹⁴ A 70. pont rögzíti továbbá, hogy a bíró nem vonható személyében felelősségre, ha döntését a fellebbviteli bíróság hatályon kívül helyezi vagy megváltoztatja.

A bíróság fenti gyakorlatát támasztja alá a korábban már ismertetett BDT2009.1949. döntvény indokolása, amely rögzíti, hogy a jogszabály eltérő értelmezése önmagában jogellenes és felróható magatartást nem valósít meg, a téves jogszabály értelmezésen alapuló határozat meghozatala a bíróság vétkeségének megállapításához nem elegendő, erre nyilvánvalóan csak kirívó jogsértés esetében van jogi lehetőség.

Nyilvánvaló és kirívó jogalkalmazási hibákat jelölnek meg az alábbi jogesetek:

A bíróság a BH 2009.15. szám alatti döntésében kimondta, hogy kirívó hibának minősül, ha az elsőfokú bíróság tévesen jelöli meg, hogy a fellebbezést melyik ítéletábrára kell benyújtani, és ennek következtében a peres felet kár éri, rögzítette továbbá, hogy a jogszabály egyértelmű rendelkezése esetén – a bíróság kárfelelőssége szempontjából – súlytalan az az indok, hogy a hatálybalépés óta eltelt rövid idő alatt még nem alakult ki egységesnek mondható gyakorlat.¹⁵

A BH 2010.38. szám alatti bírósági döntés rögzíti, hogy a bíróság kártérítési felelőssége fennáll, ha a bűncselekményre vonatkozó anyagi jogszabály megváltozását nem ismerve állapította meg a – végül felmentett – károsult büntetőjogi felelősségét.¹⁶

14 Fuglinszky, 2015, 547.

15 BH2009.15.

16 BH2010.38.

A BH 2013.243. szám alatti bírósági határozat rögzíti, hogy kirívóan súlyos jogsértésnek minősül, ha a bíróság elutasítja a fél kijavítás iránti kérelmét, miközben a szakértői véleményben foglalt adatokat a bíró állapította meg tévesen, s emiatt volt hibás a szakvéleményből kiinduló számítása.¹⁷

És végül, de nem utolsósorban szintén az eljáró bíróság felelősségének a megállapítását eredményezte a BH 2003.152. szám alatti bírósági határozat, amely kirívó jogalkalmazási hibának minősítette azt, ha az előzetes bizonyítás során a szakértő kirendelésére csak másfél év elteltével került sor.¹⁸

A bíróság fenti joggyakorlatával szemben számos kritika fogalmazódott meg, amelyek közül kiemelés érdemel Pákozdi Zita és Borbás Beatrix érvelése.¹⁹ Pákozdi Zita a korábban már említett művében kifejti, hogy a bírói gyakorlat épp a téves jogalkalmazást és jogszabály-értelmezést tekinti a felróhatóság körén kívül eső oknak, miközben az eljáró bíróság épp törvénysértő és téves bírói tevékenységével mint ítélkező tevékenységével okozza a kárt. Álláspontja szerint indokolt lenne a kisebb értelmezési és jogalkalmazási tévedéseket a felróhatóság körén kívül állónak elfogadni, de általános jelleggel nem célszerű valamennyi jogalkalmazói tévedést nem felróhatónak minősíteni.²⁰ Borbás Beatrix szintén indokolatlannak tartja a kirívóan súlyos jogsértések doktrínáját, figyelemmel arra, hogy szükségtelenül szűkíti le a kárigények érvényesíthetőségeinek esetkörét.

Legutolsósorban egy speciális, tájékoztatásadással megvalósuló károkozás bírósági gyakorlatát kívánom ismertetni. Szintén következetesen fenntartja a bíróság azt a korábban kialakított gyakorlatot, hogy az ajánlás vagy tanácsadás önmagában vagy egyéb feltételek fennállása esetében sem eredményez kártérítési kötelezettséget. A felelősség egyéb többlettényállási elemek fennállása esetében csak akkor állapítható meg, ha a tanácsadás közrehatott a kárt okozó akaratelhatározás kialakításában. Ez a problémakör hatványozottan jelentkezhet a bíróság által megtartott ügyfelfogadási napon, amelyen a peres felek kérelmeinek jegyzőkönyvbe foglalásán túl rövid, gyakran jogszabályokra vonatkozó tájékoztatást is ad az igazságügyi alkalmazott. Álláspontom szerint ezen feladat ellátása során már megvalósulhat a nyilvánvalóan egyértelmű jogszabályra vonatkozó téves tájékoztatásadásból fakadó károkozásért való felelősség megállapítása.

Összefoglalásként elmondható, hogy a felróható magatartás – jellemzően – két esetkörre való szűkítése jelentősen behatárolja a károkozási tényállások körét, illetve az alapos kártérítési keresetek számát. A kirívóan súlyos jogsértés miatti felelősségre vonás bírósági gyakorlatának fenntartása mellett szóló érv, hogy ha minden, a peres fél által tévesnek és hibásnak minősített jogértelmezés vagy jogalkalmazás miatt kártérítési per lenne indítható az eljáró bírósággal szemben, az közvetlenül negatívan érintené az eljáró bíró ítélkezési tevékenységét, közvetve hátrányosan befolyásolná az ítélkezés folyamatát, tekintettel arra, hogy pressziót gyakorolna az eljáró bíróra, és súlyosan sértené a pártatlan, független és elfogulatlan bíráskodást. A súlyos jogsértési

17 BH 2013.243.

18 BH 2003. 152.

19 Fuglinszky, 2015, 546.

20 Borbás, 2014, 97.

doktrína ellen ható érv, hogy amíg a bíróságok esetében csak kiemelkedően súlyos jogszabálysértés esetében teszi lehetővé a felelősségre vonást, addig más károkozók, mint például orvosi műhiba perek esetében az orvosok felelősségét enyhébb fokú jogellenes magatartás esetében is megállapíthatónak találja a bírósági gyakorlat. A két károkozó közötti különbségtételnek nincs észszerű indoka, mind a bírótól, mind az orvostól elvárható a lelkiismeretes, magas szintű, szakmai követelményeknek megfelelő munkavégzés. Továbbá a bíróságok sérthetlensége felé hat a felelősségre vonás eseteinek leszűkítése, amely az állampolgárok jogszerű igazságszolgáltatásba vetett bizalmát csökkenti.

2.6. A kár fogalma

A bírósági eljárás keretén belül okozott károkért való felelősség esetében az új Ptk. a különleges felelősségi alakzatnál speciális rendelkezést nem tartalmaz, így a kár fogalma alatt az általános kár fogalmi elemeit értjük, azaz a vagyonban bekövetkező értékcsökkenést, az elmaradt vagyoni előny fogalmát és költségeket, továbbá a nem vagyoni kárt. A kártérítés módjára szintén a Ptk. 6:527. §-ában foglalt rendelkezések az irányadóak, a bíróság az okozott kárért a Ptk. 6:522. § rendelkezései alapján teljes kártérítéssel tartozik. A kár bekövetkeztének és mértékének a bizonyítása a károsultat terheli.

2.7. Sajátos felelősségi alakzat

A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (továbbiakban: Pp.) már nem tartalmazza a korábbi, polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 2. § (1) bekezdésében rögzített, a peres eljárások észszerű időben való befejezésének a követelményét, mely szerint *a bíróságnak az a feladata, hogy – összhangban az 1. §-ban foglaltakkal – a feleknek a jogviták elbírálásához, a perek tisztességes lefolytatásához és észszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát érvényesítse*. Továbbá ennek megsértése esetén járó kártérítésre vonatkozó rendelkezéseket sem.

Ennek oka abban keresendő, hogy az Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdése rögzíti a peres eljárás észszerű időn belül való befejezésének a kötelezettségét, valamint a (2) bekezdés biztosítja ezen rendelkezés megsértése esetén biztosítandó kártérítést. A kártérítési igény a Ptk. 6:548–549. § rendelkezései szerint érvényesíthető.

Kiemelést érdemel azonban a Pp. 2025. augusztus 19. napjától hatályos, peres eljárásban határidő túllépésére alkalmazott 147/A. § (1) bekezdés, mely szerint, *ha a bíróság a számára törvényben megállapított intézkedési határidőt túllépi, a határidő lejártát követő naptól kezdve naponta, a késedelem első napján érvényes, a minimálbér 1,5 százalékának megfelelő mértékű vagyoni elégtételt nyújt hivatalból a felek részére.*²¹

A hivatkozott rendelkezés felróhatóságtól függetlenül a bíróság kötelezettségévé teszi intézkedési határidő túllépése esetén vagyoni elégtétel megfizetését a felek részére. A vagyoni elégtételt az a bíróság nyújtja, amelynek eljárásában a határidő-túllépés megvalósult. Ha az eljáró bíróság nem jogi személy, a vagyoni elégtételt az a jogi

21 www.uj.jogtar.hu (letöltés ideje: 2026. 01. 31.).

személyiséggel rendelkező bíróság nyújtja, amelynek illetékességi területén az eljáró bíróság található.

2.8. Az Európai Bíróság joggyakorlata a tisztességes eljáráshoz való jog és a perek észszerű időtartamához való jog érvényesítéséhez kapcsolódóan

Az Európai Bíróság hatáskörébe tartozik az Európai Unió szerződéseinek értelmezése, az azok rendelkezéseinek megsértéséből fakadó jogviták elbírálása. A Bíróság hatásköre az alapvető emberi jogok megsértése miatti igények elbírálására, a tagállamok ítéleteinek felülvizsgálatára nem terjed ki. Erre tekintettel csak kivételesen fordult elő, hogy a bíróság olyan kártérítési perekben járjon el, amelyeket az eljárások elhúzódása miatti károkozás miatt indítottak a peres felek. Ritka az az eset, amikor az Európai Bíróságnak a tagállami bíróságok előzetes döntéshozatali eljárásának keretén belül kell egy kártérítési jogvita tárgyában állást foglalnia.

Ezzel szemben inkább az jellemző, hogy a Közszolgálati Törvényszék és az Elsőfokú Bíróság előtt folyamatban volt eljárások elhúzódása miatt indult kárigények elbírálásában vett részt.²² Gyakorlatában – a magyar joggyakorlathoz hasonlóan – szintén rögzítette, hogy az eljárások elhúzódása miatti kárigények elbírálása során vizsgálni kell az ügyek sajátos körülményeit, az ügy bonyolultságát, a peres felek és az eljáró hatóságok magatartását és megtett intézkedéseit. Azonban azt is leszögezi, hogy ezen körülmények vizsgálatán túl egyéb körülmények is közrehatnak az eljárások elhúzódásában, így mindig eseti jelleggel, az adott üggyhöz kapcsolódóan kell azt megvizsgálni, hogy mi vezetett az eljárás elhúzódásához. Több ítéletében, így többek között a *Sumitomo Metal kontra Bizottság* ügyben és a *FIAMM kontra Bizottság* ügyben arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ügyek összetettsége és bonyolultsága igazolja az eljárás hosszát. A *FIAMM kontra Bizottság* ügyben kimondta továbbá, hogy az eljárás elhúzódása miatti kártérítési igények elbírálása során figyelembe kell venni a jogvitának az érintett szempontjából felmerülő tétjét, az ügy bonyolultságát, a felperes és az érintett hatóságok magatartását, valamint a jogvitában érintett jogkérdés fontosságát is.

Mindezekre tekintettel kijelenthető, hogy a magyar bíróság joggyakorlata és a polgári perrendtartásban rögzített azon kritériumok, amelyek a perek észszerű időn belül való befejezésének a vizsgálatát hivatottak szolgálni, teljes mértékben összhangban állnak az Európai Bíróság joggyakorlatával.

2.9. Eljárásjogi szabályok

A kártérítési perekre vonatkozó eljárásjogi szabályok közül a következő rendelkezések érdemelnek kiemelését. A bírósági jogkörben okozott károk megtérítésére irányuló perek a Pp. 20. § (3) bekezdés a) pont ab) alpont alapján a törvényszék hatáskörébe tartoznak, az elbírálására illetékes bíróság – az általános illetékességi szabályok alapján – az alperes székhelye szerint illetékes – törvényszéki hatáskörű – bíróság. Azonban a pártatlanság elvének érvényesülése érdekében a kártérítési igényt nem bírálhatja el az a bíróság, amely ellen a keresetet előterjesztették, ezáltal a kijelölési szabályok alapján

²² Borbás, 2014, 185.

egy másik, azonos hatáskörű bíróságnak kell az eljárást lefolytatnia és az érdemi döntést meghoznia. Azonban ettől eltérően az állammal szemben indított kártalanítás iránti perek már nem a törvényszék, hanem a járásbíróságok hatáskörébe tartoznak.

A bírósági jogkörben okozott károk megtérítésére irányuló perek tárgyi illetékfeljegyzési jogosak (az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény, továbbiakban: Itv. 62. § (1) bekezdés g) pont), ami azt jelenti, hogy a per megindításakor a felperesnek nem kell eljárási illetéket lerónia, annak viseléséről a bíróság a pert befejező érdemi határozatában dönt. Kiemelést érdemel, hogy az alperesi pozícióban a jogi személyiséggel rendelkező bíróság, azaz a törvényszék, ítélőtábla és kúria áll, ezáltal a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény hatályos rendelkezései szerint a bíróságokat azok elnökei mint vezetők képviselik a peres eljárásban. Az elnökök törvényes képviselőként eljárva képviselik a bíróságot, azonban annak sincs akadálya, hogy a képviselőt ellátásával egy ügyvédet bizzon meg, vagy esetlegesen ügyintéző alkalmazottját hatalmazza fel a képviselőt ellátásával. Azonban szükséges kiemelni, hogy az 1/2016. KMPJE határozat alapján az Országos Bírósági Hivatal meghatalmazás alapján szintén képviselheti a kártérítési perben érintett bíróságot.

2.10. Az eljáró bíró személyes felelősségre vonása

Az új Ptk. 6:549. § (1) bekezdése szerint a bírósági jogkörben okozott károkért a jogi személyiséggel rendelkező bíróság mint szervezet tartozik helytállni, az eljáró bíró egyénileg a károsult által kezdeményezett kártérítési perben nem vonható felelősségre. Azonban ez nem jelenti azt, hogy a bíró károkozó magatartása és felelőssége egy külön eljárásban ne kerülne megvizsgálásra és értékelésre. Amennyiben a kártérítési perben eljáró bíróság elmarasztalja az alperesi pozícióban álló bíróságot és az okozott kár megtérítésére kötelezi, akkor bizonyos esetekben, például a peres eljárás észszerű határidőn belüli befejezésének az elmulasztása vagy egyéb mulasztás esetén lehetőség van arra, hogy a kártérítésre kötelezett bíróság egyrészt a Bjt. 101. §-a alapján fegyelmi eljárás keretén belül, másrészt a Bjt. 131. §-ában rögzített eljárás alapján felelősségre vonja az eljáró bírót. Továbbá arra is lehetőséget biztosít a Ptk., hogy a kártérítésre kötelezett bíróság regressz keresettel éljen a kárt személyesen okozó bíró ellen. Ez esetben lehetőség van arra, hogy az eljáró bírót az okozott kár teljes megtérítésére kötelezzék. A szándékos kötelezettségszegés legsúlyosabb esetei az eljáró bíró büntetőjogi felelősségre vonását is eredményezhetik. A bíróság által a kárt okozó bíróval szemben megindított eljárások száma alacsony, illetve a büntetőeljárásban, mint például hivatali visszaélés bűncselekményének elkövetése miatt folyamatban lévő eljárásban való felelősségre vonás is rendkívül ritka, így ezen eljárások kialakult gyakorlatáról még nem beszélhetünk.

A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény (továbbiakban: Bjt) VIII. fejezetében kerültek rögzítésre a bírók személyes felelősségre vonását eredményező fegyelmi felelősségre vonatkozó rendelkezések, valamint a IX. fejezetben a bírók kártérítési felelősségének a szabályai. A témához szorosan kapcsolódó felelősségre vonás szabályait, a dolgozatom korlátozott terjedelmére való tekintettel, csak vázlatosan kívánom ismertetni.

A Bjt. 101. §-a szerint a bírák fegyelmi és az ezzel összefüggő kártérítési és személyiségi jogsértés miatti ügyeiben, a bírói állaspályázati eljárás során benyújtott kifogások elbírálása iránti eljárásban, továbbá a 71/A. § (3)–(6) bekezdése szerinti kizárási kérelem elbírálása iránti eljárásban, a bíró munkájának szakmai értékelésével és vezetői munkájának értékelésével szemben előterjesztett jogorvoslati eljárásokban, az alkalmatlansági eljárásban, valamint a 42. § (6)–(8) bekezdése szerinti összeférhetlenségi eljárásban a Budapest területén működő ítélőtábla mellett elsőfokú szolgálati bíróság (a továbbiakban: elsőfokú szolgálati bíróság), a Kúria mellett másodfokú szolgálati bíróság (a továbbiakban: másodfokú szolgálati bíróság; a továbbiakban együtt: szolgálati bíróság) jár el.²³

A törvény fenti rendelkezésének az volt a célja, hogy a bírák személyét érintő, fegyelmi eljárások vagy egyéb, kártérítéshez vagy munkájának szakmai értékeléséhez kapcsolódó jogvitákat egy független és pártatlan bírói fórum mindenféle befolyástól mentesen bírálja el.

A törvény a bírák fegyelmi felelősségre vonását fegyelmi vétség vétkes elkövetése esetében, azaz a 105. § a) és b) pontja alapján a szolgálati viszonyával kapcsolatos kötelezettségek megszegése és az életmódjával, magatartásával a bírói hivatás tekintélyét sértő vagy veszélyeztető magatartása miatt teszi lehetővé. Amennyiben a kártérítési perben eljáró bíróság a kereseti kérelem alapossága esetében marasztalja el a bíróságot, és az általa megállapított tényállásban az eljáró bíró részéről olyan súlyos jogsértést állapít meg, ami a vétkes kötelezettségszegés fogalmának megfelel, az maga után vonhatja a bíróval szembeni fegyelmi eljárás megindítását. A törvény a szolgálati viszonnal összefüggő kötelezettség vétkes megszegését rögzíti, ami jelentős részben egy intézkedési kötelezettség elmulasztását vagy késedelmes teljesítését jelentheti, valamint jogszabályban rögzített határidő be nem tartását, de jellemzően valamilyen jogszabály által előírt kötelezettség megtételének a hiányát vagy hibás teljesítését. A Bjt. 36–37. §-ai tartalmazzák a bíró kötelezettségeit, amelyek közül kiemelés érdemel a 37. § (3) bekezdésében rögzített, a perek észszerű időn belül való befejezésének a követelménye. Álláspontom szerint, amennyiben a per elhúzódása – ezen belül a határidők súlyos megsértése – alapozza meg a kártérítési igény alaposságát, amelyet az eljáró bíró vétkes közrehatása idézett elő, az már megalapozza a bíró fegyelmi felelősségét. Az eredményes kártérítési pereket követő fegyelmi eljárások lefolytatása ritka, de nem példa nélküli jelenség. Véleményem szerint a bíró fegyelmi felelősségre vonásának akkor lehet helye, ha a kirívóan súlyos jogsértés és a szolgálati viszonnal kapcsolatos kötelezettségek megszegése egybeesik, azaz a bíró az eljárás során olyan jogszabályi kötelezettségének nem tesz eleget, amelynek elmulasztása és a kár bekövetkezése között ok-okozati összefüggés egyértelműen megállapítható.

A bíró személyes felelősségre vonása csak a bíróság mint munkáltató által lehetséges. Ezt a szabályt rögzíti a Bjt. 106. § (2) bekezdése, amely kimondja, hogy a fegyelmi eljárást a jogi személyiséggel rendelkező bíróságok elnökei, azaz a kúria, ítélőtábla és törvényszék elnökei kezdeményezhetik az elsőfokú szolgálati bíróság elnökénél. Amennyiben a lefolytatott fegyelmi eljárás keretében az eljáró bíró felelősségét állapították meg, akkor kimondják vétkességét, és a Bjt. 124. § (1) bekezdésben rögzített

23 www.uj.jogtar.hu (letöltés ideje: 2026. 01. 31.).

fegyelmi büntetést alkalmazzák vele szemben, azaz feddés, megrovás, egy fizetési fokozattal való visszavetés, két fizetési fokozattal való visszavetés, vezetői tisztségből való felmentés, bírói tisztségből való felmentés indítványozása. Amennyiben a fegyelmi eljárást a kártérítési perrel összefüggésben, annak következményeként folytatták le, a fegyelmi felelősségre vonás nem eredményezi a bíró részéről az általa okozott kár megtérítését, azonban a szankció olyan fokozatainak alkalmazását teszi lehetővé, amely enyhébb esetekben felelősségteljesebb és lelkiismeretesebb, magasabb színvonalú munka elvégzésére ösztönzi a károkozó bírót, míg súlyosabb esetekben a pálya elhagyására is kényszeríti őt.

Azonban jogosan vetődik fel a kérdés, hogy ha a bíró ítélezése során tévesen alkalmazza a jogszabályokat, vagy téves jogértelmezést végez, azonban kártérítési per megindítására nem került sor, és még kirívó jogsértés sem következik be, akkor fegyelmi eljárás lefolytatásának van-e helye. Álláspontom szerint ekkor nem fegyelmi felelősségre vonásnak, hanem a bíró szakmai alkalmatlanságának megállapítása iránti eljárás kezdeményezésének van helye a bíróval szemben a Bjt. 81. §-a alapján.

A kárt okozó bíró személyes felelősségre vonásának következő és jellemzőbb esete a bíró károkozó tevékenysége miatti munkáltató általi felelősségre vonása. Amennyiben tehát a bírósági jogkörben bekövetkező károkozás miatti kártérítési per eredményes, és az alperesi pozícióban lévő bíróságot elmarasztalják, a törvény lehetőséget biztosít a bíróság számára, hogy a felperes részére teljesített kártérítési összeget mint a munkáltatónak okozott kárt – annak jogszabályban meghatározott részét – követelje a kárt ténylegesen okozó bírótól.

*A Bjt. 131. § (1) bekezdése szerint a bíró a szolgálati viszonyából eredő kötelezettségének szándékos vagy súlyosan gondatlan megszegésével a munkáltatónak okozott kárért anyagi felelősséggel tartozik, továbbá tőle a munkáltató az okozott személyiségi jogsértés miatt sérelemdíjat követelhet.*²⁴

*A 131. § (2) bekezdése alapján a bíró felelősségét, a kár bekövetkeztét és mértékét, valamint a személyiségi jogsértést a munkáltatónak kell bizonyítania.*²⁵

A fenti rendelkezések tehát a bíró anyagi felelősségét rögzítik a munkáltatónak okozott kárért, amelybe egyértelműen beletartozik a korábban, a bírósággal szemben megindított és alapos kártérítési per miatt a károsultnak megfizetett kártérítési összeg is. A károsult mint felperes részére a bíróság mint alperes által megfizetett kártérítés a bíróságnál mint munkáltatónál kárként jelentkezik. Ezen kár megtérítését a bíróság a kárt okozó bírótól követelheti. Azonban arra is lehetőséget biztosít a jogszabály, hogy a bíróság mint munkáltató a személyiségi jog megsértése miatt sérelemdíjat követeljen az eljáró bírótól. A 131. § (2) bekezdése alapján azonban rögzíti, hogy a bíróság bizonyítási kötelezettsége mire terjed ki: a bíró felelősségét, a kár bekövetkeztét és mértékét, valamint a személyiségi jogsértést a bíróságnak kell bizonyítania.

A 132. § szerint a bíró háromhavi illetménye erejéig felel, illetve kötelezhető sérelemdíj megfizetésére, ha a kárt, illetve a személyiségi jogsértést súlyosan gondatlan magatartásával

24 uj.jogtar.hu (letöltés ideje: 2026. 01. 31.).

25 www.uj.jogtar.hu (letöltés ideje: 2026. 01. 31.).

okozta. Szándékos károkozás, illetve személyiségi jogsértés esetén a bíró a teljes kárösszegért felel, illetve a sérelemdíj megfizetésére – illetménye összegétől függetlenül – kötelese.²⁶

A törvény rögzíti továbbá a kártérítési mértékére vonatkozó rendelkezést, illetve különbséget tesz a súlyosan gondatlan magatartással okozott kár és a szándékos károkozás között. Amennyiben tehát a bíró a kárt vagy a személyiségi jogsértést súlyosan gondatlan magatartásával okozta, akkor háromhavi illetményével felel az okozott kárért vagy jogsértésért. Amennyiben azonban szándékos magatartásával idézte elő a károkozást vagy a személyiségi jog megsértését, akkor a bíró a teljes kárösszegért felel. Ez a rendelkezés azért minősül rendkívül súlyos jogkövetkezménynek, mert az eljáró bíró a teljes kár megtérítésére kötelezi, tekintet nélkül az illetményére.

Végül, de nem utolsósorban szükséges megemlíteni a 134. § (1) bekezdésben levő előírást, amely rögzíti, hogy *ha bíró a kárt, illetve a személyiségi jogsértést fegyelmi vétség elkövetésével összefüggésben okozta, a kártérítési felelősséget, illetve a személyiségi jogsértés miatt érvényesíthető igényeket a fegyelmi eljárás keretében kell elbírálni.*²⁷ Azonban a fegyelmi vétséggel össze nem függő kártérítési és sérelemdíj megfizetése iránti ügyben már értelemszerűen nem kell fegyelmi eljárást lefolytatni, a bíró kártérítési felelősségét, illetve a sérelemdíj iránti követelést a munkáltatói jogkör gyakorlója – a kár tudomására jutásától számított 60 napon belül – indokolt határozattal bírálja el. Azonban a kártérítési, illetve a sérelemdíj megfizetése iránti eljárásra a fegyelmi eljárás szabályait kell megfelelően alkalmazni. Amennyiben a bíró a munkáltató határozatával nem ért egyet, akkor a határozata ellen a bíró 15 napon belül bírósághoz fordulhat.

A fentiekre való tekintettel láthatjuk, hogy a bíró „felelőtlensége” már a múlté. A bírósági jogkörben megvalósuló károkozásért a bíró ugyan nem vonható személyesen felelősségre egy kártérítési perben, azonban felelősségének a megvizsgálására és megállapítására egyéb eljárásokban elengedhetetlenül sor kerül. Amennyiben a fenti eljárásokban megállapításra kerül a bíró felelőssége a bekövetkezett kárért, az anyagi jogi és büntetőjogi jogkövetkezményeket von maga után.

3. A személyiségi jogok megsértése és annak következménye

3.1. A személyiségi jogok védelmének szükségessége

A dolgozatom témájára való figyelemmel azért tartom fontosnak közelebbről is megvizsgálni ezen jogokat és megsértésük esetén alkalmazott jogkövetkezményeket, mert egyre elterjedtebb, hogy a peres felek vélt vagy valós sérelmeik, emberi méltóságukat vagy becsületüket vagy egyéb személyiségi jogaikat ért sérelmek miatt személyiségi jogi pereket kezdeményeznek a bíróság, sőt az eljáró bírókkal szemben. A perek egyre növekvő számát egyrészt az indukálja, hogy a peres felek, ezen belül jellemzően a peresztes felek a peres eljárás sikertelensége, az őket ért akár anyagi, akár erkölcsi

²⁶ www.uj.jogtar.hu (letöltés ideje: 2026. 01. 31.).

²⁷ www.uj.jogtar.hu (letöltés ideje: 2026. 01. 31.).

veszteség miatt elégtételt kívánnak venni a jogot szolgáltató bíróságon. Másik oldalról azonban el kell mondani, hogy gyakran a bíró a tárgyalás vezetése vagy a rendjének fenntartása érdekében tett intézkedései is alapul szolgálhatnak egy személyiségi jogi perhez.

A hatályos polgári perrendtartás 235–236. §-aiban rögzített, a tárgyalás rendjének fenntartása érdekében tett intézkedések alkalmazása esetében, annak ellenére, hogy maga a törvény teszi lehetővé az alkalmazásukat, a peres felek gyakran sértve érzik magukat, személyük elleni támadásként értékelik azokat. A felek ezen vélt sérelmeiket – valamilyen személyiségi jog megsértésére való hivatkozással – a bírósággal szembeni személyiségi jogi perekben kívánják orvosolni.

A Werbőczy által megfogalmazott „jó bíró” kritériumait a mai bírói társadalom számára továbbra is követendő iránymutatásnak tartom. Azonban ezen túlmenően a Bírói Etikai Kódexben megfogalmazott, a magánéletben és a hivatás gyakorlása során tanúsított magatartás előírásait is kötelező érvényűnek találok a bírók számára. Véleményem szerint az az udvarias, tisztelettudó bíró, aki tartózkodik a tárgyaláson a sértő megjegyzések és minősítések megtételétől, nem szolgáltatathat alapot egy eredményes személyiségi jogi perhez.

A személyiségi jogok elsődleges feladata, hogy az ember személyiségéből eredő olyan jogokat részesítsen védelemben, amelyek az embert emberré teszik. A személyiségi jogok kategóriája erre való tekintettel szűkebb, mint az emberi jogok fogalma, így nem tartozik bele a fogalomba sem a politikai, sem a gazdasági, szociális vagy kulturális jogok köre. Az új Ptk. 2:42. § (2) bekezdése egyértelműen rögzíti, hogy a személyiségi jogok az emberi méltóságból fakadnak. A Ptk 2:42. § és 43. §-ai a személyiségvédelem generálklauzuláját, valamint a külön nevesített személyiségi jogok megsértésének az eseteit sorolja fel, azaz az élet, a testi épség és az egészség megsértését; a személyes szabadság, a magánélet, a magánlakás megsértését; a személy hátrányos megkülönböztetését; a becsület és a jó hírnév megsértését; a magántitokhoz és a személyes adatok védelméhez való jog megsértését; a névviseléshez való jog megsértését, valamint a képmáshoz és a hangfelvételhez való jog megsértését. Ez a felsorolás értelemszerűen nem az alanyi jogot tartalmazza, hanem az annak megsértését eredményező helyzetet. A nevesített jogok nem merítik ki a személyiségi jogok teljes körét, csak példálózó jelleggel sorolja fel a törvény a legtipikusabban előforduló jogokat.

3.2. Az objektív és szubjektív szankciók

Az új Polgári Törvénykönyv külön nevesíti a személyiségi jogokat és azok megsértése esetében alkalmazható jogkövetkezményeket.²⁸ A kiszabásra kerülő szankciók vegyes jellegűek, vannak közöttük erkölcsi jellegűek, pl. a megfelelő elégtételadás, és vannak vagyoni jogi jellegűek, mint pl. a kártérítés. A szankciók sokféleségét egyrészt az indokolja, hogy a személyiségsértő magatartások is rendkívül változatosak. Másrészt a szankciók esetében megkülönböztetünk objektív és szubjektív jogkövetkezményeket is attól függően, hogy a jogkövetkezmény alkalmazhatóságához elegendő-e a jogsértés

²⁸ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, I. Opten Informatikai Kft., 2014, 312–324.

puszta ténye, vagy szükséges a felróható magatartás bizonyítása. Szubjektív szankciónak minősül a kártérítés és sérelemdíj.

A Polgári Törvénykönyv 2:51. § (1) bekezdése szerint a felróhatóságtól független szankciók a következők: *Akit személyiségi jogában megsértének, a jogsértés ténye alapján – az elévülési időn belül –, az eset körülményeihez képest követelheti:*

- a) a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását;
- b) a jogsértés abbahagyását és a jogsértő eltiltását a további jogsértéstől;
- c) azt, hogy a jogsértő adjon megfelelő elégtételt, és ennek biztosítson saját költségén megfelelő nyilvánosságot;
- d) a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását és a jogsértéssel előállított dolog megsemmisítését vagy jogsértő mivoltától való megfosztását;
- e) azt, hogy a jogsértő vagy jogutódja a jogsértéssel elért vagyoni előnyt engedje át javára a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint.²⁹

A felróhatóságtól független szankciók lényege, amennyiben megvalósul a személyiségi jogsértés, valamint a sérelem és a jogsértő magatartás közötti okozati összefüggés fennáll, akkor nem kell külön bizonyítani, hogy a jogsértő személy felróhatóan járt-e el, illetve ki tudja-e menteni magát. A jogsértés tényének bírósági megállapítása reparációs és prevenció funkciókat tölt be, ugyanis azáltal, hogy a bíróság megállapítja, hogy a sértettel szemben elkövetett cselekmény jogsértés, egyben kifejezi a szolidaritását az állam és a jog nevében a sértett mellett. A jogsértés abbahagyására és a jogsértéstől való eltiltásra kötelezés szintén restitúciós jellegű, jellemzően a jó hírnév és becsület megsértése vagy a személyes adatokkal való visszaélés esetében alkalmazható szankció. A jogsértés abbahagyására akkor kötelezik a felet, ha jogsértéssel előidézett állapot folyamatosan fennáll, míg az eltiltás alkalmazása akkor indokolt, ha alaposan tartani lehet attól, hogy a jogsértő a cselekményét megismétli. Az elégtételadásra kötelezés célja, hogy a bíróság arra kötelezi a felet, hogy ismerje el a cselekmény jogsértő jellegét és fejezze ki a megbánását, mindezt olyan széles körű nyilvánosság előtt tegye meg, mint amely előtt a jogsértés is megtörtént. A sérelmes helyzet megszüntetése, a helyreállítás és megsemmisítésre kötelezés jogkövetkezményét csak folyamatosan fennálló személyiségi jogsértések esetében lehet alkalmazni a jogsértést ténylegesen elkövető személlyel szemben. A jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésére kötelezés szintén objektív szankció, amely a jogsértéssel előállt vagyoni előny károsult részére való átengedésének a kötelezettségét jelenti.

A Ptk. 2:52. § (1) bekezdése szerint, akit személyiségi jogában megsértének, sérelemdíjat követelhet az őt ért nem vagyoni sérelemért.³⁰

Az új Ptk 2:53. §-a szerint, aki személyiségi jogainak megsértéséből eredően kárt szenved, a jogellenesen okozott károkért való felelősség szabályai szerint követelheti a jogsértőtől kárának megtérítését.³¹

29 www.uj.jogtar.hu (letöltés ideje: 2026. 01. 31.).

30 www.uj.jogtar.hu (letöltés ideje: 2026. 01. 31.).

31 www.uj.jogtar.hu (letöltés ideje: 2026. 01. 31.).

Az új Ptk. a szubjektív szankciók körébe sorolja a kártérítés és sérelemdíj fogalmát.³² Azonban a sérelemdíj szubjektív jellege erősen vitatott, tekintettel arra a körülményre, mely szerint amennyiben bekövetkezett a személyiségi jog megsértése, akkor nem szükséges bizonyítani a jogsértő fél felróható magatartását, amely egyértelműen az objektív felelősség irányába hat. A jogsértés tényén kívül nem szükséges bizonyítani további hátrány bekövetkezését, a jogsértés ténye önmagában megalapozza a sérelemdíjra vonatkozó igény alaposságát. A sérelemdíj funkciója kettős, egyrészt kompenzációt jelent a sérelmet szenvedő félnek az őt ért sérelemért, másrészt magánjogi jellegű büntetésnek is tekinthető, preventív jellege is van. A sérelemdíj mértékét a bíróság az eset körülményeire való tekintettel egy összegben határozza meg. A körülmények közül kiemelkedően fontos a jogsértés súlyának, ismétlődő jellegének a vizsgálata, továbbá a felróhatóság mértékének a figyelembevétele, valamint a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatásának az elemzése. A sérelemdíj kártérítéshez való viszonyának a szoros kapcsolatát jelzi, hogy a 2:52. § (2) bekezdés előírja, hogy a sérelemdíj fizetésére kötelezés feltételeire – különösen a sérelemdíjra köteles személy meghatározására és a kimentés módjára – a kártérítési felelősség szabályait kell alkalmazni. Fontos kiemelni, hogy a sérelemdíj megfizetésére kötelezett személy rendszerint a jogsértés elkövetője. Azonban előfordulhatnak olyan esetek, amikor a jogsértés elkövetője és a felelősségre vonható személy elválik egymástól, ezen esetekben a sérelemdíj megfizetésére azt kell kötelezni, aki a jogsértésért felelősségre vonható.

Az új Ptk 2:53. §-a arra is lehetőséget biztosít, hogy a sértett fél személyiségi jogainak a megsértése esetében kártérítést követeljen a sérelmet okozó féltől. A kártérítés iránti igényt mind a szerződéssel okozott, mind a szerződésen kívüli károkért való felelősség szabályai szerint lehet érvényesíteni, eltérő rendelkezéseket a Polgári Törvénykönyv nem fogalmaz meg a személyiségi jogok megsértése esetében. Erre való tekintettel elkülönül egymástól a sértettet mint károsultat terhelő bizonyítási kötelezettség szabályai, valamint a sértőre mint károkozóra vonatkozó kimentési szabályok rendszere.

3.3. A személyiségi jogok bíróság általi megsértése és szankciói

Az új Ptk. 2:51. § (3) bekezdése szerint, ha bírósági vagy ügyészségi jogkörben eljáró személy sért személyiségi jogot, az (1) bekezdésben foglalt szankciókat bírósági jogkörben eljáró személy esetén a bírósággal, ügyészségi jogkörben eljáró személy esetén a Legfőbb Ügyészséggel szemben kell érvényesíteni. Ha az eljáró bíróság nem jogi személy, az igényt azzal a bírósággal szemben kell érvényesíteni, amelynek elnöke a nem jogi személy bíróság bírái tekintetében az általános munkáltatói jogkört gyakorolja.³³

A személyiségi jogok bírósági jogkörben eljáró személy általi megsértése esetében különbséget kell tennünk az objektív és szubjektív szankciók között, valamint az igényérvényesítés módja és eljárásai között.

Amennyiben a személyiségi jogok megsértése bírósági jogkörben eljáró személy által következik be, akkor a sértett választásától függ, hogy kereseti kérelmében az

32 A polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, I., Opten Informatikai Kft., 2014, 325, 328–332.

33 www.uj.jogtar.hu (letöltés ideje: 2026. 01. 31.).

objektív vagy szubjektív szankciók alkalmazását kéri-e a bíróságtól, vagy esetleg mindkettőt, választása meghatározza az eljárás folyamatát és a bizonyítási kötelezettséget is. A 2:51. § (3) bekezdés lehetővé teszi a felrőhatóságtól független szankciók alkalmazását a bírósági jogkörben eljáró személy által megsértett személyiségi jogok esetében. Ezen szankciók részletes ismertetésével nem kívánok foglalkozni, azonban indokoltnak tartom kiemelni, hogy ezen személyiségi jogok megsértéséből fakadó igényeket – a Ptk. hivatkozott rendelkezése szerint – kifejezetten a jogi személyiséggel rendelkező bíróságokkal szemben lehet érvényesíteni. Azonban ettől eltérően teljes mértékben ellentmondó joggyakorlat alakult ki hazánkban a Kúria és az Ítélőtáblák között. Ezen ellentmondás feloldására jogegységi eljárást kezdeményeztek, amely eljárás során született határozatot röviden kívánom ismertetni.

A Kúria Polgári Kollégiumának 2015. El.II.JE/P.1–3. szám alatti jogegységi határozat meghozatalának mellőzéséről szóló végzése. A Pécsi Ítélőtábla elnöke jogegységi eljárás lefolytatását kezdeményezte abban a kérdésben, hogy amennyiben jogi személy tagja, alkalmazottja más személyiségi jogát megsérti, akkor az objektív szankciók alkalmazása érdekében kik perelhetők: kizárólag a jogi személy, vagy a jogi személy mellett a nevében eljáró természetes személy is. A Fővárosi, a Győri és Debreceni Ítélőtábla gyakorlata szerint az objektív jogkövetkezmények csak a jogi személlyel szemben érvényesíthetőek. Ezzel szemben a Kúria gyakorlata az, hogy a személyiségi jogok megsértéséért mind a jogi személy, mind a nevében eljáró természetes személy vagy mindkettő perelhető és helytállásra kötelezhető. A gyakorlat szerint a személyiségi jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani, annak megsértésére senki sem jogosult, még a jogi személy nevében eljáró természetes személy sem. A jogegységi határozat rögzíti, hogy a hatályos Polgári Törvénykönyv nem tartalmaz olyan általános szabályt, amely előírja, hogy akinek a személyiségi jogát megsértik, az objektív szankciót kívül szemben kell érvényesíteni. A Ptk. egyedül a közigazgatási, a bírósági és ügyészségi jogkörben eljáró személy általi személyiségi jog megsértése esetében határozza meg egyértelműen azt, hogy az objektív szankciókat és a sérelemdíjat kívül szemben kell érvényesíteni. Erre való figyelemmel a Kúria Jogegységi Tanácsa nem látott lehetőséget arra, hogy a jogi személy nevében eljáró természetes személy személyiségi jogot sértő magatartásért perelhető személyek körét egyértelműen meghatározza. Amennyiben egyértelműen meghatározná a perelhető személyek körét, akkor elvonná az egyedi ügyben ítélező bíróság mérlegelési körét.

Mint láthatjuk, a kialakult ellentmondó joggyakorlat feloldásában a Kúria nem foglalt egyértelműen állást, az egyedi ügyekben eljáró bíróságok mérlegelési körébe utalta a személyiségi jogok megsértése miatt perelhető személyek körét.

Az új Ptk. azonban arra is lehetőséget biztosít, hogy a sérelmet szenvedő fél sérelemdíj megállapítása iránt terjessze elő az igényét. Azonban arra vonatkozóan, hogy a sértett mint felperes kívül szemben, azaz a bírósággal vagy az eljáró bíróval szemben terjesztheti elő a kereseti kérelmét, a Ptk. 2:52. § (2) bekezdésének és a 6:549. § (1) bekezdésének együttes alkalmazása adja meg a választ. A Ptk. 2:52. § (2) bekezdése akként rendelkezik, hogy a sérelemdíj-fizetésre kötelezés esetében – különösen a sérelemdíjra köteles személy meghatározására – a kártérítési felelősség szabályait kell alkalmazni. Amennyiben tehát a személyiségi jog megsértésére a bírósági eljárásban

kerül sor, és a sértett fél sérelemdíj iránti igényt kíván érvényesíteni, akkor a szerződésen kívüli károkozás, azon belül a bírósági jogkörben okozott károkért való felelősség szabályait kell alkalmazni. A 6:549. § (1) bekezdés azonban rögzíti, hogy bírósági jogkörben okozott károkért való kárigényt a jogi személyiséggel rendelkező bírósággal szemben kell előterjeszteni, ezáltal a sérelemdíj iránti igényt is a bírósággal szemben kell érvényesíteni.

A kárigények esetében szintén a fent ismertetett szabály érvényesül, amennyiben tehát a bírósági jogkörben eljáró személy sérti meg a fél személyiségi jogait, akkor szintén a Ptk. 6:549. § (1) bekezdése alapján a bírósággal szemben lehet érvényesíteni.

Véleményem szerint a személyiségi jogok megsértése miatt alkalmazható objektív és szubjektív szankciók esetében a Ptk. egyértelműen fogalmaz, amikor kimondja, hogy a bírósági jogkörben eljáró személy általi személyiségi jog megsértése esetében a bíróság az, aki felelősségre vonható, és akivel szemben a szankció alkalmazható. Ezen rendelkezésre való tekintettel a bíró személyes felelősségre vonásának nincs helye.

4. Nemzetközi jogrend

4.1. Az igazságszolgáltatási alapelvek deklarálása a nemzetközi egyezményekben

Az igazságszolgáltatási alapelvek, ezen belül a tisztességes eljáráshoz való jog, a bírósági jogkörben okozott károkért való helytállási kötelezettség és a büntetőeljárás során okozott károkért való felelősség követelményeinek alapelvi és egyben nemzetközi szintű megfogalmazására és deklarálására a II. világháborút követő időszakban létrejött nemzetközi egyezményekben került először sor. A nemzetközi egyezmények vitathatatlan érdeme, hogy azáltal, hogy a tagállamok csatlakoztak ezen egyezményekhez, és azokat átemelték belső jogrendjükbe, az egyezményekben megfogalmazott alapelvek az országok alkotmányaiban is megfogalmazásra kerültek. Majd az alapelveknek megfelelő anyagi és eljárásjogi szabályok megalkotásával ezen elvek a gyakorlati, mindennapi életben is érvényesítésre kerültek, ezáltal az alapvető emberi jogok védelméhez és érvényre juttatásához jelentős mértékben hozzájárultak.

A dolgozatom témája szempontjából három nemzetközi egyezmény igényel kiemélést. Az 1948. december 10. napján az Egyesült Nemzetek Szövetsége által elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 10. cikke a tisztességes eljáráshoz való jog alapelvét akként fogalmazta meg, hogy³⁴ *minden személynek teljesen egyenlő joga van arra, hogy ügyét független és pártatlan bíróság méltányosan és nyilvánosan tárgyalja, s ez határozzon egyrészt jogai és kötelezettségei felől, másrészt minden ellene emelt bűnügyi vád megalapozottsága felől.*

34 www.menszt.hu (letöltés ideje: 2026. 01. 31.).

Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által 1966. december 16. napján elfogadott és Magyarországon az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egységokmányában került először rögzítésre a tisztességes eljárás elveként ismert, mind a polgári, mind a büntetőeljárásban érvényesülő azon követelmény, mely szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy akár polgári ügyét, akár az ellene emelt vádat egy független, pártatlan bíróság igazságos és méltányos eljárás keretén belül bírálja el. Ezen egyezmény tartalmazza először azokat a büntetőjogi garanciákat, amelyek a jogellenesen alkalmazott kényszerintézkedések és téves bírósági döntések esetében az állam kártalanítási kötelezettségét írják elő. Az egyezmény 9. cikkének 5. pontja rögzíti a büntetőeljárás során alkalmazott jogsértő kényszerintézkedések esetében a kártalanításra való jogosultságot, továbbá a 14. cikk 6. pontja előírja, *amikor valakit bűncselekmény elkövetése miatt jogerősen elítélnék, és ezt követően az elítélését hatályon kívül helyezik vagy kegyelemben részesítik azért, mert egy új vagy újonnan feltárt tény azt bizonyítja, hogy téves döntés született, azt a személyt, aki ilyen elítélés következtében büntetést állt ki, a törvénynek megfelelően kártalanítani kell, kivéve ha bizonyítást nyer az, hogy a nem ismert ténynek kellő időben való fel nem tárása teljesen vagy részben neki róható fel.*³⁵

Az Európa Tanács által 1950. november 4. napján elfogadott és Rómában kihirdetett Emberi Jogok Európai Egyezménye, amelyet Magyarországon az 1993. évi XXXI. törvény hirdetett ki, az alapvető szabadságjogok és igazságszolgáltatási alapelvek széles skáláját tartalmazta. Az Egyezmény 5. cikkének 5. pontja szintén előírja a kártalanításra való jogosultságot a jogellenesen végrehajtott kényszerintézkedések esetében, míg a 6. cikk 1. pontja a tisztességes tárgyaláshoz való jog és a perek észszerű időn belül való befejezettségének a követelményét rögzíti. Azonban a kártalanítás szempontjából a legfontosabb szabályt a hetedik jegyzőkönyv 3. cikke rögzíti, amely szerint, *ha büntetőügyben hozott jogerős elmarasztaló ítéletet utóbb megsemmisítenek, vagy az elítéltet kegyelemben részesítik azért, mert új vagy újonnan feltárt tények bizonyítják, hogy bírói tévedés történt, azt a személyt, aki ezen ítélet folytán büntetést szenvedett el, kártalanítani kell az adott államban érvényes törvényeknek vagy joggyakorlatnak megfelelően, hacsak be nem bizonyítják, hogy a tények nem kellő időben való felfedése teljesen vagy részben az elítéltnek róható fel.*³⁶

A fentiekre való tekintettel láthatjuk, hogy az igazságszolgáltatási alapelvek, ezen belül a büntetőeljárás és polgári eljárás során megfogalmazott garanciák mind közvetve, mind közvetlenül az alapvető emberi jogokat hivatottak szolgálni és védeni. A tisztességes eljáráshoz való jog, a perek észszerű időben való befejezésének a követelménye vagy a kártalanítás kötelezettségének jogszabályi előírása egyrészt a bírósági eljárás jogszabálynak megfelelő lefolytatását követelik meg, másrészt az eljárások során bekövetkező jogsértések orvoslásának az egyértelmű kötelezettségét rögzítik. Figyelemmel arra, hogy hazánk valamennyi fenti egyezményhez csatlakozott, ezen nemzetközi egyezmények Magyarországon is kihirdetésre kerültek és kötelező érvényűvé váltak. A megállapodásokban rögzített alapelveknek megfelelő eljárásjogi rendelkezések mind a polgári perrendtartásról szóló törvényben, mind a büntetőeljárásról

35 www.uj.jogtar.hu (letöltés ideje: 2026. 01. 31.).

36 www.uj.jogtar.hu (letöltés ideje: 2026. 01. 31.).

szóló törvényben rögzítésre kerültek. Ezáltal a jogsérelmet szenvedett állampolgárok állammal vagy a bíróságokkal szembeni igényérvényesítésének alapjául szolgálnak.

4.2. Az Európai Unió jogrendje

Általánosságban elmondható, hogy az Európai Bíróság eseti jelleggel, az előtte a közösségi jog megsértése miatt folyamatban lévő eljárásokban és ítéletekben fogalmazta meg a kártérítési jog általános érvényű fogalmait és kritériumait, amelyeket a későbbi döntései során szintén alkalmazott és egyben továbbfejlesztett. Az Európai Bíróság joggyakorlatában elsődlegesen a tagállami jogalkotással okozott károkért való felelősség területén jelent meg először, hogy a Bíróság a kárfelelősség kérdéskörét részletesebben vizsgálta.³⁷ A Frankovich-ügyben hozott ítéletben került rögzítésre először a kárfelelősség azon három kritériuma, amelyet a Bíróság a károkozásért való felelősség megállapításánál minden esetben vizsgál. Ezek a következők: a közösségi jog az egyének számára biztosítson jogokat, ezek a jogi normák kötelező érvényűek legyenek, és ok-okozati összefüggés álljon fenn az állam kötelezettségzegése és az érintett személy kára között. A kártérítési felelősség kritériumait tovább finomította a Bíróság a Factortame-ügyben, amelyben kimondta, hogy a magánszemélyek számára jogot biztosító közösségi norma mellett megkövetelik a tagállami jogsértés kellően súlyos jellegét és a közvetlen ok-okozati összefüggést a kár és a tagállam kötelezettségzegése között.

Az Európai Bíróság ezt követően kezdett foglalkozni a tagállamok igazságszolgáltatása által okozott károkért való felelősség kérdésével.³⁸ Ezen belül kiemelés érdemel a Köbler-ügy, amelyben a közösségi jog felróható megsértésével magánszemélynek okozott károkért való tagállami felelősséget vizsgálta közelebbről. A jogeset lényege, hogy a felperes azért nyújtott be keresetet, mert álláspontja szerint a legfelsőbb közigazgatási bíróság egy ítélete megsértette a közösségi jogot, és neki ebből kára keletkezett. A Bíróság döntésének a lényege, hogy az állami kárfelelősségre vonatkozó közösségi joggyakorlatot sértené, ha nem lenne olyan jogi lehetőség, amely biztosítja a magánszemélyek számára a kártérítés lehetőségét, ha a bíróság döntése a közösségi jogot sértené és ezzel kárt okoznak. Az ítéletben vizsgálta továbbá a bírósági határozat jogerejének és a bíró személyes függetlenségének az elvét is. Rámutatott arra, hogy amennyiben a peres eljárásban az állam felelőssége megállapításra kerül, és kötelezik az államot az okozott kár megtérítésére, az nem szükségképpen érinti a kárt okozó bírósági határozat jogerejét, nem szükségszerű, hogy a bíróság döntése megváltoztatásra kerüljön. Az állam kárfelelősségének a megállapítása és a bíró személyes függetlensége között nincs szoros összefüggés, az állami felelősség megállapítása nincs jelentős behatással a bíró függetlenségére. Rögzíti továbbá, hogy az állam felelőssége a károkozásért csak akkor állapítható meg, amennyiben a következő hármas kritérium teljesül: követelmény, hogy a megsértett jogszabály jogot állapítson meg a magánszemélyek részére, kirívóan súlyos jogsértésnek kell bekövetkeznie, és közvetlen ok-okozati összefüggésnek kell fennállnia a kár és a kötelezettség megsértése között.

37 Borbás, 2014, 172–173.

38 Borbás, 2014, 176–177.

Kiemelést érdemel a tagállami bíróságok jogértelmezési tévedéseiből eredő károkért való felelősség témaköre.³⁹ Az Európai Bíróság a TDM SpA fuvarozási vállalat ügyében fogalmazta meg azon kritériumokat, amelyeket egy tagállami bíróságnak jogértelmezési tévedés miatt indított kártérítési perben vizsgálnia kell, azaz a megsértett jogszabály egyértelmű vagy többféle értelmezésre ad-e lehetőséget, a jogsértés szándékosága, a téves jogalkalmazás kimenthető-e, illetve a bíróság előzetes döntéshozatali eljárásra utalta-e az ügyet. Az ítélet rögzíti továbbá, hogy a téves jogértelmezés okozhat leggyakrabban kárt a magánszemélynek, így ezek a kárigények szolgálnak leginkább jogalapot a kártérítési perekhez. Ezért, amennyiben a tagállam kizárja a felelősséget ezen kárigények miatt, az sértené a közösségi jogot.

Mindezekre való tekintettel megállapítható, hogy a Bíróság jellemzően a közösségi jog megsértése esetében felmerült jogvitákban járt el, és az egyedi ügyekben megfogalmazott kártérítési elveit és kritériumrendszerét az évtizedek során folyamatosan fejlesztette és tágitotta. Mind a korábban ismertetett, a perek észszerű időben való befejezésének a kritériumrendszerét, mind a kirívó jogsértés doktrínáját vagy a téves jogértelmezés tézisének a közösségi jog tagállamok, ezen belül a bíróságok általi megsértése esetében vizsgálta és értelmezte. Az Európai Bíróság a tagállamok bíróságai által elkövetett tagállami jog megsértése és ezáltal okozott kár miatt indult perekben nem járt ugyan el, azonban elmondható, hogy a közösségi joggyakorlatban kialakított kártérítési fogalmi rendszere és a felelősségre vonás kritériumai a tagállamok belső joggyakorlatában is követésre talált. A közösségi joggyakorlatban kialakított fogalmak hatása egyértelműen érezhető a tagállamok belső joggyakorlatában.

Az Európai Unió is megfogalmazta a saját alapvető jogokat tartalmazó belső katalógusát, amely azonban nem lett kötelező érvényű. Az Európai Unió Alapjogi Chartáját egy Konvent dolgozta ki, amely hét fejezetben, 54 cikkelyben határozta meg az Európai Unió alapvető értékeit. A Chartát 2000. december 7. napján írták alá a nizzai csúcstalálkozón. A korábban ismertetett nemzetközi egyezményekhez hasonlóan szintén rögzítésre került benne a tisztességes eljáráshoz való jog és a büntetőjog garanciális elvei, mint pl. az ártatlanság védelme. A változást a Lisszaboni Szerződés jelentette, amely az Alapjogi Chartát szerződési rangra emelte, amely által az alapjogok védelme a Szerződések alkalmazási körén belül érvényesül.

5. Befejezés

A fentiekre tekintettel megállapítható, hogy a hatályos Polgári Törvénykönyvünk – a nemzetközi joggyakorlathoz igazodva – a bíró személyes felelősségre vonását továbbra sem teszi lehetővé, helyette a szervezeti felelősség elvét rögzíti. Továbbá rendkívül szigorú feltételekhez köti a bíróságokkal szembeni kártérítési igényérvényesítést. A kereseti kérelmek jellemzően két esetkörre való leszűkítése továbbra is a bírói hatalom sérthetlenségét erősíti, jelentős mértékben lecsökkenti az alapos és eredményes

³⁹ Borbás, 2014, 180–181.

kártérítési perek számát. A kárigények meghatározott esetkörökre való leszorítása jelentősen korlátozza a ténylegesen kárt szenvedett peres feleket abban, hogy a bírósággal szemben alapos és eredményes kártérítési pereket indítsanak, amely véleményem szerint ellentétben áll a jogállamiság elvével és a közösségi joggyakorlattal is.

A bírósági jogkörben okozott károkért való szervezeti felelősségre vonás elvét továbbra is indokoltnak találok, amely elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a bíró objektíven, részrehajlás és befolyásmentesen hozzon ítéletet. Azonban indokolt lenne a bírák perszonális felelősségének az újragondolása, felelősségre vonásuk esetköreinek szélesítése, új eljárások kialakítása személyiségi jogsértések esetében. A bírósági jogkörben okozott károkért való felelősség megállapítását követően indokolt lenne a fegyelmi eljárások és a Bjt. 131. §-ában rögzített kártérítési eljárások gyakoribb megindítása, a károkozó bírák magatartásának vagy mulasztásának részletesebb megvizsgálása.

A bírák munkájának segítése érdekében szükséges lenne a károkozást eredményező leggyakoribb vétkes magatartások összegyűjtése és olyan megoldási javaslatok kidolgozása, amelyek segítenék a bírókat az esetleges károkozó vagy jogsértő magatartás elkerülésében. A fegyelmi vétség fogalmába tartozó kötelezettségzegés egyértelműbb és részletesebb megfogalmazása iránymutatást jelentene az eljáró bíró részére a károkozó magatartás elkerüléséhez.

Az állampolgárok pártatlan és független igazságszolgáltatásba vetett hitét, ezáltal a közbizalmat erősítené, amennyiben a bíróságok károkozó magatartása miatt perindításnak szélesebb körben lenne helye. Azonban a felelősségre vonás esetköreit olyan módon kell meghatározni, amely nem teremt alapot sem egyéni, sem kollektív módon a bíró döntésének befolyásolására, továbbá a jogerős ítélet – rendkívüli jogorvoslatokon kívüli – felülbírálatára.

Álláspontom szerint megoldást jelentene a károkozásért való helytállási kötelezettség törvényi szintű, részletesebb szabályozása, a károkozó magatartás és igényérvényesítés körének pontosabb, kazuisztikusabb meghatározása. Figyelemmel arra, hogy a bíróságok kártérítési felelőssége felróhatóságon alapuló, szándékosan vagy súlyosan gondatlanul eljárva okozott kár esetén állapítható meg, szükségesnek tartom annak a pontos és törvényi szintű megfogalmazását, hogy mi minősül olyan súlyos jogértelmezési és jogalkalmazási hibának, amely megalapozza a bíróság kártérítési felelősségét. Szükségesnek tartom továbbá olyan rendelkezések és korlátozások meghatározását, amelyek egy pervesztes fél alaptalan igényérvényesítése vagy vélt jogsérelme miatti – akár többszöri, ismételt – perindítást akadályozzák meg.

A bírósági jogkörben okozott károkért való felelősség szabályainak újragondolását csak a jobbiztonság és az állampolgárok bíróságokba vetett bizalmával, valamint az igazságszolgáltatás pártatlan, befolyástól mentes működésével összhangban lehet megvalósítani. Azonban ezen feltételek együttes értelmezése elősegítené olyan anyagi és eljárásjogi szabályok kialakítását, amelyek a jogállamisági garanciákkal összhangban egy hatékonyabb bírósági károkozó felelősségvállalást eredményeznének.

Irodalomjegyzék

- A polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, I.* (2014) Budapest: Opten Informatikai Kft.
- Borbás, B. (2014) *A bírói hatalom kárfelelőssége*. Budapest: HVG Orac Lap- és Könyvkiadó Kft.
- Dezső, Gy. (1917) *Az Objectiv kártérítés tana – függelék: az erkölcsi kár*. Budapest: Grill Károly Könyvkiadó.
- Fuglinszky, Á. (2015) *Új magánjog sorozat – Kártérítési jog*. Budapest: HVG Orac, Lap- és Könyvkiadó Kft.

| ILYÉS KINGA

Veress Emőd – Székely János: Efectul pozitiv al autorităţii de lucru judecat în procesul civil

| Editura Hamangiu, Bucureşti, 2025

A kötet szerzői a romániai jogtudomány két eltérő, de egymást jól kiegészítő profilú képviselői. Mindketten a Sapientia EMTE Kolozsvári Karának oktatói: dr. Veress Emőd (DSc) egyetemi tanár és dr. Székely János egyetemi adjunktus. Mindketten komoly gyakorló jogászi tapasztalattal is rendelkeznek. Monográfiájukban a román polgári eljárásjog talán legkényesebb, jogvitákban gyakorta felbukkanó kérdését, az ítélt dolog (*res iudicata*) „pozitív” hatását vizsgálják: mikor, milyen terjedelemben és milyen eljárásjogi eszközökkel köti egy korábbi bírósági határozat a későbbi perben eljáró bíróságot, és mikor lép át jogerőhatás abba a zónába, ahol már a tisztességes eljáráshoz fűződő garanciákat veszélyezteti. A jegyzett monográfia vállaltan erre a feszültségre épít, és a jogbéke (*pax juridica*) igényét a kontradiktórius eljárás, valamint a relatív hatály elvének szűrőjén át vizsgálja.

A jogerőhatás lényege az, hogy amit a bíróság egyszer érdemben, úgymond jogerősen eldöntött, azt ne lehessen utóbb újra és újra per tárgyává tenni. E hatásnak két arca van. A jogerő *negatív hatása* a jogvitát érdemben lezáró bírói határozatból fakadó, klasszikusnak mondható jogkövetkezmény: ha ugyanazon felek, ugyanabból az okból, ugyanarra a jogra irányuló igényüket újra előadják, a bíróság a jogvitát már nem tárgyalja újra, mert az már lezárult. A *pozitív hatás* finomabb és pont ezért kényesebb: egy későbbi perben – ahol akár más a követelés, más a per tárgya – a bíróság kötve marad ahhoz, amit a korábbi perben már szükségképpen megállapított. Például: ha jogerős ítéletben már eldőlt, hogy egy szerződés érvényes, egy későbbi, ebből a szerződésből fakadó kártérítési perben a bíróság nem kezdheti előlről a szerződés érvényességének vizsgálatát, hanem a korábbi határozatra kell támaszkodnia, még akkor is, ha az új jogvita egyébként más felek között zajlik, mint az eredeti per. Emiatt lesz hatékonyabb és következetesebb az igazságszolgáltatás – de emiatt lesz veszélyes is, ha túl tágan értelmezik a pozitív jogerőhatás tételét: a későbbi perben valaki úgy is elszenvedheti a korábbi megállapítás következményeit, hogy a megelőző perben nem volt fél, és így nem volt érdemi lehetősége álláspontját, jogait, törvényes érdekeit érvényesíteni.

Ezt a veszélyt korlátozza elvileg a relatív hatály elve. A román jogban a bírósági határozat főszabály szerint azok között fejt ki joghatást, akik a perben félként részt

vettek (vagy azok jogutódai között), és nem mindenkivel szemben (*erga omnes*). Ez garancia: a határozat nem érvényesülhet olyan személlyel szemben, aki nem vett részt a perben, nem tudott bizonyítani, érvelni, fellebbezni. A pozitív jogerőhatás egy korábbi ítélet megállapításait kvázi általános igazsággá emeli, így tévesen értelmezve azt harmadik személyekkel szemben is kötelezőnek tekintheti a jogerőhatásnak érvényt szerző bíróság. A jogszabály ezt bizonyos mértékben megengedi, viszont nem tartalmaz fogódzókat, melyek segítenének meghatározni, hogyan is kellene ezt valójában alkalmazni; korlátlan alkalmazása esetén gyakorlatilag a *res iudicata* nemcsak jogbiztonságot ad, hanem súlyos igazságtalanságokat is termelhet. A monográfia egyik fő felvetett kérdése éppen az, hogy miként lehet a pozitív jogerőhatás korlátait meghatározni. A kontradiktórius eljárás a tisztességes per egyik fő követelménye: mindkét félnek valós lehetőséget kell kapnia arra, hogy megismerje a másik fél állításait és bizonyítékait, azokra érdemben reagáljon, saját bizonyítást terjesszen elő, és a bíróság előtt vitassa az ellenfél állításait. A pozitív jogerőhatás és a kontradiktórius eljárás az ún. tárgyalási elvben megtestesülő elvárása közötti feszültség erős: ha későbbi perben egy kérdést „lezártnak” tekintenek pusztán azért, mert korábbi határozat érintette, akkor az a fél, aki a későbbi perben lenne érdekelt, a jogvita lefolytatásában könnyen elveszítheti a kontradiktórius vitához, a tárgyalási elv érvényre juttatásához való jogát.

A monográfia ebből a szempontból azt keresi: hol a helyes határ? Mikor indokolt, hogy a bíróság a korábbi ítélet megállapításaira támaszkodjon (jogbiztonság, következetesség, erőforrás-kímélés), és mikor nem?

A könyv komoly előnye az áttekinthető, lépésről lépésre felépített szerkezet. Az I. fejezet fogalmi és rendszerbeli tisztázást ad; a II. fejezet történeti ívben mutatja be a vizsgált intézmény román jogfejlődését; a III. fejezet a hatályos Polgári Eljárásjogi Törvénykönyv alapján a pozitív jogerőhatás jellemzőit és érvényesítését elemzi; a IV. fejezetben a pozitív jogerőhatás forrásainak és terjedelmének (mely határozatok, illetve a határozatok mely része válhatnak ki ilyen hatást) vizsgálata történik; ezt az V. fejezetben a Legfelsőbb Semmitő- és Ítélszék (Î.C.C.J.) gyakorlatának kritikája, végül a VI. fejezetben hét tézisbe rendezett következtetések és hétlépéses alkalmazási módszertan zárja.

Az I. fejezet egyik legnagyobb erénye, hogy a szerzők mintegy „rendet tesznek” a bírósági határozat joghatásai körül, és az ítélt dolog (jogerő) intézményét következetesen elválasztják azoktól a jelenségektől, amelyekkel azt a gyakorlat gyakran összemossa. E tisztázásból válik igazán érthetővé a pozitív jogerőhatás lényege: az ítélet nem „tényszerűen hat” mindenkire, és a pozitív jogerőhatás nem is bizonyítási szabályként értelmezendő, hanem egy későbbi perben a bíróság bizonyos, már eldöntött jogkérdésekben nem nyithatja meg újra a vitát, hanem kötve van a korábbi döntéshez.

A II. fejezet történeti íve az 1864-es Polgári Törvénykönyv és az 1865-ös Polgári Eljárásjogi Törvénykönyv klasszikus „hármasszög” (felek–tárgy–jogalap) követelményétől vezet el a hatályos Polgári Eljárásjogi Törvénykönyv 431–432. cikkéig. A szerzők részletesen bemutatják, hogy a mai norma szövege – különösen a 431. cikk (2) bekezdése, amely a peresített jogviszonyok közötti „kapcsolódás” (*legătură*) fennállásához köti a pozitív jogerőhatás érvényesülését – látszólag lazít a negatív jogerőhatást jellemző hármasszögre. Ez magyarázza a gyakorlat bizonytalanságát: a „kapcsolódás”

tesztje egyszerre nyitja meg a helyes, az ügy lényegéhez igazodó alkalmazás és a túlterjeszkedő, személyi határokat elmosó értelmezés útját.

A III. fejezet azt vizsgálja, hogyan működik ma, a hatályos román eljárásjog szerint a pozitív jogerőhatás, és főleg: miként lehet (és miként nem lehet) erre a perben hivatkozni. A szerzők négy alapvető tulajdonságot emelnek ki. Először: a pozitív jogerőhatás alapvetően személyhez kötött, és többnyire csak a perben szereplő felek között érvényesül. Másodsor: kógens, vagyis az eljárás rendjét védő, eltérést nem engedő szabály. Harmadszor: nem külön bírósági döntéstől függ, hanem a törvény erejénél fogva áll be, ha a feltételei teljesülnek. Negyedszer: ha a jogerőhatás beállt, a későbbi perben azt már nem lehet egyszerűen felülrni, legfeljebb az alapítéletet lehet fellebbezéssel vagy rendkívüli perorvoslattal megváltoztatni/megdönteni, addig pedig a bíróság főszabály szerint kötve van hozzá. Különösen fontos megállapításuk, hogy a pozitív jogerőhatást nem egyszerűen lehetséges érvelési fogásnak tekintik, hanem valódi eljárásjogi kifogásnak: ha a bíróság ezt figyelmen kívül hagyja, annak akár fellebbezési, akár kasszációs perorvoslatok során gyakorlati súlya lehet. Ugyanakkor a fejezet végig óv attól, hogy a pozitív jogerőhatást túl tágan értelmezzük. A szerzők álláspontja világos: attól, hogy ugyanaz a jogkérdés felmerül két perben, még nem következik automatikusan, hogy a korábbi ítélet megállapításai kötik az utóbbi során eljáró bíróságot. Ehhez az is szükséges, hogy a személyi kör lényegében azonos legyen – vagy legalább jogilag indokolható módon átfedjen (például jogutódlás miatt). Ha ezt a személyi feltételt elhanyagoljuk, a pozitív jogerőhatás könnyen átcsúszik a korábbi ítélet „mindenkire kiható igazságként” kezelésébe. Ez pedig már a tisztességes eljárást veszélyezteti, mert az érintett fél úgy veszítheti el a vitatás lehetőségét, hogy a korábbi perben nem is volt valódi alkalma érvelni, bizonyítani, perorvoslattal élni.

A IV. fejezet talán a monográfia technikailag leginkább bonyolult, de egyben leghasznosabb része. A szerzők katalógusszerűen elemzik, mely polgári bírósági határozatok alkalmasak tipikusan a pozitív jogerőhatás kiváltására, és melyek azok, amelyek rendszerint nem. Ezt követően külön vizsgálják a prejudiciális kérdéseket tisztázó határozatokat, a választottbíráskodás, a közigazgatási bíráskodás és a büntetőítéletek relevanciáját, majd rátérnek arra a klasszikus dilemmára, hogy a pozitív jogerőhatás kiterjedhet-e a döntés indokolására, és ha igen, milyen „szükséges” indokolási körben. A fejezet záró egysége határvonalat húz a pozitív jogerőhatást kiváltó határozatok és az általánosan kötelező, kvázi normatív erejű döntvények (jogegységi határozatok) között. A kötet az európai uniós jogszabályi dimenziót is beleszövi a pozitív jogerőhatás vizsgálatába. A szerzők bemutatják, hogy az Európai Unió Bírósága bizonyos területeken autonóm *res iudicata*-fogalom kimunkálása irányába mozdult el, ami a tagállami eljárásjogok számára is tanulságos: a pozitív jogerőhatás kérdése nem marad kizárólag a nemzeti jogtechnika körében, hanem uniós alapelvekkel (például az eljárási autonómia korlátaival) is összefüggésben nyer új értelmet. E kitekintés felértékeli a könyv összehasonlító jelentőségét: a pozitív jogerőhatás kérdését nem elszigetelt román problémaként, hanem európai kontextusban is értelmezhető eljárásjogi dilemmaként látatja.

Az V. fejezet a monográfia kritikai csúcspontja. A szerzők egy részletesen bemutatott ügyön keresztül szemléltetik, hogyan válhat a Legfelsőbb Semmítő- és Ítélszék gyakorlata bizonytalanná, ha a pozitív jogerőhatás feltételeit ingadozóan kezeli, vagy

ha a korábbi döntés jellegét (például érdemi határozat-e, vagy perakadály miatti visszautasítás) nem a megfelelő súllyal értékeli. Az alkalmazott példában egy 2006-ban lezárt perben az aktív perbeli legitimáció hiánya miatt történt visszautasítás később egy visszaszolgáltatási (restitúciós) jogvitában előkérdéssé vált; a szerzők arra figyelmeztetnek, hogy a pozitív jogerőhatás „kijátszhatja” a relatív hatályt, ezzel a félnek nem marad reális lehetősége olyan korábbi megállapítások vitatására, amelyek a korábbi perben kimunkálása során nem vett, akár nem is vehetett részt.

A VI. fejezet záró része nem a megszokott általános összegzés, hanem kifejezetten operacionalizált „útmutató”. A megfogalmazott hét „tézis” közül kiemelendő az az állítás, miszerint a *res iudicata* – és benne a pozitív jogerőhatás – alapvetően eljárásjogi természetű: a bírósági határozat az azt keletkeztető per feleinek körén kívül álló személyekre nézve nem autonóm anyagi jogi jogforrás, hanem a felek közötti jogvitát végérvényesen lezáró, stabilizáló eljárásjogi korlát. A szerzők ehhez kapcsolódóan kifejezetten óvnak attól, hogy a pozitív jogerőhatás a harmadik személyekkel szembeni igazságkényszerítés eszközüvé váljon. A hétlépéses módszertan a gyakorlatban is jól használható: a hivatkozott határozat alkalmazásának, a személyi és tárgyi kereteknek, a korábban eldöntött kérdésnek és a hatás jellegének (pozitív/negatív jogerőhatás, illetve hatály) vizsgálatát egyetlen, követhető logikába rendezi.

A könyv – mértéktartóan – *de lege ferenda* javaslatot is tesz: a szerzők szerint a Polgári Eljárásjogi Törvénykönyv 431. cikkének szövegében meglévő félreérthetőség korrigálása indokolt lenne, és a két jogerőhatás normatív csatornáját még egyértelműbben a 432. cikkben szabályozott *res iudicata*-kifogás (*exceptia autorităţii de lucru judecat*) köré kellene rendezni.

Értékelésként megállapítható, hogy a könyv legnagyobb erénye a fegyelmezett fogalomhasználat, a komoly tudományos háttér és a gyakorlatorientált megközelítés következetes érvényesítése. A szerzők úgy védik a stabilitást, hogy közben nem engedik el a tisztességes eljárás egyéni garanciáit; és úgy zárják körbe a pozitív jogerőhatást, hogy pontosan használhatóvá teszik. Ez a kettős törekvés végig érződik: egyszerre óvnak a hármasságon (felek–tárgy–jogalap) mechanikus ismétlésétől, de a személyi határok elmosásától is, miközben nem engedik el a gyakorlat számára döntő kérdést, vagyis azt, hogy mi volt ténylegesen eldöntve a korábbi perben, és ez miként hat a későbbi eljárásra. A lényeg, hogy a pozitív jogerőhatást egyáltalán értelmezni lehessen a román perjogban, legalább részleges személyi azonosság kell legyen a régi és az új per között. A hangsúly a ténylegesen eldöntött jogvita (*chestiune litigioasă*) azonosságán, a döntésből fakadó jogerőhatás terjedelmének helyes lehatárolásán és a tisztességes eljárás biztosításán van.

A monográfia jelentős és időszerű hozzájárulás a román polgári eljárásjog és a polgári jog irodalmához: a pozitív jogerőhatást fogalmilag tisztázza, a tételes jogon következetesen végigviszi, és használható alkalmazási modellt ad úgy, hogy közben végig a viszonylagosság és a tisztességes eljárás elveiből következő racionális korlátok vezérlik. A monográfia gördülékenyen olvasható, és a gyakorlat számára ritka pontossággal nyújt fogódzókat.

Tízéves az Erdélyi Jogászgyűlés

Ten Years of the Meeting of Transylvanian Lawyers

Amikor 2015 nyarán a Székelykő lábánál az első résztvevők összegyűltek, a szakmai közvélemény még csak egy ígéretes kezdeményezést látott az I. Torockói Jogászgyűlésben. Az azóta eltelt évtized azonban bebizonyította, hogy a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Jogtudományi Intézete és az Erdélyi Magyar Jogászok Társasága olyan alapkövet fektetett le, amelyre az erdélyi magyar jogásztársadalom legfontosabb éves fóruma épülhetett rá. Visszanézve az elmúlt tíz évre, a folyamat nem csupán a helyszínek váltakozásáról szól, hanem a tudatosan felépített tematikus ívről, amely évről évre reagált a romániai és az európai jogrendszer legégetőbb változásaira, miközben folyamatosan szem előtt tartotta a kisebbségi létből fakadó sajátos jogalkalmazási kényszereket.

A torockói nyitány 2015-ben rögtön a mély vízbe dobta a résztvevőket, hiszen a szakmai program gerincét az Európai Unió akkoriban egyik legfontosabb magánjogi reformja, az öröklési rendelet alkotta. A nemzetközi magánjog ezen része különösen releváns az erdélyi magyar közösség számára, ahol a határokon átnyúló tulajdoni kérdések és az öröklési joghatóság meghatározása gyakori ügyvédi és közjegyzői feladatot jelent. A diskurzus azonban nem állt meg a polgári jognál, hiszen a büntetőjogi szekciókban olyan eljárásjogi változásokat elemeztek, amelyek közvetlenül érintették a vádlotti jogokat és a kisebbségi nyelvhasználat korlátait a román bírósági gyakorlatban. Ez a kettősség – az elméleti igényesség és a praxisorientáltság – vált a rendezvénysorozat védjegyévé.

A sorozat második állomása, Szovátafűrdő 2016-ban a stabilitás megteremtéséről szólt. A szakmai munka itt már a rendszerszintű fenntarthatóság kérdéseit feszegette, rögzítve azt a felismerést, hogy az erdélyi magyar jogászvilágnak szüksége van olyan állandó találkozási pontra, ahol a tudományos műhelyek és a gyakorló jogászok közötti falak lebomlanak. Ezt követte a vándorgyűlés modelljének kiteljesedése 2017 és 2019 között, amikor a rendezvény egymást követő években Borospatakán, Kisdísznódon (Szeben megye), majd a Madarasi Hargitán kereste a szakmai párbeszéd lehetőségeit. Ezekben az években a tematikus fókusz fokozatosan a román Polgári Törvénykönyv alkalmazási nehézségeire toldott el, különös tekintettel a dologi jogi vitákra, valamint a közigazgatási bíráskodás hatékonysága szintén vizsgálat tárgyát képezte. A Madarasi Hargita elszigeteltsége ráadásul kiváló keretet biztosított ahhoz, hogy a résztvevők a formális előadásokon túl mélységében vitassák meg az erdélyi magyar jogi terminológia egységesítésének módszertani kérdéseit.

A világvárvány okozta 2020-as kényszerű szünet után a 2021-es marosvásárhelyi találkozó a szakmai újrakezdés szimbólumává vált. A VI. Erdélyi Jogászgyűlésen a figyelem a gazdasági jog modern kihívásai felé fordult. A román társasági jogi tendenciák elemzése során a szakértők rámutattak a digitalizáció és a cégjogi rugalmasság

közötti feszűltségpontokra, miközben az űgyvėdi egyűttműködėsek összehasonlító jogi vizsgálata a praxisok fenntarthatóságának zálogait kereste.

A 2022-es székelyudvarhelyi gűlés hozta el a sorozat történetének talán legrészletesebb és leginkább gyakorlatorientált programját. A VII. Erdélyi Jogászgűlésen a dogmatikai elemzėsek középpontjában a kőtbér jogintėzménye állt, ahol a magyar és a román polgári törvénykőnyv eltérő szemléletmődját vetették össze. A vita rávilágított arra, hogy míg a magyar jogrendszerben a kőtbér mérséklése kivételesnek számít, addig a román bírői gyakorlat sokkal tágabb teret enged a felek akarata feletti beavatkozásnak. Ezzel párhuzamosan a pénzmosás elleni szabályozásból fakadó adminisztratív terheket és a jogászai titoktartás konfliktusát elemezték; ez az űgyvėdi kamarák számára az időszer egyik legforróbb témája volt. Nem maradtak el a munkajogi alapelveket érintő értekezėsek és a közbeszerzési rendszerek visszasságait feltáró szekciók sem, miközben az európai autonómiamodellek bemutatása a kisebbségi jogi oktatás jövőképével egészűlt ki.

A sorozat legutóbbi szakasza, a 2023-as borospataki visszatérés és a 2024-es nagyváradi nyitás a földrajzi és szakmai határok tágításáról szűlt. Nagyváradi választása stratégiai jelentőségű volt, hiszen a vándorgűlés ezzel kilépett a székelyföldi központból, és a partiumi magyar jogászság szakmai integrációját is elősegítette. Itt a diskurzus már a Kárpát-medencei szakmai párbeszéd tágabb összefűggéseibe ágyazódott, hangsúlyozva, hogy az erdélyi magyar jogi valóság nem választható el a szomszédos jogrendszerek hatásaitól. A nagyvárosi környezet lehetővé tette a fiatalabb generációk fokozott bevonását is, akik számára a romániai jogi realitás és a nemzetközi vetűletek közötti folyamatos mozgás már alapvető hivatási követelmény.

A tizedik, 2025-ös jubileumi alkalom, amelynek a Gyilkos-tó adott otthont, nem csupán a kerek szám megűnneplése volt, hanem a tíz év alatt felhalmozott tudásanyag szintetizálása is. A jogászgűlések első évtizede során fontos támogatók és szakmai partnerek voltak Magyarország Igazságűgyi Minisztériuma, a Lupán Ernő Alapítvány, a Bethlen Gábor Alap, a Communitas Alapítvány, az Erdélyi Református Egyházkerűlet, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem. Sajnos a magyar Igazságűgyi Minisztérium 2023-tól besűntette az erdélyi jogi oktatás és kultúra fennmaradását és erősítését célzó szakmai programjait. Ez számos hagyományos rendezvény és projekt azonnali leállásához vezetett, közöttük a főleg magyarországi joghallgatóknak szervezett nagy sikerű jogesetmegoldó verseny elmaradásához, a magyar nyelvű jogi tankőnyvkiadás felfűggesztéséhez, a jogi tudományos kutatás prioritásainak teljes átrendeződéséhez (a sajátos erdélyi témák kutatása maradt finanszírozás nélkül).

Az Erdélyi Jogászgűlés történetét a helyszínek és témák dinamikus változása jellemzi, amely Torockótól Nagyváradiig rajzolja meg a szakmai önazonosság képét. A változások ellenére az állandóságot az a szakmai igényesség biztosította, amely a jogot élő és folyamatosan vitatandó társadalmi tapasztalatként kezeli. A tizedik évforduló így vált az erdélyi magyar jogászai hivatásrendi egyűttműködés fontos mérföldkővévé, kijelölve az utat a következő évtized szakmai kihívásai felé. 2026-ban újra találkozzunk a XI. Erdélyi Jogászgűlésen.

E lapszám szerzői

Ilyés Kinga

PhD-hallgató, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc;
gyakornok, Közép-európai Akadémia, Budapest;
megbízott oktató, Sapientia EMTE, Kolozsvári Kar, Jogtudományi Tanszék, Kolozsvár.
e-mail: ilyes.kinga@centraleuropeanacademy.hu

Jónás Andrea

bírószági titkár, Egri Járásbíróság, Eger.
e-mail: andi-jonas@freemail.hu

Kasuba Róbert István

PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Szeged.
e-mail: dr.kasuba.robert.istvan@gmail.com

Kokoly Zsolt

egyetemi adjunktus, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar, Jogtudományi Tanszék, Kolozsvár.
e-mail: kokolyzsolt@sapientia.ro

Leszkoven László

egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc.
e-mail: laszlo.leszkoven@uni-miskolc.hu

Nótári Tamás

egyetemi tanár, az MTA doktora, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar, Jogtudományi Tanszék, Kolozsvár.
e-mail: tamasnotari@yahoo.de

Orosz Andrea

joghallgató, Sapientia EMTE, Kolozsvári Kar, Jogtudományi Tanszék, Kolozsvár.
e-mail: oroszandrea2000@gmail.com

Szilvássy Zoltán

tudományos munkatárs, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Néprajztudományi és Muzeológiai Intézet, Debrecen.

e-mail: szilvassy.zoltan@arts.unideb.hu

Veress Emőd

egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc;
Sapientia EMTE, Kolozsvári Kar, Jogtudományi Tanszék, Kolozsvár.

e-mail: emod.veress@sapientia.ro

SZERZŐI ÚTMUTATÓ

- Az Erdélyi Jogélet lektorált jogtudományi folyóirat. Az itt megjelenő írások kizárólag első közlésűek. A publikálásra kerülő kéziratok kategóriái: tanulmány, recenzió, jogeset-kommentár.
- A kézirat benyújtása előtt kérjük, tanulmányozza a jogi feltételeinket is tartalmazó szerzői útmutatót. A szerző az alábbi feltételeket a mű benyújtásával tudomásul veszi és elfogadja.
- A tanulmányokat Microsoft Word .doc vagy .docx formátumban, legkevesebb 40000 leütés, legtöbb 60000 leütés terjedelemben, a recenziókat, jogesetek kommentárjait körülbelül 15000 leütés terjedelemben kell leadni a szerkesztőbizottság e-mail-címére. A szerkesztőbizottság fenntartja a jogot, hogy indokolt esetben hosszabb anyagot is megjelentessen, vagy a hosszabb anyagot két részben közölje.
- A tanulmányokhoz kötelező rövid magyar és angol nyelvű összefoglalót mellékelni, és meg kell jelölni 5-6 kulcsszót, amelyek a tanulmány tartalmát a leginkább jellemzik. Az összefoglalóban nem szerepelhetnek hivatkozások.
- A szerző adatait a tanulmány vagy jogeset-kommentár címe alatt, a következőképpen kell megadni: Kovács István egyetemi tanár, ELTE ÁJK, Budapest, e-mail: istvan.kovacs@emalcim.hu. Recenziók esetén ugyanezeket az adatokat a recenzió végén kell feltüntetni.
- A szó szerinti idézetekhez használjon **idézőjelet**, idézeteken belüli idézetekhez pedig **félidézőjelet** (a ' és ' jelet, amelyek billentyűkombinációja: shift + 1).
- Pl. Szászy-Schwarz Gusztáv szerint *„az ő jogalapja nem többé pusztán készpénznek kölcsönadása, hanem bármi kötelmi jogalap lehet, nem kell más, mint hogy az alperes ezen tartozását 'kölcsön címen' elismerte legyen, ami legtöbbször oly alakban történik, hogy 'kölcsönlevelet' vagy 'adóslevelet' állít ki róla”*.
- A címekhez, alcímekhez használjon **címsorokat**. A tanulmányon belül két alárendelt címsor használható, ezeket arab számokkal kell jelölni (1. Áttekintés, 1.1. Jogtörténeti előzmények, 1.2. A hatályos jog stb.).

Különböztesse meg egymástól:

- **a kiskötőjeleket** (szavak között használandó, pl. szóösszetételeknél: ítélet-végrehajtó),
- **nagykötőjeleket** (pl. évszámok, helységnevek között használandó -tól -ig jelentésben, pl. 1918–1920, Kolozsvár–Budapest útvonal),
- **gondolatjelet** – mondatokon belüli közbeékelés esetében.
- **Kiemeléshez dőlt** betűt használjon, a **félkövér** betűk használata kerülendő.
- **Idézetekhez dőlt** betűt használjon: az idézett részt dőlt betűvel írja, és tegye idézőjelbe is. Idézetek esetén a **kihagyást** a következőképpen jelölje: [...]
- **A századokat** római számokkal írja: VII. század.

Hivatkozások:

A tanulmányban idézett valamennyi forrást – akár szó szerinti, akár tartalmi idézésről van szó – **lábjegyzetben** kell lehivatkozni.

Lábjegyzetben történő hivatkozásra vonatkozó szabályok összefoglalása:

1. Egyszerzős művek esetén: Beck, 1913, 11.
2. Két- vagy háromszerzős művek esetén: Kozma, Lőrincz és Pál, 2020, 43.
3. Négy- vagy többszerzős művek esetén: Donatelli et al., 2010, 65.
4. Amennyiben egy szerzőtől több, egyazon évben megjelent mű kerül idézésre, akkor a művek évszámaihoz szükséges betűket rendelni: Mitchell, 2017a, 189; Mitchell, 2017b, 111.

A lábjegyzetekben hivatkozott műveket kérjük a tanulmány végén, önálló oldalon, az irodalomjegyzékben is feltüntetni, ábécésorrendben, sorszámozással.

Irodalomjegyzékben a műveket az alábbiak szerint kell feltüntetni:

1. Könyvek hivatkozása: szerző családneve, szerző keresztnévének kezdőbetűje. (kiadás éve) *cím*.
Kiadás helye: kiadó.
Pl. Beck, S. (1913) *A köteles részes jogállása*. Budapest: Athenaeum.
2. Szerkesztett műben megjelent tanulmányokra, fejezetekre való hivatkozás: szerző családneve, szerző keresztnévének kezdőbetűje. (kiadás éve) 'fejezet címe' in szerkesztő(k) családneve, szerkesztő(k) keresztnévének kezdőbetűje (szerk.) *Könyv címe*. Kiadás helye: kiadó, oldalszámok.
Pl. Veress, E. (2019) 'Gondolatok a szerződés egyoldalú jognyilatkozattal történő megszüntetéséről' in Koltay, A. Menyhárd, A. és Landi, B. (szerk.) *Lábady Tamás emlékkönyv*. Budapest: Wolters Kluwer, 307–324.
3. Folyóiratcikkekre történő hivatkozás: szerző családneve, szerző keresztnévének kezdőbetűje. (kiadás éve) 'folyóiratcikk címe', *folyóirat címe*, évfolyam/lapszám, oldalszámok
Pl. Vékás, L. (2018) 'Szladits Károly és magánjogi iskolája', *Jogtudományi Közlöny*, 73/2, 72–77.
4. Interneten elérhető szócikkekre történő hivatkozás: szerző családneve, szerző keresztnévének kezdőbetűje. (kiadás éve) folyóiratcikk címe [Online]. Elérhető: URL vagy DOI. (letöltés ideje: év, hónap, nap)
Pl. Mitchell, J. A. (2017) *How and when to reference* [Online]. Elérhető: <https://www.howandwhentoreference.com/> (letöltés ideje: 2025. 09. 14.)
5. Interneten hozzáférhető elektronikus forrás hivatkozása (zárójelben a letöltés dátumának megadásával):
Pl. www.alkotmanybirosag.hu (letöltés ideje: 2020. 01. 23.)
6. Hivatalos közlönyre, törvényre, rendeletre, kormányhatározatra való hivatkozás:
Románia Hivatalos Közlönyének (Monitorul Oficial al României) hivatkozási módja: Románia Hivatalos Közlönye, 2009. április 2., 213. sz.

Román törvény hivatkozási módja: a közjegyzőkről és a közjegyzői tevékenységről szóló 1995. évi 36. törvény.

Román kormányrendelet hivatkozási módja: 2021. évi 77. sürgősségi kormányrendelet a Nemzeti Erdőőrség létesítéséről.

Román kormányhatározat hivatkozási módja: a Kovászna megyei Uzon község zászlómodelljének jóváhagyásáról szóló 2021/1041. kormányhatározat.

Jogi kérdések, lektorálás és etikai alapelvek:

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága fenntartja magának a kizárólagos jogot arra, hogy a kiadói célok figyelembevételével meghatározza, mely művek felelnek meg a kiadás kritériumainak és kerülnek ténylegesen publikálásra.

A mű szerzőjének álláspontja nem feltétlenül tükrözi az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottságának és kiadójának álláspontját.

Az Erdélyi Jogélet a publikációt ingyenesen teszi hozzáférhetővé.

Az Erdélyi Jogélet kiadója általános szabályként nem fizet díjat a szerzőnek. A szerző a díjazásról a kézirat beküldésével kifejezetten lemond.

A szerző visszavonhatatlan engedélyt ad a mű címének felhasználásához, a mű nyilvánosságra hozatalához nyomtatott és elektronikus formában, a folyóirat honlapján és adatbázisokban. A szerző engedélyt ad a mű sokszorosítására, terjesztésére és a szükséges korrektúra elvégzésére.

A szerző a mű fentiekben felsorolt felhasználására területi korlátozás nélkül, határozatlan időtartamra, azaz a mű teljes védelmi idejére kizárólagos, harmadik személynek átengedhető felhasználási jogot enged az Erdélyi Jogélet kiadójának.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottságának tagjai, illetőleg külső, tudományos minősítéssel rendelkező, erre felkért személy által lektorált cikkeket közöl. A kézirat elbírálása kettős vak lektorálással történik. A kettős vak lektorálás módszerének lényege, hogy a lektor számára a szerző, a szerző számára a lektor ismeretlen marad.

A beérkező kéziratokat először a szakterületi felelős szerkesztő vizsgálja felül, és amennyiben a beküldött dokumentum illeszkedik a lap profiljához és teljesíti a formai és szakmai alapvető feltételeket, felkéri a megfelelő szakértőket a lektori vélemény elkészítésére.

A lektorálási kritériumok a következők: formai, hivatkozási és terjedelmi előírásoknak való megfelelés; témaválasztás indokoltsága, időszerűsége, egyedisége; a kézirat szerkezete: arányosság, belső logika, áttekinthetőség; a jogtudományok elvárásrendszerének megfelelő, következetes fogalomhasználat és nyelvhelyesség; szakirodalmi és elméleti megalapozottság; hivatkozások pontossága és teljessége; módszertan; újszerűség, a kutatói kérdésfelvetés minősége és a kutatói erőfeszítés mértéke; összegző megállapítások és következtetések minősége.

A lektori véleményeket a szerkesztőbizottság továbbítja a szerzőnek. A lektori véleményben foglaltakat a szerzőnek követnie kell. Amennyiben a szerző nem ért egyet a lektori véleménnyel, azt külön meg kell indokolnia és jeleznie kell a tudományterületi felelős szerkesztőnek, aki mérlegeli a véleményeltérés okát és dönt annak elfogadásáról. Ha a

lektor jelentősebb átdolgozást kér, úgy a módosított kézirat, megküldése után, újbóli lektorálásra kerül. A lektorálás kettős anonim rendszerben történik (sem a szerző nem értesül a lektor személyéről, sem a lektor a szerző azonosságáról).

A lektori vélemény alapján módosított kéziratot a tudományterületi felelős szerkesztő vizsgálja felül, és amennyiben megfelel a lektori kéréseknek, illetve a szerzői útmutatóban foglaltaknak, úgy szerkesztésre küldi a kéziratot és megjelenteti a lapban.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága minden, a kézirat benyújtásával, lektorálással kapcsolatos információt bizalmasan kezel.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága szigorúan követi a COPE (Committee on Publication Ethics) által kiadott iránymutatásokat és ajánlásokat. A COPE által kiadott iránymutatások és ajánlások angol nyelven elérhetőek a következő linken: <https://publicationethics.org/resources>.

Scientia Kiadó

400112 Kolozsvár (Cluj-Napoca)
Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz.
Tel./fax: +40-364-401454
E-mail: scientia@kpi.sapientia.ro
www.scientiakiado.ro

Felelős kiadó:

Sorbán Angella

Kiadói koordinátor:

Szabó Beáta

Korrektúra:

Szenkovics Enikő

Műszaki szerkesztés:

Metaforma Kft.

Tipográfia:

Fazakas Botond

Nyomdai munkálatok:

F&F INTERNATIONAL Kft.

Felelős vezető: Ambrus Enikő igazgató